

Jutun palauttaminen rikosprosessissa erityisesti uuden seikan tai todisteen perusteella

Lapin yliopisto

Pro gradu -tutkielma

Anniina Niskala

Prosessioikeus

Syyslukukausi 2021

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Jutun palauttaminen rikosprosessissa erityisesti uuden seikan tai todisteen perusteella

Tekijä: Anniina Niskala

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Oikeustiede, prosessioikeus

Työn laji: Tutkielma ☒ Laudaturtyö ☐ Lisensiaatintyö ☐ Kirjallinen työ ☐

Sivumäärä: XIV+81

Vuosi: 2021

Tiivistelmä:

Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää jutun palauttamiselle asetettuja edellytyksiä rikosasiassa palauttamisinstituutiota koskevan nykyisen voimassa olevan oikeuden valossa. Keskeinen tutkimuskysymys on se, *milloin rikosasian palauttaminen takaisin alempaan oikeusasteeseen sen uutta käsittelyä ja lopullista ratkaisemista varten tulee kyseeseen*. Jutun palauttamisesta ei säädetä nimenomaisesti laissa, vaan instituutio perustuu oikeuskirjallisuuteen ja -käytäntöön. Jutun palauttamista koskevaa harkintaa ohjaavat vakiintuneet käytänteet, tietyt oikeusperiaatteet sekä niihin liittyvä sääntely. Keskeisimmiksi periaatteiksi voidaan katsoa oikeusastejärjestyksen periaate ja oikeusturva, joiden turvaaminen on aina palauttamismenettelyn taustalla.

Tutkielmassa käsitellään palauttamisharkintaa sekä palauttamisen yleisten että erityisten edellytysten näkökulmasta. Palauttamisperusteita koskevana erityiskysymyksenä tarkastellaan uuden oikeudenkäyntiaineiston merkitystä palauttamisperusteena. Toisena tutkimuskysymyksenä onkin, *mikä saattaa rikosasiassa johtaa siihen, että oikeudenkäyntiaineiston muuttuminen eli uudet seikat tai todisteet tulevat palauttamisperusteena kyseeseen*. Tutkimusongelman ratkaisemiseksi erityiset palauttamisperusteet on jaoteltu tutkielmassa kahteen luokkaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluvat sellaiset palauttamisperusteet, joiden käsillä olo on vaikuttanut oikeudenkäyntimenettelyn ja tuomion lainmukaisuuteen kokonaisuudessaan. Toiseen luokkaan taas sisältyvät kaikki muut erityiset palauttamisperusteet, joiden vaikutus ei välttämättä ulotu aiempaan menettelyyn ja tuomioon kokonaisuudessaan. Jälkimmäisen luokan kohdalla, joihin uudet seikat ja uudet todisteet kuuluvat, palauttamista koskeva päätöksenteko edellyttää tarkoituksenmukaisuusharkintaa.

Tutkielman pääasiallisena metodina käytetään lainoppia, jota on täydennetty oikeusvertailulla Ruotsin voimassa olevaan oikeuteen. Suomen ja Ruotsin oikeusjärjestysten vertailu on perusteltua ottaen huomioon prosessilakiemme samankaltaisuuden lisäksi se seikka, että ennen Veikko Reinikaisen vuonna 1956 kirjoittamaa väitöskirjaa on suomalainen palauttamisinstituutio lähtökohtaisesti perustunut ruotsalaiseen oikeuskirjallisuuteen. Reinikaisen perustamaa systematiikkaa on noudatettu myös tässä tutkielmassa.

Avainsanat: jutun palauttaminen, rikosasia, uusi oikeudenkäyntiaineisto, oikeusturva, instanssijärjestys, tarkoituksenmukaisuusharkinta

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön ☒

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi ☒

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi ☒

Sisällys

LÄHTEET	VI
1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuksen tausta, rajaus ja tutkimuskysymys	1
1.2 Tutkimusmenetelmä ja tutkimusaineisto	2
1.3 Tutkielman rakenne	4
2 Jutun palauttamisen lähtökohdat	6
2.1 Jutun palauttamisen oikeudellinen perusta	6
2.1.1 Tausta-arvot ja tavoitteet	6
2.1.2 Oikeusastejärjestyksen periaate	7
2.1.3 Oikeusturva.....	8
2.2 Oikeusastejärjestys ja muutoksenhakujärjestelmä.....	10
2.3 Oikeudenloukkausten estäminen ja suhde ylimääräiseen muutoksenhakuun.....	13
3 Jutun palauttamista koskevat oikeuslähteet.....	15
3.1 Maantapa.....	15
3.2 Lainsäädäntö ja lain esityöt.....	19
3.3 Kansainväliset ihmisoikeussopimukset	20
3.4 Jutun palauttamista koskeva lainsäädäntö Ruotsissa	23
3.5 Jutun palauttaminen de lege ferenda.....	24
4 Palauttamista koskeva päätöksenteko.....	27
4.1 Jutun palauttamisen edellytykset	27
4.1.1 Jutun palauttamisen yleiset edellytykset.....	27

4.1.2	Jutun palauttamisen erityiset edellytykset	29
4.2	Edellytysten punninta	31
4.2.1	Edellytysten punninta oikeuskirjallisuudessa	31
4.2.2	Edellytysten punninta oikeuskäytännössä	35
4.3	Palauttamisharkintaa koskevat erityiskysymykset.....	39
4.3.1	Asianosaisen suostumukselle annettava merkitys	39
4.3.2	Jutun palauttamisen laajuus	42
4.3.3	Reformatio in peius -kiellon sovellettavuudesta	45
4.4	Palauttamispäätös.....	49
4.4.1	Jutun palauttaminen lopullisena päätöksenä.....	49
4.4.2	Palauttamispäätöksen sisällölliset vaatimukset	49
5	Uudet seikat ja todisteet erityisenä palauttamisperusteena rikosasiassa	52
5.1	Lähtökohdat uusille seikoille ja todisteille palauttamisperusteena	52
5.1.1	Todistustaakka rikosasiassa	52
5.1.2	Muutoksenhakutuomioistuimen tutkimisvallan laajuus rikosasiassa	54
5.1.3	Preklusio rikosasiassa	56
5.2	Uudet seikat palauttamisperusteena	57
5.2.1	Oikeustosiset seikat rikosasiassa	57
5.2.2	Syytteen tarkistaminen ja laajentaminen hovioikeudessa	59
5.2.3	Syytteen tarkistaminen oikeuskäytännössä	62
5.2.4	Uusia seikkoja koskeva palauttamisharkinta	66
5.3	Uudet todisteet palauttamisperusteena.....	69

5.3.1	Uusi todiste rikosasiassa.....	69
5.3.2	Pääkäsittely hovioikeudessa rikosasiassa	71
5.3.3	Pääkäsittely korkeimmassa oikeudessa rikosasiassa	73
5.3.4	Uudet todisteet oikeuskäytännössä.....	74
5.3.5	Uusia todisteita koskeva palauttamisharkinta	78
6	Lopuksi.....	80

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Aarnio Aulis. *The Rational as Reasonable: A Treatise on Legal Justification*. Dordrecht. Reidel 1986.

Aarnio Aulis. *Mitä lainoppi on?* Tammi. Helsinki 1978.

Aarnio Aulis. *Laintulkinnan teoria*. WSOY. Juva 1989.

Aarnio Aulis. *Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta*. Helsinki 2011.

Aarnio Aulis. *Tulkinnan taito: ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta*. Helsinki. Talentum Media. 2006.

Cederberg Clara. Återförvisning av mål och ärenden utan att det förekommit rättegångsfel — hovrätternas tillämpning av instansordningens princip. *Svensk juristtidning*. Uppsala 2019 s. 922–931.

Ekelöf Per Olof ja Boman Robert. *Rättsmedlen*. 11. upplagan. Iustus. Uppsala 1992.

Ekelöf Per Olof ja Edelstam Henrik. *Rättsmedlen*. 12. upplagan. Iustus. Uppsala 2008.

Ellilä Tauno. *Hovioikeusmenettely ja oikeudenkäynnin uudistus: nykynäkymiä ja uudistusajatuksia*. Helsingin yliopiston lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta. Vammala 1971.

Ellilä Tauno. *Korkein oikeus muutoksenhakuasteena: nykytilasta lainuudistuksiin*. Helsingin lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta. Vammala 1973.

Ervasti Kaius ja Godzinsky de Virve-Maria. Koettu oikeudenmukaisuus tuomioistuimissa. *Lakimies* 2/2014 s. 175–195.

Ervo, Laura. *Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus: käsikirja lainkäyttäjille*. WSOYpro. Helsinki 2008.

Ervo Laura. *Tie totuuteen*. Teoksessa: Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta, ja Tatu Hyttinen. *Rikoksesta Rangaistukseen: Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952-26/8-2012*. Toim. Tatu Hyttinen, Antti Jokela, Jussi Tapani, Mikko Vuorenpää. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Turku 2012.

Frände Dan. Högsta domstolens straffrätts- och straffprocessrättspraxis åren 2018 och 2019. *JFT* 2/2020 s. 95–214.

Helenius Dan ja Linna Tuula. *Siviili- ja rikosprosessioikeus*. Alma Talent Oy. Helsinki 2021.

Hupli Tuomas. *Syytetyn aktivoituminen käräjäoikeuden tuomion jälkeen*. *Lakimies* 2/2011 s. 227–247.

- Jokela Antti. Hovioikeusmenettely. 2. uudistettu painos. Talentum. Helsinki 2010.
- Jokela Antti. Oikeudenkäynti: II, Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. 3. uud. p. Talentum. Helsinki 2012.
- Jokela Antti. Oikeudenkäynti: III, Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. 2. uudistettu painos. Talentum. Helsinki 2015.
- Jokela Antti. Rikosprosessioikeus. 5. uudistettu painos. Alma Talent Oy. Helsinki 2018.
- Karhu Juha. Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi. Lakimies 5/2003 s. 789–807.
- Kolehmainen Antti: Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä. Teoksessa: Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Toim. Tarmo Miettinen. Edita Publishing 2016 s. 106-134.
- Koponen Pekka. Uudempaa tulkintakäytäntöä syytesidonnaisuudesta ja rikostuomion oikeusvoimasta I. Lakimies 2/2003 s. 183–200.
- Koponen Pekka. Ylimääräinen muutoksenhaku. 1. painos. Alma Talent Oy. Helsinki 2017.
- Kujala Tero. Euroopan unionin perusoikeuskirja – perusoikeudet ja lainkäyttö. Teoksessa: Perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Hakapaino Oy. Helsinki 2012. s. 123–146.
- Lager Irma. Tuomionpurun edellytyksistä siviili- ja hallintoprosessissa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 97. Liikekirjapaino Oy. Helsinki 1972.
- Lahtinen Minna. Uudet seikat ja todisteet palauttamisperusteena riita-asiassa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja B:16. Turku 2000.
- Lappalainen Juha. Tuomioistuinten toimivalta siviiliasioissa. Teoksessa: Frände, Dan, ym. Prosessioikeus. 5., uudistettu painos. Alma Talent, 2017.
- Letto-Vanamo Pia. Johdatus oikeuteen ja oikeudelliseen ajatteluun. Helsingin oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Oikeuden perusteet 1. Unigrafia Oy. Helsinki 2020.
- Linna Tuula. Syytteen muuttaminen ja tarkistaminen, syyteneuvottelu ja oikeusvoima. Defensor Legis N:o 3/2015.
- Neuvonen Riku. Tapaoikeus oikeuslähdeopissa. Lakimies 3/2006 s. 405–432.
- Nuotio Kimmo. Syyte rikosoikeutta ja rikosprosessioikeutta yhdistävänä tekijänä. Lakimies 4/2001 s. 679–697.
- Mäenpää Olli. Yleinen hallinto-oikeus. 1. painos. Alma Talent Oy. Helsinki 2017.

- Ojanen Tuomas ja Scheinin Martin. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa: Scheinin, Martin, Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Tuomas Ojanen, Kaarlo Tuori, Veli-Pekka Viljanen ja Martin Scheinin. Perusoikeudet. 2. uud. p. WSOYpro. Helsinki 2011.
- Ojanen Tuomas. Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Euroopan unionissa. Teoksessa: Ihmisoikeusliitto ja Arto Haapea. Ihmisoikeudet 2000-luvulla: sopimuksia ja asiakirjoja. Edita. Helsinki 2002.
- Peltonen Jukka. Oikeustositseikoista oheisineen. Teoksessa: Oikeudenkäyntejä ja tuomioistuimia: juhla kirja Juha Lappalainen 60 vuotta. Julkaisija, Risto Koulu, Jyrki Virolainen, Erkki Havansi, Heidi Lindfors ja Juha Lappalainen. COMI: Edita. Helsinki 2007.
- Pyöriä Matti. Jutun palauttaminen. Teoksessa: Elo, Elina. Jyrkkiö-Shamsi Terhi, Kallioinen Laura, Keisu Pirjo, Koistinen Tatu, Korkeakoski Milla, Leppämäki Päivi, Plosila Petteri, Pyöriä Matti ja Stenman-Haltia Elisabeth. Valittuja kysymyksiä rikos- ja prosessioikeudesta II. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Toim. Pekka Koponen, Raimo Lahti ja Elina Elo. Helsingin Hovioikeus. Crano Oy. 2019.
- Raitio Juha. Oikeusvarmuus ja oikeusvoima eurooppaoikeudessa. Defensor Legis N:o 4/2012. s. 403–418.
- Rautio Jaakko. Valitus korkeimpaan oikeuteen. Teoksessa: Prosessioikeus. 4 uudistettu painos. Sanoma Pro Oy. Helsinki 2012.
- Reinikainen Veikko. Jutun palauttamisesta. Prosessioikeudellinen tutkimus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 51. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala 1956.
- Rintala Matti. Näkökulmia todistelun rajoittamiseen – erityisesti hovioikeudessa. Teoksessa: kirjoituksia todistus-oikeudesta. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Hakapaino Oy. Helsinki 2006. s. 187–211.
- Sarpolahti Mia. Jutun palauttaminen. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Helsinki 1998.
- Sarpolahti Mia. Jutun palauttamisesta. Defensor Legis. 1/1999 s. 39–65.
- Sutela Mika. Ylimääräinen muutoksenhaku rikosasioissa – väärän rikostuomion korjausmekanismi. Defensor Legis 3/2014. s. 313–324.
- Skarstedt Sigfrid. Om återförvisning af mål: studie i svensk processrätt och domstolspraxis. Håkan Ohlssons Boktryckeri. Lund 1896.
- Tirkkonen Tauno. Suomen rikosprosessioikeus 1. WSOY. Porvoo. 1948.
- Tirkkonen Tauno. Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin. 4. uus. p. WSOY. Helsinki 1975.
- Tolonen Hannu. Oikeuslähdeoppi. WSOY lakitieto. Helsinki 2003.
- Tolvanen Matti. Asianosaisten ja tuomioistuimen roolit todistelussa. Lakimies 7–8/2006 s. 1325–1343.

Tolvanen Matti. Tosiseikat rikosprosessissa. Julkaistu aiemmin seuraavassa teoksessa: Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005. Toimittanut Ari-Matti Nuutila ja Elina Pirjatan-niemi. Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta 2005. Julkaistu Edilexissä 28.8.2006. <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/3610.pdf>.

Tuori Kaarlo. Oikeuden ratio ja voluntas. Talentum. Helsinki 2007.

Welamson Lars. Rättegång IV. 3. upplagan. Stockholm 1994.

Viljanen Veli-Pekka. Tuori Kaarlo, Scheinin Martin, Ojanen Tuomas, Karapuu Heikki, ja Hallberg Pekka. Perusoikeudet. Sanoma Pro. Helsinki 2005.

Virolainen Jyrki. Reformatio in pejus -kiellosta: tutkimus tuomioistuimen tutkimusvallan laajuudesta yksipuolisessa muutoksenhaussa erityisesti rikosprosessia silmällä pitäen. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 1977.

Virolainen Jyrki ja Pölönen Pasi. Rikosprosessioikeus 1. Rikosprosessin perusteet. WSOY Lakitieto. Helsinki 2003.

Virolainen Jyrki. Prosessioikeuden oikeuslähteet, normit ja peruskäsitteet. Teoksessa: Prosessioikeus. 4 uudistettu painos. Sanoma Pro Oy. Helsinki 2012.

Virolainen Jyrki ja Martikainen Petri. Tuomion perusteleminen. Alma Talent Oy. Helsinki 2010.

Vuorenpää Mikko. Jutun palauttaminen. Teoksessa: Kommentoituja oikeustapauksia. Oikeustieto 5/2007. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan yksityisoikeuden tiedotuslehti. Turku 2007. s. 12–14.

VERKKOLÄHTEET

Arpio Markku. Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö (KM 2003:3) – Uhka vai mahdollisuus tuomioistuinten kehittämisessä. Edilex. Helsinki 2020. Verkkolähde. Julkaistu 22.12.2020. <https://www.edilex.fi/artikkelit/21890>

Ervo Laura. Suomalaisen prosessin kompastuskivet Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä. Julkaistu aiemmin seuraavassa teoksessa: Prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä, toim. Jarkko Männistö. Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta 2004. Edilex 2004. Verkkolähde. <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/2858.pdf>

Jokela Antti. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin uudet haasteet. Edilex. Helsinki 2012. Verkkolähde. Julkaistu 19.1.2012. <https://www.edilex.fi/artikkelit/8525.pdf>

Lappalainen Juha. Rikoksen rakenne prosessioikeuden näkökulmasta. Edilex. Helsinki 2006. Verkkolähde. Julkaistu 26.4.2006. <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/3220.pdf>

VIRALLISLÄHTEET

HE 29/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnistä hallintoasioissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 200/2017 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 7/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tuomioistuinlaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.

HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 105/2009 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle muutoksenhakua kärjäoikeudesta koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 91/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valitusta hovioikeuteen ja valitusasian käsittelyä hovioikeudessa koskevien oikeudenkäymiskaaren säännösten muuttamiseksi.

HE 52/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 1/1998 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen hallitusmuodoksi.

HE 33/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren muutoksenhakua hovioikeuteen ja asian käsittelyä hovioikeudessa koskevien säännösten sekä eräiden niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 191/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäyntikulujen korvaamista koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 79/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi alioikeusuudistuksen siirtymäsäännöksistä sekä eräiksi muiksi alioikeusuudistuksen voimaantulon liittyviksi laeiksi.

HE 40/1990 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

HE 22/1990 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen ja siihen liittyvien lisäpöytäkirjojen eräiden määräysten hyväksymisestä.

HE 15/1990 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle riita-asian oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 14/1958 vp. Hallituksen esitys n:o 14 (1958 vp) ylimääräistä muutoksenhakua koskevaksi lainsäädännöksi.

KM 2002:8. Muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö.

KM 2003:3. Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö.

LaVM 9/1997 vp. Rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen alioikeuksissa.

OKA 904/1/90. Kysymys sotasyllisyystuomion purkamisesta.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. Helsinki. 2019.

RUOTSIN VIRALLISLÄHTEET:

Regeringens proposition 1988/89:95, om ändringar i rättegångsbalken m.m.

OIKEUSTAPAUSLUETTELO

KORKEIN OIKEUS

KKO 2021:46

KKO 2020:40

KKO 2020:10

KKO 2019:72

KKO 2019:71

KKO 2018:53

KKO 2017:19

KKO 2016:97

KKO 2015:78

KKO 2015:20

KKO 2014:83

KKO 2014:81

KKO 2014:56

KKO 2014:46

KKO 2013:96

KKO 2013:17

KKO 2012:99

KKO 2012:80

KKO 2012:23

KKO 2008:6

KKO 2003:12

KKO 2010:59

KKO 2010:46

KKO 2010:45

KKO 2007:10

KKO 2005:134

KKO 2001:43

KKO 2000:37

KKO 2000:2

KKO 1999:36

KKO 1998:151

KKO 1998:42

KKO 1993:98

KORKEIN HALLINTO-OIKEUS

KHO 2020:25

HOVIOIKEUDET

Vaasan HO 11.06.2020 120585

Vaasan HO 2.6.2020 119553

Itä-Suomen HO 4.6.2019 19/12471

Helsingin HO 29.1.2015 103481

Helsingin HO 15.6.2010 1660

Rovaniemen HO 08.12.1999 821

Itä-Suomen HO 12.10.1995 1337

Vaasan HO 27.11.1998 1390

Kouvolan HO 28.10.1998 1281

Rovaniemen HO 07.05.1998 316

RUOTSIN KORKEIN OIKEUS

NJA 1991 s. 188

NJA 1996 s. 676

EUROOPAN IHMISOIKEUSTUOMIOISTUIN

EIT 4.3.2014 Grande Stevens ym. v. Italia

EIT 19.2. 2013 X ja muut v. Itävalta

EIT 10.2.2009 Zolotukhin v. Venäjä

EIT 24.4.2007 Juha Nuutinen v. Suomi

EIT 4.3.2003 Posokhov v. Venäjä

EIT 25.7.2000 Mattoccia v. Italia

EIT 25.2.1997 Findlay v. Yhdistynyt kuningaskunta

EIT 18.2.1997 Nideröst-Huber v. Sveitsi

EIT 24.10.1996 Salvador Torres v. Espanja

EIT 26.10.1984 De Cubber v. Belgia

EIT 25.4. 1978 Tyrer v. Yhdistynyt kuningaskunta

EIT 8.6.1976 Engel ym. v. Alankomaat

LYHENNELUETTELO

EIS Euroopan ihmisoikeusoikeussopimus (SopS 18/1990)

EIT Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EU Euroopan unioni

HE hallituksen esitys

HO hovioikeus

JFT Juridiska Föreningen i Finland

KKO korkein oikeus

KM komiteanmietintö

KP-sopimus Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus ja siihen liittyvä valinnainen pöytäkirja yksilövalituksista (SopS 7–8/1976)

LaVM lakivaliokunnan mietintö

NJA Nytt Juridiskt Arkiv

OK oikeudenkäymiskaari (4/1734)

OKA oikeuskansleri

PL Suomen perustuslaki (731/1999)

RB rättegångsbalken (740/1942)

ROL laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)

vp valtiopäivät

YK Yhdistyneet kansakunnat

ään. äänestyspäätös

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta, rajausta ja tutkimuskysymys

Tutkielmassa käsitellään jutun palauttamista rikosasiassa erityisesti uuden seikan tai uuden todisteen perusteella. Jutun palauttamisella tarkoitetaan sitä, että muutoksenhakutuomioistuimien palauttaa jutun takaisin alempaan oikeusasteeseen sen itsenäistä uutta käsittelyä ja lopullista ratkaisemista varten.¹ Jutun palauttamisen on perustuttava tiettyihin oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä vakiintuneiksi katsottaviin syihin. Erilaisia hyväksyttäviksi katsottuja syitä palauttamiselle kutsutaan oikeuskirjallisuudessa *erityisiksi palauttamisperusteiksi*.² Pelkkä erityisen palauttamisperusteen olemassaolo ei vielä yksinomaan riitä palauttamispäätökseen. Tutkimuksen tarkoituksena onkin ollut selvittää ja eritellä jutun palauttamista koskevia voimassa olevia oikeusnormeja sekä oikeuskäytännön nykytilaa niin, että tehdyn analyysin perusteella on voitu systematisoida *jutun palauttamista koskevaan päätöksentekoon vaikuttavia tekijöitä*.

Vaikka tutkimus on rajattu koskemaan jutun palauttamista rikosprosessia koskien, vertailun vuoksi tutkielmassa viitataan myös merkityksellisiltä osin muihin prosessilajeihin lyhyesti. Yhtenä tutkimusongelmana tutkielmassa on kysymys siitä, onko jutun palauttamista koskevan päätöksenteon nykytila tyydyttävä rikosprosessin osalta huomioiden kyseiselle prosessille asetetut tavoitteet ja periaatteet. Jutun palauttaminen nähdään aina lähtökohtaisesti asianosaisille haittoja aiheuttavana menettelynä, joten on keskeistä, että palauttamispäätös tehdään vain riittävän painavin perustein.³ Tutkimuksen keskeisimpänä tavoitteena on ollut vastata kysymykseen siitä, *milloin nykyisen oikeuskäytännön valossa jutun palauttamiselle on riittävät perusteet rikosasiassa*.

Erityistarkasteluun on otettu jutun palauttamiseen liittyvät oikeuskysymykset ja -normisto silloin, kun erityisenä palauttamisperusteena ovat uudet seikat tai todisteet rikosprosessissa. Eri palauttamisperusteiden suuresta määrästä johtuen tarkastelun rajaaminen ja vain tiettyyn palauttamisperusteiden ryhmään syventyminen on ollut perusteltua. Uudet seikat ja todisteet on tutkielmassa valittu erityiseksi tarkastelun kohteeksi, koska niitä koskeva sääntely poikkeaa riita- ja rikosasioissa huomattavan paljon. Menettelysäännösten eroista seuraa se, että uudet todisteet ja seikat palauttamisperusteena ovat sekä riita- että rikosprosessissa mielenkiintoinen

¹ Ks. Reinikainen 1956 s. 53–54.

² Ks. esim. Reinikainen 1956 s. 58–66 ja Sarpolahti 1999 s. 41.

³ Ks. esim. Reinikainen 1956 s. 56, Jokela 2015 s. 785 ja Pyöriä 2019 s. 247–255.

erityiskysymys, sillä niiden osalta jutun palauttamisen prosessikohtaiset erot ovat suurimmat näiden prosessilajien välillä.⁴ Kun rikosasioita koskevassa muutoksenhaussa uusiin seikkoihin ja todisteisiin vetoamista ei ole kielletty vastaavalla tavalla kuin riita-asioita koskevassa menettelyssä, on toisena tutkimusongelmana kysymys siitä, *mikä saattaa rikosasiassa johtaa siihen, että oikeudenkäyntiaineiston muuttumista eli uusia seikkoja tai todisteita, tulee pitää palauttamisperusteena yksittäisessä tapauksessa*. Kysymykseen vastaamisen edellytyksenä on uusia seikkoja ja todisteita koskevien menettelyllisten lähtökohtien selvittäminen.

Tarkastelun kohteeksi on valikoitunut rikosasioita koskeva menettely riita-asioden sijasta siitä syystä, että viimeaikaisessa prosessioikeutta koskevassa kansallisessa oikeuskirjallisuudessa on yleisesti ottaen keskitytty käsittelemään jutun palauttamista jälkimmäisissä tapauksissa.⁵ Jutun palauttamista koskevan menettelyn eri vaiheiden osalta taas tarkasteluun on otettu juuri palauttamisharkintaa koskeva vaihe samasta syystä eli viimeaikainen oikeuskirjallisuus on keskittynyt ensisijaisesti muihin kysymyksiin ja siksi nykyistä oikeustilaa koskevalle analyysille on tarvetta tutkielmassa asetettujen tutkimuskysymysten osalta. Tavoitteena on ollut käsitellä jutun palauttamista sekä relevantista että mahdollisimman tuoreesta näkökulmasta.

1.2 Tutkimusmenetelmä ja tutkimusaineisto

Tutkielma on lainopillinen. Lisäksi oikeusvertailua käytetään lainopillista lähestymistapaa täydentävänä metodina tutkimuksessa siinä tarkoituksessa, että kansallisen oikeustilan toimivuutta verrataan Ruotsin oikeusjärjestykseen. Kuitenkin jo tutkielman rajatusta sivumäärästä johtuen, päätyökaluna on voimassa olevan oikeuden selvittäminen ja systematisointi lainopillisin metodein.⁶

Jutun palauttamisesta ei Suomessa säädetä laissa, vaan tuomioistuinten palauttamisharkinta perustuu oikeuskirjallisuuteen ja oikeuskäytäntöön. Tarve lainopilliselle oikeussääntöjen sisällön selvittämiselle syntyy, kun havaitaan epäselvyys jonkin oikeusnormin sisällössä tai voimassa oleva oikeustila on muutoin epäselvä.⁷ Voidaankin katsoa, että silloin kun jonkin oikeudellisen instituution muodostava voimassa oleva oikeus koostuu lähtökohtaisesti muista normeista kuin

⁴ Minna Lahtisen pro gradu -tutkielmassa käsitellään uusia seikkoja ja todisteita riita-asiassa. Ks. Lahtinen 2000.

⁵ Poikkeuksen muodostaa Matti Pyöriän artikkeli *Rikosjutun palauttaminen*, ks. Pyöriä 2019. Mia Sarpolahti on käsitellyt vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa jutun palauttamista sekä riita- että rikosasioiden näkökulmasta, ks. Sarpolahti 1998 ja 1999.

⁶ Esimerkiksi Aulis Aarnio on kuvannut lainoppia sääntötutkimukseksi, jonka tutkimuskohteena ovat voimassa olevaan oikeusjärjestykseen kuuluvat oikeussäännöt. Lainopillinen metodi koostuu sekä voimassa olevien oikeusnormien sisällön selvittämisestä että niiden systematisoinnista. Ks. Aarnio 1989 s. 48–51.

⁷ Aarnio 1978 s. 101.

asiaa koskevasta nimenomaisesta laintasoisesta sääntelystä, on ajantasaisen lainopillisen tutkimuksen merkitys selvä.

Korkeimman oikeuden ratkaisuilla voidaan katsoa olevan korostunut merkitys lainkäytön ohjauksessa koskien jutun palauttamista. Verrattuna lainsäädäntöteitse tapahtuviin muutoksiin, vakiintuneille ja hyväksytyille käytänteille perustuvaa menettelyä koskevat oikeustilan muutokset lähtökohtaisesti tapahtuvat heikommin havaittavalla tavalla. Vakiintuneille käytänteille perustuvana menettelynä jutun palauttamista koskeva oikeustila muuttuu erityisesti silloin, kun korkein oikeus antaa useampia prejudikaatteja samaa oikeusongelmaa koskien, tai silloin kun korkeimman oikeuden ennakkopäätös sisältää selkeästi yleistä lainkäyttöä laajemmin ohjaavaksi tarkoitetun uuden oikeusohjeen alemmille tuomioistuimille. Edellä mainituista syistä johdun on ollut välttämätöntä ottaa tutkielmassa keskeiseksi tarkastelun kohteeksi oikeuskirjallisuuden lisäksi korkeimman oikeuden ennakkopäätökset. Tarkasteltavia ennakkopäätöksiä ei ole rajattu tutkielmassa vuosiluvun mukaan, vaan tarkoituksena on ollut etsiä ja analysoida sellaisia keskeisiä ennakkopäätöksiä, jotka sisältävät selkeitä jutun palauttamista koskevaa päätöksentekoa ohjaavia voimassa olevia oikeusohjeita. Pääsääntöisesti palauttamista koskeva oikeuskäytäntö on vakiintunut, joten myös useat vanhemmat ennakkopäätökset ovat edelleen oikeusohjeiltaan ajankohtaisia. Tutkielmassa kiinnitetään erikseen huomiota niihin asioihin, joiden osalta oikeustila on muuttunut. Lisäksi tutkielmassa on analysoitu myös muita tuomioistuinpäätöksiä, ja niiden osalta keskiössä on ollut nykyisen oikeustilan erittely ja arviointi.

Aineiston valinnassa tavoitteena on ollut tutkimusaiheesta mahdollisimman laajan yleiskuvan muodostaminen. Tarkastelun kohteeksi on otettu myös keskeinen eurooppalainen prosessioikeudellinen sääntely, sillä erityisesti ihmisoikeuksien vahvistuminen on vaikuttanut jutun palauttamista koskevassa päätöksenteossa tapahtuneisiin muutoksiin. Tarkasteltavaksi valitun aineiston tarkoituksena on ollut auttaa muodostamaan ajantasainen *yleiskuva* siitä, mitä oikeusnormeja jutun palauttamista koskevaan voimassa olevaan oikeuteen kuuluu ja mitä oikeuslähteitä palauttamista koskevassa päätöksenteossa on huomioitava. Siitä huolimatta, että kansallinen lainsäädäntömme ei sisällä nimenomaista jutun palauttamista koskevaan päätöksentekoon liittyvää sääntelyä, jutun palauttamista koskevaa harkintaa ohjaa laaja joukko erilaisia prosessiperiaatteita sekä menettelyä ohjaavia säännöksiä. Tutkielman aineistona on siten myös menettelysäännöksiä koskevat erilaiset virallislähteet. Jutun palauttamista koskevaa harkintaa ohjaavat oikeuslähteet käsitetään edellä mainituista syistä tutkielmassa laajasti.

1.3 Tutkielman rakenne

Tutkielman toinen pääluku käsittelee jutun palauttamisen yleisiä taustoja ja periaatteita. Kyseisen luvun tarkoituksena on esitellä ne yleiset lähtökohdat, joiden vuoksi palauttamisinstituutio on olemassa. Samalla se vastaa kysymykseen siitä, mitä yleisiä tavoitteita ja periaatteita palauttamista koskevassa harkinnassa on huomioitava. Yleiset tavoitteet ja oikeusperiaatteet ohjaavat myös yksittäistä tapausta koskevaa tuomioistuin harkintaa silloin, kun kyse on tapauskohtaisesta ja avoimesta harkinnasta.

Pääluvussa kolme systematisoidaan niitä keskeisimpiä oikeuslähteitä, joista palauttamista ohjaavat menettelysäännökset löytyvät. Eurooppaoikeudellisia oikeuslähteitä ei ole aiemmassa jutun palauttamiseen liittyvässä oikeuskirjallisuudessa juuri eritelty, joten niihin viittaaminen on katsottu tässä tutkielmassa tarpeelliseksi tutkielman rajatun sivumäärän mahdollistamissa rajoissa. Lisäksi jaksossa käsitellään kysymystä siitä, mikä merkitys on sillä, että jutun palauttaminen perustuu vakiintuneisiin käytänteisiin eli maantapaan. Kysymykseen vastaamiseksi käsitellään lyhyesti Ruotsin palauttamista koskevaa lainsäädäntöä. Ennen *Veikko Reinikaisen* vuonna 1956 kirjoittamaa väitöskirjaa, joka on keskeisin palauttamista koskeva teos Suomessa, on suomalainen palauttamisinstituutio lähtökohtaisesti perustunut ruotsalaiseen oikeuskirjallisuuteen.⁸ Myös muita menettelysäännöksiä koskevien yhtäläisyyksien vuoksi on luontevaa hakea kansalliseen oikeusjärjestykseen mallia ja vertailupohjaa Ruotsin lainsäädännöstä *de lege ferenda* -näkökulmaa koskevaa kannanottoa varten.

Pääluvut neljä ja viisi ovat jutun palauttamista koskevan päätöksenteon analysointiin keskittyviä. Pääluvussa neljä käsitellään jutun palauttamista koskevaa päätöksentekoa rikosasioissa yleisellä tasolla. Pääluvussa viisi taas on otettu tarkastelun kohteeksi toinen erityisten palauttamisedellytysten pääluokka eli tarkastelun kohteena on oikeudenkäyntiaineiston muuttuminen ja oikeudenkäyntiaineiston muuttumisen merkitys palauttamisharkinnassa. Aihetta on etenkin rikosasioiden osalta käsitelty aiemmassa oikeuskirjallisuudessa varsin vähän sen keskeiseen merkitykseen nähden, joten on ollut perusteltua käsitellä uusia seikkoja ja uusia todisteita palautusperusteena aloittaen niitä koskevista peruslähtökohdista. Sekä luvussa neljä että luvussa viisi on analysoitu jutun palauttamista koskevaa oikeuskäytäntöä tarpeellisilta osin.

⁸ Ks. *Sarpolahti* 1999 s. 39.

Tutkielman viimeinen luku sisältää yhteenvedon tutkielman aiheesta ja vastaa vielä asetettuihin tutkimuskysymyksiin kiteytetysti. Yhteenvedon tarkoituksena on vastata erityisesti kysymykseen siitä, mitä yleispätevää tutkimuksen perusteella voidaan sanoa jutun palauttamisharkintaa koskevasta oikeudellisesta nykytilasta rikosasioiden osalta.

2 Jutun palauttamisen lähtökohdat

2.1 Jutun palauttamisen oikeudellinen perusta

2.1.1 Tausta-arvot ja tavoitteet

Jutun palauttamista oikeudellisena ilmiönä voidaan tarkastella niin oikeudenkäynnin asianosaisten oikeuksien kuin lainkäytön yhtenäisyyden ja menettelyn tavoitteiden näkökulmasta. Palauttamisen olemassaoloa tuomioistuinten keinovalikoimassa puoltavat tausta-arvot ja tavoitteet voidaan jakaa seuraavasti:

1. *Asianosaisten oikeuksien näkökulmasta painottuvat perusteet.* Tausta-arvoina voidaan pitää oikeusturvaa ja oikeusturvakeinojen tosiasiallisen toteutumisen varmistamista, ja niihin liittyen palauttamisen tavoitteiksi katsoa etenkin vastaajan puolustautumismahdollisuuksien turvaaminen sekä muutoksenhakumahdollisuuksien turvaaminen.
2. *Lainkäytön yleisten tavoitteiden näkökulmasta painottuvat perusteet.* Yksityisten oikeuksia vaikutuksiltaan laajempina tausta-arvoina voidaan pitää oikeusvarmuutta ja oikeuskäytännön yhtenäisyyttä sekä niiden käytännön ilmentymänä instanssijärjestyksen turvaamisen tavoitetta.⁹

Jutun palauttamisen keskeisenä oikeudellisena taustana ovat sekä oikeusastejärjestyksen periaate että muutoksenhakuoikeus, sillä ilman näitä perustavanlaatuisia oikeusinstituutioita ei jutun palauttamiseen liittyvälle oikeuskäytännölle olisi tarvetta.¹⁰ Jutun palauttamista koskeva käytäntö onkin suoraan seurausta pyrkimyksestä turvata keskeisten prosessioikeudellisten periaatteiden ja tavoitteiden toteutuminen muutoksenhaussa.

Prosessin perimmäiseksi tavoitteeksi voidaan katsoa oikeusturvan antaminen, jonka tosiasiallinen toteutuminen on monen tekijän summa.¹¹ Keskeiset tavoitteet, prosessiperiaatteet sekä

⁹Jaottelu on suuntaa antava ja esimerkiksi prosessitaloudellisiin syihin, kuten oikeudenkäynnin tehokkuuteen, liittyviä perusteluja palauttamiselle voidaan puoltaa sekä asianosaisten oikeuksien että lainkäytön yleisten tavoitteiden näkökulmasta. On huomioitava myös, että molempien kategorioiden osalta palauttamiselle voidaan löytää sekä palauttamista puoltavia että palauttamisen kannalta kielteisiä perusteita. Palauttamisen voidaan kuitenkin katsoa turvaavan yksittäiselle oikeudenkäynnille asetettuja tavoitteita sekä samalla oikeusvaltioon kuuluvia laajempia perustavanlaatuisia periaatteita.

¹⁰ *Reinikainen* 1956 s. 7–11 ja 18, *Tirkkonen* 1975 s. 56, *Sarpolahti* 1999 s. 40 sekä *Pyöriä* 2019 s. 229–231.

¹¹ Rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevan lakivaliokunnan mietinnön mukaan oikeudenkäynnin tarkoituksena on oikeussuojan antaminen. Oikeussuojan synonyyminä käytetään termiä oikeusturva. LaVM 9/1997 vp s. 6. Ks. myös *Tirkkonen* 1948 s. 2.

niistä johdetut lainsäädännön normit muodostuvat niistä osatekijöitä, joita pidämme oikeusvaltiossa oikeudenmukaisen prosessin edellytyksinä.¹² Kuten jäljempänä esitetään, jutun palauttamisen taustalla on myös Suomea sisältävien kansainvälisten velvoitteiden noudattaminen, kuten erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyvien velvoitteiden toteutumisen varmistaminen menettelyssä.

Palauttamisen tarpeellisuutta instituutiona voidaan arvioida esimerkiksi prosessille asetettujen yleisten tavoiteperiaatteiden näkökulmasta. Oikeudenkäynnin laadulle on perinteisesti asetettu kolme päävaatimusta. Oikeudenkäynnin on oltava varma, joutuisa ja taloudellinen. Edellä mainittujen periaatteiden kohdalla voidaan puhua myös prosessin tarkoituksenmukaisuudesta. Prosessin tarkoituksenmukaisuutta koskevat kysymykset ovat keskeisiä niin jutun palauttamisessa kuin myös muissa prosessia koskevissa menettelyissä. Oikeudenkäynti on kokonaisuudessaan järjestettävä sellaiseksi, että se on prosessiekonominen ja samalla antaa riittävän varman lopputuloksen. Prosessin varmuusperiaatetta pidetään muihin periaatteisiin nähden ylimpänä tavoitteena prosessille.¹³ Jutun palauttamista instituutiona puoltaa varmuusperiaate, mutta prosessiekonomisesta näkökulmasta palauttaminen taas voidaan nähdä kielteisenä. Jutun palauttaminen johtaa siihen, että juttu palautetaan takaisin uuteen käsittelyyn alempaan instanssiin, mikä viivästyttää lopullisen ratkaisun antamista ja lisää oikeudenkäynnin kokonaiskuluja. Jutun palauttamisen tarkoituksenmukaisuutta arvioitaessa eri periaatteet siis vaikuttavat erisuuntaisesti.¹⁴

2.1.2 Oikeusastejärjestyksen periaate

Hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa voidaan pääsääntöisesti käsitellä vain sellaisia asioita, jotka on ensin tutkittu ja ratkaistu lain vaatimalla tavalla oikeassa järjestyksessä alemmassa oikeusasteessa.¹⁵ Edellä mainitusta normista käytetään oikeuskirjallisuudessa nimitystä oikeusastejärjestyksen tai instanssijärjestyksen periaate.¹⁶ Oikeusastejärjestyksen pääasial-

¹² LaVM 9/1997 vp s. 6–7.

¹³ Tirkkonen 1948 s. 101 sekä Virolainen ja Pölönen 2003 s. 167–168.

¹⁴ Pyöriä 2019 s. 230–231.

¹⁵ Oikeusjärjestyksemme sisältää muutamia poikkeuksia instanssijärjestyksen periaatteeseen, vaikka lähtäkohtaisesti instanssijärjestyksen periaate on ehdoton. Oikeudenkäymiskaaren (4/1742, OK) 27 luvussa säännellään menettelystä hovioikeuden ensimmäisenä asteena käsittelemissä riita- ja rikosasioissa. OK 30 a luvussa säännellään asianosaisten suostumusta edellyttävästä ennakkopäätösvalituksesta. Instanssijärjestyksestä poikkeaminen edellyttää aina erityisiä perusteita ja muutoksenhakua koskevien uudistusten yhteydessä poikkeuksia on pyritty vähentämään. Ks. HE 9/2005 vp s. 4 ja 11–12.

¹⁶ Reinikainen 1956 s. 8–9.

liseksi tarkoitukseksi on oikeuskirjallisuudessa katsottu oikeusvarmuuden ja lainkäytön yhtenäisyyden turvaaminen. Periaate turvaa myös asianosaisten muutoksenhakumahdollisuuksia.¹⁷ Oikeusastejärjestyksen periaatetta ei ole erikseen kirjoitettu lakiin, vaan periaate ilmenee tuomioistuinten asteellista toimivaltaa koskevista säännöksistä sekä oikeudenkäymiskaaren tuomioistuinten tutkimisvaltaan liittyvästä sääntelystä.¹⁸

Instanssijärjestyksen periaatteen mukaisesti muutoksenhakuvaiheessa ylempi tuomioistuin ei voi ottaa ratkaistavakseen asiaa, jota ei ole asianmukaisesti tutkittu tai voitu tutkia alemmassa oikeusasteessa. Periaatteen toteutumisen turvaamiseksi muutoksenhakutuomioistuin ei tällöin ota pääasiaa ratkaistavakseen, vaan tekee päätöksen jutun palauttamisesta.¹⁹ Instanssijärjestyksen periaatteen vastaiseksi katsotaan myös pääasian ratkaisemisen suoraan ylemmässä instanssissa silloin, kun alioikeuden aiemmin käsittelemä asia on muutoksenhakua koskevan prosessin aikana muuttunut sillä tavoin, ettei alioikeus ole tutkinut pääasiaa kyseisessä muuttuneessa laajuudessa. Tällöin kyse on uudesta oikeudenkäyntiaineistosta, joka ilmenee tai johon vedotaan vasta muutoksenhakuvaiheessa.²⁰ Instanssijärjestykseen sidottua tuomioistuimen asteellista toimivaltaa pidetään pääsääntöisesti ehdottomana. Uuden oikeudenkäyntiaineiston osalta periaatteen ehdottomuudesta on kuitenkin tingitty, ja niin riita- kuin rikosasioissa uusi oikeudenkäyntiaineisto voidaan tietyin edellytyksin käsitellä suoraan muutoksenhakutuomioistuimessa.²¹ Edellä mainittuihin edellytyksiin palataan erityisesti pääluvussa viisi.

2.1.3 Oikeusturva

Suomen perustuslain (731/1999, PL) oikeusturvaa koskeva 21 § velvoittaa valtiota turvaamaan kansalaisille tehokkaat oikeusturvakeinot. PL 21 §:n 1 momentin mukaisesti oikeusturvakeinoin kuuluu tuomioistuinpäätöksen uudelleenarvioitavaksi saattamisen mahdollistaminen vähintään yhdessä muutoksenhakuinstanssissa. Lisäksi oikeusturvaa koskeva sääntely asettaa vaatimuksia sille, millainen menettely on oikeudenmukaista. Muutoksenhakuoikeuden toteuttamisen ja turvaamisen osalta on siten tarkasteltava tarkemmin oikeusturvaa ja oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevaa sääntelyä.

¹⁷ Reinikainen 1956 s. 6–11.

¹⁸ Hovioikeuden tutkimisvallan laajuudesta säännellään OK 26 luvun 1 §:ssä ja korkeimman oikeuden tutkimisvallan rajoittamisesta preklusiolla OK 30 luvun 7 §:ssä.

¹⁹ Skarstedt 1896 s. 14, Sarpolahti 1999 s. 40 ja Jokela 2018 s. 930.

²⁰ Sarpolahti 1999 s. 40.

²¹ Lappalainen ja Vuorenpää 2017 s. 298 sekä Pyöriä 2019 s. 232.

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeiden turvaamisen tarkemmasta sisällöstä, kuten käsittelyn julkisuudesta, oikeudesta tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta säännellään PL 21 §:n 2 momentin mukaan tavallisella lailla. PL 21 §:n 2 momentin listaus oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeista ei ole tyhjentävä. Tavallisilla lailla säänneltyjen kansallisten oikeusturvaa koskevien täydentävien säännösten lisäksi oikeusturvaa koskevia määräyksiä on Euroopan ihmisoikeussopimuksessa. PL 21 §:ään perusoikeusuudistuksen yhteydessä lisätyn termin *oikeudenmukainen oikeudenkäynti* taustalla on Suomea koskevien ihmisoikeusvelvoitteiden vahvistaminen kansallisella perustuslaintasoisella sääntelyllä. Euroopan ihmisoikeussopimuksen asettamat vaatimukset sopimusvaltioiden oikeudenkäyntimenettelylle, *fair trial*, on suomennettu oikeudenmukaiseksi oikeudenkäynniksi. Sisällöllisesti oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin voidaanakin katsoa kuuluvan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan vaatimukset, joihin sisältyvät myös rikosasian syytetyn oikeudet.²²

PL 21 §:ssä säännellään menettelyllisistä vaatimuksista, eli siitä, että viranomaismenettelyn on oltava perus- ja ihmisoikeusvelvoitteet täyttävää. PL 22 § täydentää viranomaisille asetettuja menettelyllisiä vaatimuksia edellyttäen, että viranomaisten on myös aktiivisesti pyrittävä varmistamaan perus- ja ihmisoikeuksien aineellinen toteutuminen.²³ Näin ollen tuomioistuinmenettelyä ja muutoksenhakua koskevien prosessisäännösten perus- ja ihmisoikeusvelvoitteet muodollisesti täyttävä menettely ei ole riittävää, vaan tuomioistuinten on aktiivisin toimenpitein varmistettava, että oikeusturva ja oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin tosiasiallisesti toteutuvat menettelyssä. Lisäksi perus- ja ihmisoikeusmyönteisen laintulkinnan vaatimuksen mukaisesti tuomioistuimen on valittava lain eri tulkintavaihtoehtoista sellainen, joka parhaiten edistää perusoikeuksien toteutumista. Siten myös oikeudenkäyntimenettelyn lopputuloksena syntyneen ratkaisun lopputuloksen oikeudenmukaisuuteen sisältyy vaatimus perus- ja ihmisoikeuksien aktiivisesta toteuttamisesta.²⁴ Perus- ja ihmisoikeusmyönteisen laintulkinnan katsotaan edellyttävän sitä, että tuomioistuimet kiinnittävät menettelyssään huomiota oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumiseen kokonaisuutena. Lain tulkinnassa on huomioitava oikeusjärjestyksen taustalla olevien arvojen ja tavoitteiden mukainen punninta.²⁵ Silloin kun

²² HE 309/1993 vp s. 73–74. Lakivaliokunnan mietinnön mukaisesti ”*Vaikka pykälään ei sisälly nimenomaista viittausta rikossyytteen käsittelyyn, säännöksellä on kuitenkin tarkoitettu kattaa em. ihmisoikeussopimusten mukainen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.*” LaVM 9/1997 s. 6. Myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artiklassa säännellään unionin kansalaisten oikeudesta tehokkaihin oikeussuojakeinoihin ja puolueettomaan tuomioistuimeen.

²³ HE 309/1993 vp s. 75.

²⁴ Virolainen ja Pölönen 2003 s. 56–57 ja 78–79.

²⁵ Virolainen ja Pölönen 2003 s. 131–132.

muutoksenhakutuomioistuin havaitsee, ettei alemman oikeusasteen menettely ole täyttänyt oikeusturvalle ja oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille asetettuja edellytyksiä, voi jäljempänä tutkielmassa esitetyin edellytyksin menettelyn korjaamiseksi tulla kyseeseen jutun palauttaminen uuteen edellytykset täyttävään käsittelyyn.

2.2 Oikeusastejärjestys ja muutoksenhakujärjestelmä

Suomen yleinen tuomioistuinlaitos on kolmiportainen. Yleisinä alioikeuksina toimivat käräjäoikeudet, ylioikeuksina hovioikeudet ja ylimpänä asteena korkein oikeus. Yleiset tuomioistuimet antavat oikeussuojaa riita- ja hakemusasioissa sekä käsittelevät rikossyytteitä ja niihin perustuvia yksityisoikeudellisia korvausvaatimuksia. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta tuomioistuimet ratkaisutoiminnallaan edistävät oikeusvarmuutta ja ylläpitävät yhteiskuntarauhaa.²⁶ Yleisen tuomioistuinlaitoksen kolmiportaisuus lisää oikeusvarmuutta mahdollistamalla muutoksenhakekeinoin alemman oikeuden ratkaisun oikeellisuuden saattamisen ylemmän tuomioistuimen tutkittavaksi. Samalla ennakkopääöstuomioistuin, korkein oikeus, ratkaisullaan ohjaa lain soveltamista vastaavanlaisissa tapauksissa ja näin yhtenäistää oikeuskäytäntöä riita- ja rikosasioita koskevissa asioissa antamiensa ennakkopääöstöjen ohjausvaikutuksen kautta. Muutoksenhaku mahdollistaa aiemmassa oikeusasteessa tehtyjen virheiden korjaamisen ja toimii myös virheitä ennaltaehkäisevänä järjestelmänä.²⁷

Muutoksenhaku hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen vaatii aina valituslupaa. Ennakkopääöstuomioistuimena korkein oikeus myöntää valitusluvan pääsääntöisesti vain, jos se katsoo, että asiaa koskevan oikeuskysymyksen tulkinnasta ja merkityksestä on annettava lainkäytön ohjaamiseksi prejudikaatti, eli ennakkopääöstö. Oikeudenkäymiskaaren (4/1734, OK) 30:3.1:ssä säännellään korkeimman oikeuden valituslupajärjestelmän osalta seuraavasti:

Valituslupa voidaan myöntää ainoastaan, jos lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa tapauksissa tai oikeuskäytännön yhtenäisyyden vuoksi on tärkeitä saattaa asia korkeimman oikeuden ratkaistavaksi taikka jos siihen on erityistä aihetta asiassa tapahtuneen sellaisen oikeudenkäynti- tai muun virheen takia, jonka perusteella ratkaisu olisi purettava tai poistettava, tahi jos valitusluvan myöntämiseen on muu painava syy.

Korkein oikeus voi lisäksi myöntää valitusluvan asiaa koskien vain osittain (OK 30:3.2). Valitusluvan myöntämistä koskevien rajoitusten vuoksi yleisten tuomioistuinten muodostaman kol-

²⁶ HE 91/2002 vp s. 4.

²⁷ HE 91/2002 vp s. 4, HE 7/2016 vp s. 13 ja HE 200/2017 vp s. 13.

men instanssin järjestelmän voi useimpien juttujen kohdalla katsoa tosiasiallisesti olevan kahden instanssin järjestelmä.²⁸ Lisäksi muutoksenhaussa kärjäoikeudesta hovioikeuteen on käytössä jatkokäsittelylupajärjestelmä.²⁹ OK 25a luvun 5 §:n mukaan asiassa tarvitaan jatkokäsittelylupa, kun kärjäoikeuden ratkaisuun haetaan muutosta valittamalla. Rikosasian asianosaiset saavat kuitenkin hakea muutosta rajoituksetta, jos muutoksenhaku koskee asiaa, josta on tuomittu yli kahdeksan kuukautta ankara vankeusrangaistus, edellyttäen että valitus koskee vastaajan syyksi luettua rikosta tai rangaistusta.

Muutoksenhakutuomioistuimissa, eli hovioikeuksissa ja korkeimmassa oikeudessa, asian käsittely pohjautuu merkittävästi jo kärjäoikeudessa kertyneeseen oikeudenkäyntiaineistoon ja kärjäoikeuden asiassa antamaan ratkaisuun.³⁰ Menettelyä ohjaavana periaatteena on, että oikeudenkäyntien painopisteen tulee sijaita ensimmäisessä asteessa, kun taas hovioikeuksien päätehtävänä on alempien instanssien ratkaisujen kontrollointi.³¹ OK 26 luvun 1 §:ssä säännellään hovioikeuden tutkimisvallasta ja sitä koskevasta rajoituksesta seuraavasti:

Oikeudenkäynti hovioikeudessa koskee kärjäoikeuden ratkaisun kohteena ollutta asiaa valituksessa ja mahdollisessa vastauksessa vedotulta osalta. Tutkittavana on, onko ja miten kärjäoikeuden ratkaisua muutettava.

²⁸ Ks. myös *Lappalainen* 2017 s. 295.

²⁹ Jatkokäsittelylupamenettely hovioikeuksissa tuli voimaan 1. päivänä tammikuuta 2011. Valituslupa on kaikissa tapauksissa tutkittava. Valituslupan tutkimisen voidaan katsoa jo sinänsä olevan asianosaisen muutoksenhakuoikeutta toteuttavaa menettelyä. Hovioikeuden tulee omasta aloitteestaan tutkia kaikki lupaperusteet myös siinä tilanteessa, ettei valittaja ole niihin nimenomaisesti vedonnut. Ks. lisää HE 246/2014 vp s. 4–5. Oikeudenkäymiskaaren 25 luvussa säännellään muutoksenhausta ja valitusluvasta hovioikeudessa ja säädöksen 30 luvussa muutoksenhausta korkeimpaan oikeuteen. Ks. lisää HE 91/2002 vp, hallituksen esityksestä eduskunnalle valitusta hovioikeuteen ja valitusasian käsittelyä hovioikeudessa koskevien oikeudenkäymiskaaren säännösten muuttamiseksi.

³⁰ HE 91/2002 vp s. 39. Näytön vastaanottaminen pyritään digitalisaation avulla keskittämään tulevaisuudessa nykyistä vahvemmin kärjäoikeuksiin. Pääministeri *Sanna Marinin* hallituksen ohjelmassa 10.12.2019 tavoitteeksi on asetettu oikeudenhoidon resurssien turvaaminen ja oikeudenkäyntien keston lyhentäminen. Keskeiseksi keinoksi on nostettu digitalisaation hyödyntäminen. Hallitusohjelman mukaan näytön vastaanottaminen tullaan tulevaisuudessa keskittämään oikeudenkäynneissä kärjäoikeuksiin siten, että todistelu taltioidaan hovioikeuskäsittelyä varten. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31 s. 87–88.

³¹ Ks. lisää *Reinikainen* 1956 s. 33 ja *Jokela* 2010 s. 9–10. Hovioikeuksien kontrollipiirteiden vahvistaminen instanssijärjestystä vahvistavana tekijänä on otettu huomioon muun muassa hovioikeusmenettelyn uudistamista koskeissa lain esitöissä, ks. esim. HE 91/2002 vp s. 6–8. Lisäksi tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietinnössä, KM 2003:3, komitea katsoi, että yleisen lainkäytön painopisteen tulisi olla vielä nykyistä selvemmin kärjäoikeuksissa. Tämän katsottiin edellyttävän asianosaisten aseman parantamista oikeusturvanäkökulmasta katsoen esimerkiksi vahvistamalla kärjäoikeuksien kokoonpanoja laadultaan vaikeissa tai laajoissa jutuissa. KM 2003:3 s. 20. *Arposen* mukaan hovioikeusmenettelyn uudistamisen myötä jatkokäsittelylupajärjestelmään siirtyminen on merkinnyt kärjäoikeuden roolin korostumista, mutta ei kuitenkaan lainkäytön painopisteen siirtymistä kärjäoikeuteen. *Arponen* 2020 s. 14–15.

Jutun palauttaminen liittyy muutoksenhakuvaiheeseen. Instansseille asetettujen erilaisten roolien johdosta joissakin tapauksissa oikeudenkäyntivirheiden korjaaminen ja uuden oikeudenkäyntiaineiston vastaanottaminen ei ole enää muutoksenhakutuomioistuimissa mahdollista. Sen vuoksi asianosaisten oikeusturva saattaa edellyttää jutun palauttamista uuteen käsittelyyn alempaan instanssiin. Jos muutoksenhakutuomioistuimessa havaitaan aiemmassa menettelyssä virheitä, tai muutoksenhakuvaiheessa ilmenee sellainen uusi seikka tai todiste, joiden johdosta katsotaan, ettei asia ole tullut alioikeudessa riittävällä tavalla tutkituksi, kyseeseen voi tulla päätös alemman oikeusasteen antaman tuomion kumoamisesta ja jutun palauttamisesta alempaan instanssiin uuteen käsittelyyn. Jutun palauttaminen voidaan kuitenkin katsoa varsinaiseen muutoksenhakuun, eli jutun siirtymiseen käsiteltäväksi ylemmässä oikeusasteessa, katsottuna mekanismiltaan päinvastaiseksi jutun palautuessa oikeusastejärjestyksen näkökulmasta taaksepäin sen etenemisen sijaan.³² Muutoksenhaku tapahtuu asianosaisen aloitteesta, kun taas palauttamisesta tuomioistuin päättää viran puolesta.³³ Varsinaisen muutoksenhaun tapaan palauttamisella voidaan katsoa olevan lakkauttava vaikutus. Palauttamispäätöksen myötä asia lakkaa olemasta vireillä muutoksenhakutuomioistuimessa ja siirtyy takaisin vireillä olevaksi alempaan instanssiin. Asia ei alemmassa instanssissa tule kuitenkaan tule vireille uutena asiana, vaan kysymys on jo vireillä olleen asian jatkokäsittelystä.³⁴

Oikeusastejärjestyksen periaatteen mukaisesti ylempi instanssi ei saa ensiasteena ratkaista asiaa. Oikeusasteellisen toimivallan keskeisimpiä tavoitteita onkin turvata muutoksenhakuoikeus. Asianosaisten kannalta keskeisintä onkin, että asian uusi jatkokäsittely alioikeudessa palauttaa muutoksenhakumahdollisuuden alioikeuden antaessa asiassa uuden tuomion. Jos asia palautetaan hovioikeudesta kärjäoikeuteen sen sijaan, että juttu käsiteltäisiin uudessa laajuudessa hovioikeudessa, asianosaiset voivat valittaa uudesta ratkaisusta hovioikeuteen.³⁵ Muutoksenhaun turvaamisen kannalta asia on merkittävä huomioiden myös se seikka, kuinka harvassa asiassa korkein oikeus vuosittain myöntää valitusluvan. Kun yksittäisen jutun näkökulmasta muutoksenhakumahdollisuus korkeimpaan oikeuteen voi jäädä vain teoreettiseksi oikeusturvakeinoksi, niin hovioikeuden päätös palauttaa juttu kärjäoikeuteen taas varmistaa jutun jatkokäsittelyn.

³² Reinikainen 1956 s. 1–3.

³³ Reinikainen 1956 s. 31.

³⁴ Reinikainen 1956 s. 359–360, Lager 1972 s. 13–17, Sarpolahti 1998 s. 53 ja KKO 2012:80 kohta 16.

³⁵ Reinikainen 1956 s. 8–10.

2.3 Oikeudenloukkausten estäminen ja suhde ylimääräiseen muutoksenhakuun

Alemman instanssin menettelyvirhe, uuteen seikkaan vetoaminen tai uuden todistelun esittäminen vasta ylemmässä oikeusasteessa saattaa aiheuttaa haasteita oikeusastejärjestyksen periaatteen sekä oikeusturvan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen kannalta. Palauttamisella muutoksenhakutuomioistuimien voi estää palauttamisperusteesta johtuvan menettelyn vaarantumisen, joka saattaisi myöhemmin johtaa ylimääräiseen muutoksenhakuun.³⁶ Ruotsin oikeudenkäymiskaaressa (740/1942, rättegångsbalken, RB) palauttamisperusteiksi katsottavien vakavien menettelyvirheiden osalta viitataan ylimääräistä muutoksenhakua koskeviin purkuperusteisiin.³⁷

Ylimääräiset muutoksenhakumenettelyt voivat tulla kyseeseen silloin, kun varsinaiselle muutoksenhauille asetetuissa tavoitteissa on epäonnistuttu tai muutoksenhauille asetettu määräaika on menetetty. Ylimääräisiä muutoksenhakeinoja ovat tuomiovirhekankele, lainvoiman saaneen tuomion purkaminen ja menetetyt määräajan palauttaminen.³⁸ Esimerkiksi OK 31 luvun 8 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan *lainvoiman saanut tuomio rikosasiassa voidaan syytetyn eduksi purkaa jos vedotaan seikkaan tai todisteeseen, jota ei aikaisemmin ole esitetty, ja sen esittäminen todennäköisesti olisi johtanut syytetyn vapauttamiseen tai siihen, että rikokseen olisi ollut sovellettava lievempiä rangaistussäännöksiä, tahi on erittäin painavia syitä, katsoen siihen mihin näin vedotaan ja mitä muutoin käy ilmi, saattaa uudelleen tutkittavaksi kysymys, onko syytetty tehnyt sen rikollisen teon, joka on luettu hänen syykseen*. Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 2018:41 edellä mainitulla lainkohdalla on varsinaisessa muutoksenhaussa käytetty perusteluna uuden todistelun sallimista ja jutun palauttamista koskevassa harkinnassa. Mahdollisen väärän tuomion riskin ja siitä seuraavan ylimääräisen muutoksenhaun tarpeen estämiseksi uuden henkilötodistelun esittäminen hyväksyttiin pääsäännöstä poiketen preklusion estämättä vielä korkeimmassa oikeudessa ja juttu palautettiin käräjäoikeuteen.³⁹

³⁶ Ylimääräisestä muutoksenhausta säännellään oikeudenkäymiskaaren 31 luvussa. OK 31:6:ssä säännellään asian palauttamista tuomiovirheen perusteella. Jos asia on käsiteltävä uudestaan, se on palautettava siihen oikeuteen, missä tuomiovirhe on tapahtunut. OK 31:14.1 mukaan korkeimmalla oikeudella on kuitenkin valta välittömästi oikaista tuomiota, milloin asia havaitaan selväksi eikä hakemus koske rikosasiassa annetun tuomion purkamista syytetyn vahingoksi. Ks. lisää Jokela 2018 s. 805–806.

³⁷ Riita-asioiden osalta RB 50:26 ja rikosasioiden osalta RB 51:26. Jutun palauttaminen myös muilla kuin tuomion purkuun liittyvillä perusteilla on mahdollista.

³⁸ Ylimääräisistä muutoksenhakeinoista säännellään OK 31 luvussa. Ylimääräistä muutoksenhakua koskevassa ratkaisussa juttu voidaan palauttaa alemman instanssiin uudelleen käsiteltäväksi, jos se havaitaan tarpeelliseksi. Lainvoimaiseen päätökseen kohdistuvana prosessina ylimääräinen muutoksenhaku eroaa kuitenkin varsinaisesta muutoksenhausta ja näin ollen kyseisiä oikeussuojakeinoja tarkastellaan oikeuskirjallisuudessa usein erikseen. Ks. esim. Reinikainen 1956 s. 18–29 ja Jokela 2018 s. 805.

³⁹ KKO 2018:41 ratkaisua koskeviin oikeuskysymyksiin perehdytään tarkemmin luvussa 5.3.4.

Ylimääräisten muutoksenhakekeinojen tapaan jutun palauttamisen voidaan katsoa olevan viimesijainen ja rajoitetusti käytettävä menettely, jota käytetään vasta silloin, kun tuomioistuimen käytössä olevat muut keinot eivät riitä estämään menettelyn vaarantumista tilanteessa, jossa pääasiasta on jo annettu tuomio. Ylimääräisellä muutoksenhaulla pyritään poistamaan lainvoimaisen tuomion aiheuttama este asian uudelleen käsittelylle. Lainvoimaisen tuomion purkamisen yhteydessä juttu saatetaan palauttaa uuteen käsittelyyn, jos uusi käsittely katsotaan tarpeelliseksi eikä korkein oikeus voi suoraan oikaista tuomiota (OK 31:14). Toisin kuin edellä mainituissa tilanteissa, jutun palauttaminen tehdään varsinaisessa muutoksenhakuvaiheessa, jolloin jutun osalta ei ole vielä annettu lainvoimaista päätöstä. Näin ollen jutun palauttaminen varsinaisessa muutoksenhaussa suojaa virheellisiltä lainvoimaisilta päätöksiltä vahvistaen oikeusvarmuuden toteutumista lainkäytössä. Samalla palauttamisella voidaan ennalta estää väärän lainvoimaisen tuomion aiheuttamat oikeudenloukkaukset asianosaisille.⁴⁰

⁴⁰ Ylimääräisen muutoksenhaun merkityksestä ks. esim. *Sutela* 2014 s. 313 ja 315–316.

3 Jutun palauttamista koskevat oikeuslähteet

3.1 Maantapa

Jutun palauttamisen oikeuslähteenä on maantapa, eli jutun palauttamista koskeva oikeuskirjallisuus ja vakiintunut oikeuskäytäntö. Jutun palauttamista käsittelevästä oikeuskirjallisuudesta keskeisin on *Veikko Reinikaisen* väitöskirja vuodelta 1956. Teos on edelleen, yli 60 vuotta julkaisemisensa jälkeen, kattavin aihetta koskeva yleisesitys. Oikeuskirjallisuudessa ja -käytännössä nykyisinkin noudatettava palautusperusteiden jaottelu vastaa Reinikaisen väitöskirjaan perustamaa systematiikkaa.⁴¹

Maantavan käyttöä oikeuttavana tärkeänä säännöksenä on pidetty tuomioistuinten lainkäytön osalta oikeudenkäymiskaaren (4/1734, OK) 1 luvun 11 §:ää, jonka mukaan:

Tuomarin pitää tarkoin tutkia lain oikeata tarkoitusta ja perustusta sekä tuomita sen mukaan, mutta ei vastoin sitä, oman mielensä mukaan. Maan tapa, jos se ei ole kohtuuton, olkoon hänellä myös ohjeena tuomitessansa, kun säädettyä lakia ei ole.

Maantapaa koskeva säännös on kumottu lailla oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta (683/2016). OK 1 luvun muuttamisen taustalla ovat olleet tuomioistuinlain säätämiseen liittyvät uudistustarpeet.⁴² Nykyään oikeuslähdeoppiin liittyen tuomarin velvollisuuksia koskevassa säännöksessä viitataan lyhyesti lain ensisijaisuuteen oikeuslähteenä tuomioistuinlain (673/2016) 9 luvun 1 §:n 1 momentissa, jonka mukaan: ”Tuomari käyttää tuomiovaltaa itsenäisesti ja tässä toiminnassaan häntä sitoo vain laki.” OK 1:11 kumoamisen jälkeen maantavalle oikeuslähteenä ei löydy yleissäännöstä Suomen lainsäädännöstä.⁴³

Jyrki Virolainen ja *Pasi Pölönen* ovat todenneet, että oikeuskirjallisuudessa vakiintuneen käsityksen mukaan säännöksessä maantavan *kohtuullisuuden* ymmärretään tarkoittavan tietyn käytännön muodostumista velvoittavaksi vain sillä edellytyksellä, että käytäntö on vahvistettu ennakkopäätöksissä ja se on lisäksi vakiintunut oikeuskäytännössä.⁴⁴ *Hannu Tolosen* mukaan

⁴¹ Reinikaisen systematiikan vakiintuneisuudesta oikeuskirjallisuudessa, ks. *Vuorenpää* 2007 s. 13.

⁴² OK 1:11 kumottiin lailla oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta (683/2016). Tuomioistuinlakia koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että ”eräitä oikeudenkäymiskaaren 1 luvun vielä alkuperäisessä asussaan olevia säännöksiä uudistettaisiin tai ne kumottaisiin vanhentuneina”. Perusteluista voi päätellä, että OK 1:11 kumottiin joko sen vanhahtavasta kirjoitusasusta johtuen tai sisällöltään vanhentuneena. HE 7/2016 vp s. 142.

⁴³ Maantavan ja tavanomaisen oikeuden historiasta ja siihen liittyvästä keskustelusta kts. lisää *Neuvonen* 2006 s. 405–432.

⁴⁴ *Virolainen* ja *Pölönen* 2003 s. 97.

maantavan suhdetta lakiin voidaan tarkastella kolmen tilanteen kautta: joko laki syrjäyttää tavan, laki ja tapa rinnakkain täydentävät toisiaan tai laki antaa tavalle institutionaalisen tuen.⁴⁵

Viranomaisten ratkaisujen ja päätösten perustelujen sisältöä ohjaa lakisidonnaisuuden periaate.⁴⁶ Tuomioistuinten oikeudellisen ratkaisutoiminnan on paitsi perustuttava lakiin, perustelujen on myös oltava lain vaatimalla tavalla täsmällisiä, asianmukaisia ja laadukkaita.⁴⁷ Perusteluissa tulee käyttää vain oikeuslähdeopillisesti hyväksyttyä aineistoa, joihin tyypillisesti viitataan oikeuskirjallisuudessa ja lakien esitöissä esimerkiksi termein *oikeusohje*, *säännöt* ja *määräykset* tai *oikeudelliset perusteet*. Juha Karhun mukaan oikeuskirjallisuuden oikeuslähdeoppi voidaan nähdä tällaisten perustelujen sisältöön liittyvien ideoiden kehittelynä sekä perusteltuna käsityksenä siitä, mitkä aineistot muodostavat hyväksytyjä oikeudellisia perusteita ratkaisuihin ja päätöksiin.⁴⁸

Oikeuslähteet jaetaan perinteisesti *Aulis Aarnion* muodostaman oikeuslähdeopin mukaisesti vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin oikeuslähteisiin. Maantapaa on perinteisesti pidetty vahvasti velvoittavana oikeuslähteenä, mutta kuten edellä on esitetty, maantavan oikeuslähdeopillinen asema on nykypäivänä epäselvä. Oikeustieteellisessä keskustelussa maantapa on enenevissä määrin luokiteltu sallituksi oikeuslähteeksi.⁴⁹ Perinteisessä oikeuslähdeopissa korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiä pidetään heikosti velvoittavana ja oikeuskirjallisuuden kannanottoja sallittuna oikeuslähteenä. Jaottelu kuvaa oikeuslähteiden painoarvoa ratkaisutoiminnassa sekä oikeuslähteiden keskinäisiä suhteita.⁵⁰

Oikeuspluralismin lisääntyminen eli erityisesti EU-oikeus osana Suomen oikeusjärjestystä sekä perus- ja ihmisoikeuksien vahvistuminen on vaatinut staattisena pidetyn perinteisen oikeuslähdeopin uudenlaista tarkastelua.⁵¹ Perinteiselle oikeuslähdeopille onkin esitetty useita erilaisia vaihtoehtoja. Esimerkiksi Karhu jakaa oikeuslähteet auktoriteetti- ja asialähteisiin.⁵² Auktoriteettilähteiksi luetaan Karhun mukaan lainsäädäntö, lakien esityöt, tuomioistuinratkaisut ja oi-

⁴⁵ Tolonen 2003 s. 145–146. Oikeuskirjallisuudessa maantavan yleisenä institutionaalisenä tukena on pidetty OK 1:11:ää.

⁴⁶ Yleinen lakisidonnaisuuden periaatteesta on lainkohta PL 2.3, jonka mukaan: ”Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.”

⁴⁷ Oikeudesta saada perusteltu päätös säännellään PL 21.2 sekä tuomioistuinten perusteluvelvollisuudesta oikeudenkäymiskaaren 24:4, lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11:4 ja lain oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 87 §:ssä.

⁴⁸ Karhu 2003 s. 791 ja Kolehmainen 2016 s. 117.

⁴⁹ Ks. Letto-Vanamo 2020 s. 49–50.

⁵⁰ Aarnio 2011 s. 68–69.

⁵¹ Ks. esim. Karhu 2003 s. 789.

⁵² Karhu 2003 s. 792–793.

keustieteellinen kirjallisuus. Asialähteitä taas ovat maantapa, moraali, yleiset periaatteet ja reaaliset argumentit.⁵³ Kuten havaitaan, maantavan sijoittaminen asialähteeksi voidaan nähdä ongelmalliseksi sen perustuessa auktoriteetilähteisiin, eli tuomioistuinkäytäntöön ja oikeuskirjallisuuteen. Karhun mukaan maantapaa voidaankin pitää myös auktoriteetilähteenä.⁵⁴

Karhu on myös nostanut esiin kysymyksen siitä, kuvaavatko perinteiset oikeuslähdeopit osuvasti lainkäytön todellisuutta, vai pitäisikö hyväksyä laajemmin ajatus tilannekohtaisista perusteluista. Tätä ajatusta Karhun mukaan puoltaisi muun muassa se, että oikeuslähdeoppia koskevat oikeuskirjallisuuden esitykset ovat säilyneet lähes muuttumattomana huolimatta perus- ja ihmisoikeuksien vahvistumisesta. Karhu käyttää artikkelissaan termiä *supernormistot* viitaten sillä oikeudellisten instituutioiden, erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien, sisällölliseen laajuuteen ja tärkeyteen. Karhun mukaan ”Niiden nauttima institutionaalinen tuki ei ole pelkkää oikeusjärjestelmän tuotetta tai riippuvainen oikeusjärjestelmän virallisesta hyväksynnästä, vaan perustuu niiden sisältämien perusteiden tärkeyteen.”⁵⁵ Karhun teorian mukaisessa tilannekohtaisuutta korostavassa harkinnassa ratkaisun perustana olevien oikeuslähteiden hierarkkisen aseman merkitys vähenisi nykyisestä. Jutun palauttamisen voidaan katsoa perustuvan Karhun modernia oikeuslähdeoppia koskevasta tilannekohtaisesta teorian näkökulmasta tarkasteltuna supernormistoihin, sillä kuten edellisessä pääluvussa on esitelty, palauttaminen instituutiona pohjautuu perus- ja ihmisoikeuksiin kuuluvaan oikeusturvaan.

⁵³ Karhu on artikkelissaan sisällyttänyt sallittuihin oikeuslähteisiin myös moraalin, mutta kirjoittaa sen merkityksen oikeuslähteenä kysymyksenalaiseksi oikeustieteellisessä keskustelussa todeten, että tiukka lakipositivismi, jossa kirjoitettua lakia pidetään oikeusjärjestyksen perustana, johtaa siihen, että moraalista ei pidetä edes heikosti velvoittavana oikeuslähteenä, ks. Karhu 2003 s. 793. Moraalisten tavoitteiden voi ajatella myös sisältyvän lainsäätäjän linjauksiin lakeja säätäessä tai tuomioistuimen harkintaan joustavien normien kohdalla, ja siten olevan sisäänrakennettu osa auktoriteetilähteitä. Moraalista sekä lainsäätäjän ja tuomarin harkinnasta on aikoinaan jo Olaus Petri Suomen oikeusperinteeseen kuuluvissa tuomarinohjeissaan kirjoittanut seuraavasti: ”*Mikä ei ole oikeus ja kohtuus, se ei saata olla lakikaan; sen kohtuuden tähden, joka laissa on, se hyväksytään. Kaikkea lakia on älyllä käytettävä, sillä suurin oikeus on suurin vääräys, ja oikeudessa pitää olla armo mukana.*”

⁵⁴ Karhu käyttää artikkelissaan termiä *supernormistot* ja viittaa tällä eräiden oikeudellisten instituutioiden, kuten perusoikeuksien, sisällölliseen laajuuteen ja tärkeyteen. Karhun mukaan ”Niiden nauttima institutionaalinen tuki ei ole pelkkää oikeusjärjestelmän tuotetta tai riippuvainen oikeusjärjestelmän virallisesta hyväksynnästä, vaan perustuu niiden sisältämien perusteiden tärkeyteen.” Karhu myös esittää kysymyksen siitä, kuvaavatko perinteiset oikeuslähdeopit osuvasti lainkäytön todellisuutta, vai pitäisikö hyväksyä laajemmin ajatus tilannekohtaisista perusteluista. Ks. Karhu 2003 s. 793 ja 796–804.

⁵⁵ Ks. Karhu 2003 s. 793 ja 796–804.

Jutun palauttaminen on Suomen oikeusjärestyksessä harvinaisuus perustuessaan kirjoitetun lain sijasta maantapaan.⁵⁶ *Riku Neuvonen* on todennut, ettei maantapa yleensä tule sovellettavaksi julkisoikeudellisissa kysymyksissä lainalaisuusperiaatteen ja rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen vuoksi.⁵⁷ Toisaalta Neuvonen on pohtinut maantapaan liittyvää sääntelyä aineellisten normien näkökulmasta. Menettelyä koskeville säännöksille korkeampi abstraktiotaso voitaneen nähdä hyväksyttävämpänä ja tähän viittaa osaltaan myös maantavan hyväksyminen joidenkin prosessia koskevien instituutioiden perustaksi. Täsmennettäköön kuitenkin, että oikeudellinen ratkaisutoiminta julkisen vallankäytön muotona kuitenkin edellyttää, että perusteluilla on liittymä sellaisiin lähteisiin, joiden taustalla on lainsäädännön tasolla säännelty normiperusta.⁵⁸

Palauttamisen lisäksi keskeinen maantapaan perustuva prosessuaalinen instituutio on reformaatio in peius -kielto eli huonontamiskielto, joka palauttamisen tapaan liittyy muutoksenhakuun.⁵⁹ Ne bis in idem -kielto eli kaksoisrangaistavuuden kielto perustuu kansallisen lain sijasta Euroopan unionin perusoikeuskirjan 50 artiklaan sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7. lisäpöytäkirjan 4 artiklaan, joissa kiellosta on säännelty nimenomaisesti. Ihmisoikeussopimus ja perusoikeuskirja ovat valtiosisäisesti voimaan saatettuja ja siten kansalliseen oikeusjärjestykseen kuuluvaa normistoa. Näin ollen ne bis in idem -kiellon ei voi sanoa olevan vailla säädöspohjaa siitä huolimatta, että Euroopan unionin perusoikeuskirjaa ei sovelleta kansallisiin kysymyksiin ilman EU-oikeudellista liityntää sen vuoksi, että niitä koskevat kysymykset eivät ole sisällytettynä Euroopan unionin perusoikeuskirjan soveltamisalaan.⁶⁰

⁵⁶ Esimerkiksi sittemmin lainsäädännössä tarkkaan säännelty tuomion purkuperusteet olivat alun perin kehittyneet osittain vailla kirjoitetun lain tukea. Ylimääräisestä muutoksenhausta lisättiin täsmälliset säännökset oikeudenkäymiskaaren 31 lukuun 1.7.1960 voimaan tulleella lailla (109/1960). Ennen lainmuutosta tuomionpurku katsottiin mahdolliseksi analogisen restitUTION periaatteen nojalla, jonka historiallisena perustana oli hallitsijan oikeus purkaa vääräperusteiset tai liian ankariksi katsotut tuomiot. Lainmuutosta koskevissa esitöissä muutostarvetta perusteltiin sillä, ettei purku- ja kanteluperusteita ollut selvästi ilmaistu laissa, eikä purkuhakemukselle asetettu määräaikaa tai asian käsittelyä säännelty lain tasolla. Palauttamisen osalta tilanne on nykypäivänä osittain vastaavanlainen kuin tuomionpurkua koskeva sääntely ennen 1960-lukua. Ks. HE 14/1958 vp, OKA 904/1/90 ja KM 2002:8 s. 31.

⁵⁷ *Neuvonen* 2006 s. 413–416.

⁵⁸ Ks. lisää oikeuslähdeopin merkityksestä ja haasteista, *Aarnio* 2006 s. 98–102.

⁵⁹ *Virolainen ja Pölönen* 2003 s. 97.

⁶⁰ Euroopan unionin perusoikeuskirjan soveltamisalasäännöksen, 51 artiklan, mukaan perusoikeuskirjan määräykset koskevat unionin toimielimiä, elimiä ja laitoksia toissijaisuusperiaatteen mukaisesti sekä jäsenvaltioita ainoastaan silloin, kun viimeksi mainitut soveltavat unionin oikeutta. Euroopan ihmisoikeussopimus on inkorporoitu osaksi Suomen kansallista lainsäädäntöä lailla ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen ja siihen liittyvien lisäpöytäkirjojen eräiden määräysten hyväksymisestä (438/1990). Ks. tarkemmin HE 191/2012 vp ja PeVL 17/2013 vp Suomen kansallisen lainsäädännön muuttamisesta vastaamaan Suomen kansainvälisiä velvoitteita koskien ne bis in idem -kieltoa. Ks. myös *Virolainen ja Pölönen* 2003 s. 97.

3.2 Lainsäädäntö ja lain esityöt

Suomen lainsäädäntö ei sisällä säännöksiä jutun palauttamisen edellytyksistä. Kansalliset prosessilait sisältävät vain muutamia viittauksia jutun palauttamiseen sellaisissa lainkohdissa, jotka sisällöllisesti koskevat oikeudenkäyntikuluja, laillista tuomioistuinta sekä päätöksentekoa tuomioistuimessa.

OK 21 luvun 16 §:n 2 momentti on erityissäännös koskien oikeudenkäyntikulujen suhdetta jutun palauttamiseen niin riita- kuin rikosasioissa. Sen mukaan, jos asia on ratkaistu ylemmässä oikeusasteessa palauttamalla asia, on siellä syntyneitä kuluja koskevat kysymykset tutkittava vasta alemmassa oikeusasteessa.⁶¹ Sääntö on suora seuraus siitä, ettei oikeudenkäyntikulujen jakautumisesta asianosaisten kesken ole mahdollista ottaa kantaa ennen pääasian ratkaisemista. Lakia koskevan hallituksen esityksen perusteluissa todetaan: ”Jos esimerkiksi asianosainen, jonka muutoksenhakemuksen johdosta juttu on palautettu takaisin alempaan tuomioistuimeen, sittemmin häviää juttunsa, ei olisi kohtuullista, jos hän kuitenkin saisi korvauksen oikeudenkäyntikuluistaan ylemmässä tuomioistuimessa.” Esityksen mukaan palautetun jutun kulukorvauksia koskeviin kysymyksiin sovelletaan muutoin tavalliseen tapaan OK 21 luvun oikeudenkäyntikuluja koskevia säännöksiä.⁶²

Lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997, ROL) 4 luvussa säännellään laillisesta tuomioistuimesta. ROL 4:10 sääntelee jutun palauttamisen jälkeisestä forumista seuraavasti:

Ylempi tuomioistuin saa, katsoessaan että sen tutkittavaksi saatettu rikosasia olisi käsiteltävä uudelleen alemmassa tuomioistuimessa, 3 §:ssä säädetyn edellytyksin siirtää asian sellaiseenkin alempaan tuomioistuimeen, joka ei ole sitä aikaisemmin käsitellyt, jos sen tuomiopiirissä on tehty jokin niistä rikoksista, joista asiassa on kysymys, taikka jos tuossa tuomioistuimessa on vireillä toinen samaa henkilöä koskeva rikosasia. – –

Pääsääntöisesti juttu palautetaan siihen alioikeuteen, joka on aiemmin käsitellyt asiaa. Lainkohdan mukaisesti asia on kuitenkin mahdollista palauttaa eri tuomioistuimeen kuin siihen, mikä käsitteli asiaa ennen hovioikeutta, jos sillä saavutetaan prosessiekonomisia tavoitteita ja se kat-

⁶¹ Vastaavasti oikeudenkäyntikulujen käsittelystä kokonaisuudessaan vasta alemman instanssin uudessa käsittelyssä on säännelty Ruotsin oikeudenkäymiskaaren (rättegångsbalken, RB) 18 luvun 15 §:n 3 momentissa.

⁶² HE 191/1993 vp s. 21.

sotaan muihin seikkoihin nähden soveliaaksi. Lakia koskevassa hallituksen esityksessä ei käsitelty jutun palauttamiseen liittyviä oikeudellisia kysymyksiä eikä siihen liittyvään lakivaliokunnan mietintöön sisältynyt selvitystä ROL 4 lukuun liittyen.⁶³

Hallintoasioiden oikeudenkäynnistä annetun lain (808/2019) 81 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan päätöksessään tuomioistuin voi palauttaa asian uudelleen käsiteltäväksi. Säännöstä koskevien esitöiden mukaan jutun palauttaminen alempaan tuomioistuimeen voisi tulla kyseeseen esimerkiksi suullisen käsittelyn järjestämistä varten tai menettelyvirheen vuoksi.⁶⁴ Hallituksen esityksessä arvioitiin palauttamiseen liittyen, että ”Viivytyksen välttämiseksi voi olla joissakin tilanteissa perusteltua, että tuomioistuin palauttamisen asemesta ottaa asian suoraan ratkaistavakseen. Tällainen tilanne voi olla erityisesti silloin, kun asiaa käsitellään ylimmässä oikeusasteessa.”⁶⁵ Esityöt eivät sisällä tulkintavälineitä siihen, milloin palauttaminen on tai ei ole välttämätöntä.

Kuten edellä on esitetty, eri prosessilajeja koskevien säädösten esityöt eivät käsittele juuri lainkaan jutun palauttamisen edellytyksiä. Ottaen huomioon jutun palauttamisen vaikutukset prosessiin ja asianosaisiin, lainsäätäjän voidaan katsoa olleen yllättävän hiljainen aiheeseen liittyvissä kysymyksissä. Esimerkiksi Virolainen ja Pölönen ovat olleet yllättyneitä siitä, ettei lukuisten hovioikeusmenettelyn uudistamista koskevien lainvalmisteluhankkeiden yhteydessä ole pohdittu jutun palauttamista koskevien säännösten ottamista lakiin.⁶⁶ Jutun palauttamista koskevien säännösten puuttuminen voidaan nähdä ongelmalliseksi myös OK 1:11:n kumoamisen näkökulmasta, sillä enää ei myöskään maantapaa koskeva yleissäännös tue vakiintuneille käytänteille perustuvaa päätöksentekoa tuomioistuimissa.

3.3 Kansainväliset ihmisoikeussopimukset

Kuten edellä luvussa 2.1.3 on todettu, jutun palauttamisen oikeudellisena perustana on myös oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille asetetut edellytykset ja niiden turvaaminen. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin merkitystä jutun palauttamisen osalta on käsitelty useissa korkeim-

⁶³ HE 82/1995 vp ja LaVM 9/1997 vp koskivat 1980-luvulla aloitetun alioikeusuudistuksen viimeistä vaihetta ja koskivat rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistusta. Ks. LaVM 9/1997 vp s. 4–5.

⁶⁴ HE 29/2018 vp s. 145–146.

⁶⁵ HE 29/2018 vp s. 146.

⁶⁶ Virolainen ja Pölönen 2003 s. 98. Myös tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietinnössä arvioitiin, että oikeudenkäyntimenettelysäännösten systematisoinnille ja selkeyttämistä koskeva uudistamistyö olisi tarvetta. Mietinnössä ehdotettiin uutta tuomioistuinlakia, joka säädettiin myöhemmin (673/2016), ks. KM 2003:3 s. 23.

man oikeuden ratkaisussa ja selvää on, että oikeusjärjestyksessä voimassa olevien oikeudenkäyntimenettelyä koskevien periaatteiden arviointi palauttamisharkinnassa on relevanttia myös kansainvälisen prosessioikeuden lähteiden osalta.⁶⁷

Suomen liittyminen kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja Euroopan unioniin on tuonut kansallisen prosessioikeuden rinnalle kansainvälisen ja eurooppalaisen prosessioikeuden. Jutun palauttamisen näkökulmasta merkityksellistä on kansainvälisten sopimusten muutoksenhakua ja oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskeva sääntely. Näitä koskevat määräykset määrittävät osaltaan suomalaisen tuomioistuimen arviointia siitä, millainen oikeudenkäyntimenettely täyttää sille asetetut edellytykset ja siten vaikuttaa mahdolliseen palauttamisharkintaan. Ihmisoi-
keussopimusten velvoitteiden rikkominen alemmassa instanssissa voi aiheuttaa palauttamispe-
rusteen käsillä olon ja johtaa jutun palauttamiseen. Ihmisoi-
keusvelvoitteet ovat siten keskeinen osa palauttamiseen vaikuttavaa oikeusnormistoa.⁶⁸

Euroopan ihmisoikeussopimusta pidetään käytännön vaikutuksiltaan merkittävimpänä ihmisoi-
keuksia koskevana sopimuksena. Euroopan ihmisoikeussopimuksella perustettu Euroopan ih-
misoi-
keustuomioistuin on mahdollistanut tehokkaan kansainvälisen ihmisoi-
keuksien valvonta-
järjestelmän, mikä on osaltaan vaikuttanut siihen, että sopimuksella on vahva tosiasiallinen vai-
kut⁶⁹ Euroopan ihmisoi-
keustuomioistuin ohjaa omalla oikeuskäytännöllään lainkäyttöä an-
tamalla jäsenvaltioita sitovia ratkaisuja sopimuksen tulkinnasta.⁷⁰ Euroopan ihmisoi-
keustuomioistuimen tulkintakäytäntö on evolutiivis-dynaamista, eli tuomioistuin ei ole sidottu sopi-
muksen sanamuodon mukaiseen tulkintaan, vaan sopimus kehittyy oikeuskäytännön kautta ja
tuomioistuimen tulkinta tapahtuu ajassa muuttuen huomioiden yhteiskunnalliset muutokset. Ih-
misoi-
keustuomioistuimen perustelujen mukaisesti EIS on *elävä instrumentti* (engl. living inst-
rument).⁷¹ Tämän vuoksi jäsenvaltioiden tuomioistuinten tulee sopimusta tulkitessaan huomi-
oida Euroopan ihmisoi-
keustuomioistuimen oikeuskäytäntö ja sen muutokset sekä tuntea tuo-

⁶⁷ Jutun palauttamista ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksiä käsitellään esimerkiksi korkeimman oikeuden ennakkopäätöksissä KKO 2020:40, KKO 1995:44 ja KKO 1996:133

⁶⁸ EU:ssa perus- ja ihmisoi-
keuksien vahvistuminen on tapahtunut vaihteittain. Maastrichtin sopimuksen (Sopimus Euroopan unionista, C 191, 29.7.1992) myötä Euroopan unionista kehittyi vain taloudelliseen yhteistyöhön kes-
kittyneen yhteisön sijasta myös poliittinen unioni. Perus- ja ihmisoi-
keusvelvoitteita koskeva kehitys jatkui Ams-
terdamin sopimuksessa (SopS 54–55/1999), jonka 6 artiklan 1 kappaleen mukaan unioni perustuu jäsenvaltioille
yhteisiin vapauden, kansanvallan, ihmisoi-
keuksien ja perusvapauksien kunnioittamisen sekä oikeusvaltion peri-
aatteisiin. Ks. Ojanen 2002 s. 892.

⁶⁹ Antti Jokelan mukaan valvontajärjestelmän vuoksi Euroopan ihmisoikeussopimuksella on KP-sopimusta suu-
rempi merkitys kansallisessa lainäytössä. Jokela 2012 s. 297.

⁷⁰ Ojanen ja Scheinin 2011 s. 178.

⁷¹ Ks. esim. EIT 25.4. 1978 Tyrer v. Yhdistynyt kuningaskunta kohta 31 ja EIT 19.2. 2013 X ja muut v. Itävalta
kohta 23.

mioistuminen ratkaisukäytännössä vakiintuneet tulkintaperiaatteet. Euroopan ihmisoikeussopimuksen ratifiointi perusti suomalaisille tuomioistuimille velvollisuuden soveltaa sopimusmääräyksiä ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuminen oikeuskäytäntöä omassa ratkaisutoiminnassaan.⁷²

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäistakeista on määräyksiä jäsenvaltioille niin Euroopan ihmisoikeussopimuksessa kuin myös kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisessä yleissopimuksessa (KP-sopimus, SopS 8/1976). Valvontajärjestelmän myötä Euroopan ihmisoikeussopimuksen sisältö on käytännössä keskeisin oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevia velvoitteita sisältävä kansainvälinen sopimus. Oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin säännellään sopimuksen 6 artiklassa, jonka mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä.

Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan yleissäännöksen lisäksi sopimuksissa säännellään lisäksi tarkemmin syytetyn vähimmäisoikeuksista ja rikosasioita koskevasta muutoksenhausta. Rikosasian syytetyn oikeuksista säännellään KP-sopimuksen 14(3) artiklassa, joka sisältää yksilöidyt oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäistakeet syytetylle. Vastaavasti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(3) artiklassa säännellään syytetyn vähimmäisoikeuksista. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa määriteltyihin syytetyn oikeuksiin kuuluvat keskeisesti syyttömyysolettaman ja itsekriminointisuojaan periaatteita tukevat menettelyt.⁷³

Kuten ei PL 21 §:n oikeusturvaa koskevissa lainkohdissa, niin ei myöskään Euroopan ihmisoikeussopimuksen säännöksissä ole määritelty tyhjentävästi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin sisältöä. Yksittäisiä määräyksiä on arvioitava oikeudenkäynnin kokonaisuuden näkökulmasta. Oikeuksien rajoittaminen voi tietyiltä osin olla jäsenvaltioiden harkintavaltaan kuuluvaa ja perusteltua, kunhan oikeudenkäynti kokonaisuutena on oikeudenmukaiseksi katsottava. Hyväksyttävästä syystä tehty oikeusturvaa koskevien oikeuksien rajoitus ei siis aiheuta oikeudenkäynnin muuttumista sopimuksen vastaiseksi.⁷⁴ Tietyt vakavat oikeuksien ydinalueisiin liittyvät puutteet kuitenkin voivat jo yksinään aiheuttaa sen, että oikeudenkäynti on oikeudenmukaisen

⁷² LaVM 9/1997 vp s. 5. Ks. myös *Ojanen* 2002 s. 896–897, *Kujala* 2012 s. 123, 142–143.

⁷³ *Jokela* 2010 s. 40.

⁷⁴ Ks. *Ervo* 2008 s. 15–16.

oikeudenkäynnin edellytysten vastainen.⁷⁵ *Laura Ervo* on kuvannut 6 artiklan vaatimusta oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudesta perusnormiksi, johon kaikki muut 6 artiklan ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön asettamat kriteerit voidaan palauttaa. Oikeudenkäynnin tavoitteena on oikeudenmukainen oikeudenkäynti kokonaisuutena, ja muut artiklassa asetetut edellytykset ovat *esimerkkejä* ja vähimmäisvaatimuksia niistä osatekijöitä, joista oikeudenmukainen oikeudenkäynti muodostuu.⁷⁶

3.4 Jutun palauttamista koskeva lainsäädäntö Ruotsissa

Suomen ja Ruotsin jutun palauttamista koskevat oikeuskäytännöt ovat hyvin yhteneväiset, mutta toisin kuin Suomessa, jutun palauttamista koskevat säännökset on sisällytetty Ruotsin oikeudenkäymiskaareen (740/1942, rättegångsbalken, RB).⁷⁷ RB:ssä säännellään jutun palauttamisesta hovioikeudesta käräjäoikeuteen riita- ja rikosasioissa. RB:n sääntely on melko yleisluonteista ja siksi jutun palauttamista koskevilla tuomioistuinratkaisuilla on myös Ruotsissa merkittävä oikeuskäytäntöä ohjaava merkitys.

RB 51:29.1:n mukaan hovioikeuden tulee kumotessaan ratkaisun palauttaa asia uudelleen käsiteltäväksi käräjäoikeuteen silloin, jos käräjäoikeuden päätös kumotaan muun syyn kuin puuttuneen toimivallan vuoksi, ja jos jokin syy estää asian ratkaisemisen hovioikeudessa.⁷⁸ RB 51:29.2:n mukaisesti hovioikeuden tulee siirtää toimivallan puutteen vuoksi kumottua päätöstä koskeva asia uudelleen käsiteltäväksi toimivaltaiseen tuomioistuimeen, jos sellainen on osoitettavissa. Lainsäädäntöteknisesti katsoen palauttamista koskeva lainkohta on säädetty varsin avoimeksi hovioikeudelle asetetun harkintavallan osalta, sillä säännöksessä ei tarkkaan eritellä sitä, millaisissa tilanteissa hovioikeus ei voi ottaa pääasiaa ratkaistavakseen. Lainkohdan merkitys kuitenkin täsmentyy, kun sitä tarkastellaan yhdessä säädöksen muiden lainkohtien kanssa. RB 51 luvun 26–28 §:n mukaan silloin, jos käräjäoikeuden ratkaisua rasittaa jokin muu menettelyvirhe kuin tuomarin esteellisyys tai RB 59 luvun 1 §:n 1 momentin 1–3 kohdissa säännelty tuomiovirhe, se voidaan kumota vain, jos virheen katsotaan vaikuttaneen jutun lopputulokseen eikä virhettä voi hovioikeuskäsittelyssä korjata ilman olennaista haittaa.⁷⁹ RB 59 1 §:n 1 momentin mukaan lainvoimainen tuomio voidaan tuomiovirheen perusteella poistaa, jos:

⁷⁵ Ks. *Jokela* 2010 s. 40.

⁷⁶ Ks. *Ervo* 2008 s. 11–13.

⁷⁷ Hallintoasioita koskevasta palauttamisesta säännellään Ruotsin hallintoprosessilaissa, förvaltningsprocesslagen (291/1971).

⁷⁸ Riita-asioiden osalta vastaava säännös sisältyy Ruotsin oikeudenkäymiskaaren (740/1942, RB) 50:29:ään.

⁷⁹ Riita-asioiden osalta vastaavat säännökset ovat RB 50:26–28:issä.

1. asia on ratkaistu riippumatta siitä, että asianosaisella on ollut sellainen laillinen este saapua paikalle oikeudenkäyntiin, mikä muutoksenhakutuomioistuimen olisi tullut ottaa huomioon.
2. asiassa on tuomittu poissa oleva, jota ei ole lainmukaisesti haastettu tai ratkaisusta koituu haittaa henkilölle, jota ei ole kuultu.
3. tuomio on niin sekava tai epätäydellinen, ettei siitä käy ilmi, miten asiassa on tuomittu.⁸⁰

Ruotsin oikeuskäytännössä vakiintuneen käytännön perusteella käräjäoikeuden päätös voidaan kumota ja palauttaa käsiteltäväksi menettelyvirheen lisäksi myös uuden seikan tai todisteen perusteella. Ruotsissa on käyty keskustelua siitä, tulisiko myös uudet seikat ja todisteet erikseen säännellä palauttamisperusteiksi, ja kuinka suppeasti nykyisiä säännöksiä tuomioistuinten tulisi tulkita. Lainsäädännön puuttumisen tältä osin on katsottu johtavan epävarmuuteen siitä, millaisissa tilanteissa palauttaminen tosiasiallisesti tulee kyseeseen, ja millainen merkitys asianosaisen suhtautumiselle on annettava.⁸¹ Aiheeseen liittyvään oikeusoppineiden keskusteluun perehtyneen *Clara Cederbergin* mukaan muutostarvetta on kuitenkin lopulta pidetty vähäisenä ja mahdollisen uudistuksen on katsottu johtavan teknisesti tarpeettoman monimutkaiseen sääntelyyn.⁸²

3.5 Jutun palauttaminen de lege ferenda

Lainkäyttöä koskee odotus muodollisen yhdenvertaisuuden, oikeusvarmuuden, toteutumisesta. Muodollisen yhdenvertaisuuden vaatimuksen mukaisesti samanlaiset tapaukset tulee ratkaista samalla tavalla ja erilaiset tapaukset eri tavalla.⁸³ Yhdenvertaisuudesta perusoikeutena säännellään PL 6 §:ssä ja lain esitöiden mukaan yhdenvertaisuuteen sisältyy vaatimus muodollisesta yhdenvertaisuudesta myös lainsoveltamisessa.⁸⁴ Tuomioistuinmenettelyltä ja päätöksenteolta vaadittu lainkäytön ennakoitavuus on lisäksi keskeinen osa oikeusturvaa. Tuomioistuinten päätöksiin kohdistuva oikeusturvaodotus voidaan jakaa ensinnäkin vaatimukseen mielivallan ja ennakoimattoman lainkäytön kiellosta sekä toiseksi vaatimukseen siitä, että päätöksen tulee olla materiaalisesti oikeudenmukainen ja hyväksyttävä.⁸⁵

Palauttamista koskevan nimenomaisen sääntelyn puuttumisen merkittävyys riippuu siitä, voidaanko jutun palauttamista koskevan päätöksenteon ohjaaminen oikeuskäytännön ja edellisessä

⁸⁰ Oikeudenkäymiskaaren (4/1742) kantelua koskevassa OK 31 luvun 1 §:n 1 momentissa on säännelty vastaavista perusteista. Ylimääräinen muutoksenhausta on Suomessa säännelty ottamalla lähes sellaisinaan Ruotsin säännökset oikeudenkäymiskaaren 31 lukuun, ks. lisää KM 2002:8 s. 31.

⁸¹ Prop. 1988/89:95 s. 54–56 ja *Cederberg* 2019 s. 923.

⁸² *Cederberg* 2019 s. 922–923 ja 930–931.

⁸³ *Tuori* 2007 s. s.123–126.

⁸⁴ HE 309/1993 vp, s. 42.

⁸⁵ *Aarnio* 1987 s. 3 ja *Raitio* 2012 s. 404.

luvussa esiteltyjen muiden taustalla olevien normien avulla katsoa riittäväksi sillä tavoin, että tuomioistuinten lainkäyttö palauttamisen osalta on oikeusturvaodotukset täyttävää. Jutun palauttamista koskevan lainsäädännön puuttumisesta huolimatta jutun palauttamista ohjaavat vakiintuneet käytänteet, periaatteet sekä niihin liittyvä sääntely, kuten oikeusturvaan, oikeuden mukaiseen oikeudenkäyntiin ja instanssijärjestyksen periaatteeseen liittyvät säännökset. Jutun palauttamista koskeva voimassa oleva oikeus on siten laajaa, mutta toisaalta myös vaikeasti rajattavissa ja osoitettavissa täsmällisesti. Lainsäädännön puuttumisen perusteella voidaan päätellä, että ainakin teoreettisesti lainsäätäjällä on arvioinut nimenomaisen palauttamissäännösten puuttumisesta huolimatta palauttamista koskeva päätöksenteon olevan oikeusvarmuuden vaatimalla tavalla ennakoitavaa ja rationaalista, vaikka kysymystä ei ole prosessilajeja koskevissa esitöissä käsitelty.

Lainsäädännön puuttumisen mahdollista merkitystä voidaan arvioida myös suppeammin oikeudenkäynnin asianosaisten näkökulmasta. Asianosaisten voi olla hankalaa arvioida palauttamispäätöksen oikeellisuutta ja mahdollista muutoksenhakutarvetta. Lainsäädännön puuttumisen vuoksi palauttamista koskeva arviointi ei ole sidottua oikeusharkintaa, jonka lopputuloksen lainmukaisuutta voisi arvioida vertaamalla päätöstä asiaa koskevaan täsmälliseen, rajattuun ja nimenomaiseen sääntelyyn, vaan arvion tekeminen edellyttää kattavaa palauttamista koskevan oikeuskäytännön tuntemista. Lainsäädännön puuttumisen vuoksi asianosaisten oikeusturvan toteutumisen kannalta keskeistä on, millä tavalla palauttamispäätös on ratkaisussa perusteltu. Riittävät perustelut parantavat myös lainkäytön yhtenäisyyden arviointia.

Jos Suomessa tulevaisuudessa päädytään jutun palauttamista koskevan lainsäädännön valmisteluun, olisi luontevaa ottaa mallia Ruotsin lainsäädännöstä. Ylimääräistä muutoksenhakua koskeva sääntely on meillä jo yhteneväinen. Jutun palauttaminen perustuu pitkälti tapauskohtaiseen harkintaan, ja edellyttää siten tuomioistuimille harkintavaltaa jättävää avointa sääntelyä. Lainsäädäntöteknisesti olisi erittäin haastavaa luoda niin yksityiskohtaisesti säänneltyä palauttamissäännöstöä, että se kattavasti ohjaisi tapauskohtaista punnintaa. Sen vuoksi korkeimman oikeuden ennakkopäätösten ohjausvaikutuksen merkitys säilyisi oletettavasti lainsäädäntöuudistuksen jälkeenkin yhtä merkittävänä kuin nykyisin.

Tällä hetkellä jutun palauttamista koskevaa oikeuskäytäntöä voidaan pitää vakiintuneena. Lainsäädäntöuudistus saattaisi johtaa epäselvyyteen siitä, miltä osin aiempi oikeuskäytäntö on oikeuslähteenä soveltuvaa uudistuksen jälkeen. Jos palauttamissäännöstö vastaisi Ruotsin vastaavaa sääntelyä, palauttamista koskeva käytäntö ja oikeustila säilyisivät pitkälti ennallaan.

Edellä mainituista syistä johtuen yksityiskohtaisen palauttamissäännösten sijasta jutun palauttamisesta voisi olla tarkoituksenmukaisinta säännellä oikeudenkäymiskaaressa yleissäännöksellä. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja menettelyllisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta olisi perusteltua, että hallintoasioiden oikeudenkäynnistä annetun lain tapaan oikeudenkäymiskaaressa säänneltäisiin nimenomaisesti, että hovioikeus voi ratkaisussaan palauttaa asian uudelleen käsiteltäväksi. Palauttamista koskevan päätöksen perustelujen laadun sekä laajemmin oikeuslähdeopillisesta että perustelemisvelvollisuutta koskevista näkökulmista katsottuna muutos vahvistaisi näille asetettuja kriteerejä siten, että tuomioistuimet voisivat ratkaisussaan viitata suoraan palauttamista koskevaan lainkohtaan.

4 Palauttamista koskeva päätöksenteko

4.1 Jutun palauttamisen edellytykset

4.1.1 Jutun palauttamisen yleiset edellytykset

Oikeuskirjallisuudessa jutun palauttamiselle on määritelty kolme yleistä edellytystä.⁸⁶ Ensiksi jutun käsittelyn on täytynyt lopullisesti päättyä alioikeudessa eli sen on täytynyt lakata olemasta vireillä joko niin, että asiasta on annettu pääasiasratkaisu, tai asia on jätetty tutkimatta alemmassa tuomioistuimessa. Toiseksi jutun tulee olla sen laatuinen, ettei asian käsittelylle alemmassa instanssissa ole prosessuaalista estettä. Kolmanneksi edellytetään, että jutun palauttaminen on välttämätöntä tai pätevistä syistä tarkoituksenmukaista.⁸⁷

Oikeusastejärjestyksen periaatteen noudattaminen määrittää keskeisesti jutun palauttamiselle asetettuja vaatimuksia.⁸⁸ Ensimmäinen yleinen palauttamisen edellytys eli sääntö siitä, että asian on tullut lakata olemasta vireillä alemmassa tuomioistuimessa, on suoraa seurausta oikeusastejärjestyksen periaatteesta. Oikeusastejärjestystä koskeva periaate on tältä osin ehdoton eikä siitä pääsääntöisesti voida poiketa esimerkiksi kaikkien asianosaisten antamalla suostumuksella.⁸⁹ Myös varsinaisen muutoksenhaun edellytyksenä on vastaavasti vaatimus siitä, ettei muutosta haeta vielä pääasian ollessa vireillä, kuten väliratkaisuihin.⁹⁰

Toinen edellytys tarkoittaa sitä, ettei tuomioistuin voi palauttaa sellaista juttua, jota alempi instanssi ei voi käsitellä. Tällainen prosessuaalista estettä koskeva tilanne voi syntyä silloin, kun asia on laadultaan sellainen, ettei alioikeuden olisi tullut ottaa kyseistä asiaa käsiteltäväksi alun perinkään. Palauttamiselle on prosessuaalinen este, jos alioikeuden olisi tullut joko jättää asia tutkittavaksi ottamatta tai jättää asia sillensä. Palauttamisen sijasta muutoksenhakutuomioistuin

⁸⁶ Tutkielmassani noudatan *Veikko Reinikaisen* 1956 väitöskirjan palauttamisperusteita koskevaa jaottelua.

⁸⁷ *Skarstedt* 1896 s. 1. ja *Reinikainen* 1956 s. 54–57.

⁸⁸ *Skarstedt* 1896 s. 1 ja *Reinikainen* 1956 s. 8 ja 18.

⁸⁹ *Skarstedt* 1896 s. 8 ja *Reinikainen* 1956 s. 8. Oikeusastejärjestyksen ohittaminen on harvoissa tapauksissa mahdollista. Ennakkopäätösvalituksella käräjäoikeuden ratkaisusta valitetaan hovioikeuden sijaan korkeimpaan oikeuteen. Ennakkopäätösvalitus edellyttää asianosaisten suostumusta. Ennakkopäätösvalitusmahdollisuus on ollut mahdollista vuodesta 2011 alkaen. Ks. HE 105/2009 vp s. 41–42 ja 71–74.

⁹⁰ *Reinikainen* 1956 s. 55. OK 24:6 säännellään pääsäännöstä, jonka mukaan riita-asiassa välituomioon voi hakea muutosta ainoastaan haettaessa muutosta lopulliseen pääasiasratkaisuun. Lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) 11 luvun 5 a §:n 1 momentin mukaan välituomioon ei saa hakea erikseen muutosta valittamalla.

tekee tällöin itse päätöksen tuomion poistamisesta. Asia on mahdollista palauttaa vain toimivaltaiselle tuomioistuimelle.⁹¹

Palauttamisen välttämättömyyden tai tarkoituksenmukaisuuden edellytys on käytännössä tuomioistuimen harkinnan osalta keskeisin tekijä yleisiä palautusperusteita koskevassa harkinnassa tuomioistuimen näkökulmasta. Välttämättömyydestä tai tarkoituksenmukaisuudesta tehtävä päätös edellyttää tuomioistuimelta kokonaisharkintaa ja eri suuntiin vaikuttavien tavoiteperiaatteiden punnintaa. Reinikaisen mukaan kolmannen edellytyksen täyttyminen edellyttää, että: ”Joko ylempi instanssi ei voi itse ottaa juttua välittömästi käsiteltäväkseen tai jokin muu pätevä peruste estää sen”. Reinikainen on painottanut, että asia on pyrittävä ratkaisemaan ilman palauttamista. Hänen mukaansa palauttaminen ei tule kyseeseen, mikäli alemmassa instanssissa tehty oikeudenkäyntivirhe tai oikeudenkäyntiaineistoa koskeva puute on korjattavissa niin, että aineellisen totuuden saavuttamisesta voidaan olla varmoja.⁹²

Nykyisessä oikeuskirjallisuudessa vakiintuneen käsityksen mukaista on korostaa aineellisen totuuden saavuttamisen suhteellisuutta ja siten konkreettisenä tavoitteena voidaan pitää prosessuaalisen totuuden saavuttamista. Prosessuaalisen totuuden saavuttamiseksi oikeudenkäyntimenettelylle asetetaan prosessilajikohtaisesti vaihtelevia vaatimuksia. Prosessikohtaiset erot ovat keskeisesti seurausta eroista tuomioistuimen ja asianosaisten välisessä roolijaossa. Riita- ja rikosasioissa roolijaot eroavat oikeus- ja todistustositseikoista, selvitysvelvollisuudesta, todistelusta sekä seuraamuksista määräämisessä.⁹³ Lisäksi julkinen intressi totuustavoitteiden osalta voidaan katsoa korkeimmaksi rikosasioissa, sillä sekä syytetyn oikeusturva että rikosprosessia koskeva rikosvastuufunktio täytyvät sitä paremmin, mitä lähempänä toisiaan aineellinen ja prosessuaalinen totuus ovat.⁹⁴ Tuomioistuimen tulee välttämättömyyden edellytyksen täyttymistä punnitessaan arvioida, riittääkö muutoksenhakutuomioistuimessa noudatettava menettely täyttämään aiemman oikeudenkäyntivirheen tai oikeudenkäyntiaineistoa koskevan puutteen vaikutuksesta huolimatta sille asetetut prosessitavoitteet.⁹⁵

⁹¹ Reinikainen 1956 s. 55–56.

⁹² Puutteella viitataan aiemman oikeudenkäyntiaineiston, mukaan lukien alemman instanssin antaman ratkaisun, puutteellisuuteen, joka aiheutuu aiemman oikeudenkäynnin jälkeen ilmenevästä uudesta seikasta tai todisteesta. Ks. lisää Reinikainen 1956 s. 60.

⁹³ Tolvanen 2006 s. 1325–1343. Ks. myös totuustavoitteen muuttuneista käsityksistä Ervo 2012 s. 1–15.

⁹⁴ Totuustavoitteesta rikosasioissa, ks. lisää Hupli 2011 s. 227–228 ja Ervo 2012 s. 1–15.

⁹⁵ Ekelöf ja Edelstam 2008 s. 130–131.

4.1.2 Jutun palauttamisen erityiset edellytykset

Erityiset edellytykset voidaan jakaa kahteen pääluokkaan, menettelyvirheisiin sekä ylemmässä oikeusasteessa esiin tulevaan uuteen oikeudenkäyntiaineistoon eli uusiin seikkoihin tai todisteisiin. Menettelyvirheet jaotellaan edelleen kolmeen palautusperusteeseen:

1. Virheellinen prosessinedellytyskysymyksen ratkaiseminen.
2. Alioikeudessa tapahtuneet muut menettelyvirheet.
3. Muutoksenhakuvaiheessa tapahtuneet menettelyvirheet.⁹⁶

Erityisiin edellytyksiin sisältyy siis varsin laajasti hyvin erityyppisiä prosessiin liittyviä tilanteita. Edellä mainittu vakiintunut jaottelu koskee sekä riita- että rikosasioiden erityisiä palautusperusteita, mutta jäljempänä niitä tarkastellaan rikosprosessiin liittyviltä osin. Erityisten edellytysten arviointi voi tulla kyseeseen vasta yleisten palautusperusteiden täyttyessä. Palauttamisen välttämättömyyden tai tarkoituksenmukaisuuden täyttymisen kannalta on kuitenkin usein keskeistä myös erityisen palautusperusteen laadullinen arviointi. Aina erityisten edellytyksen alaan laskettavien tilanteiden ei ole tarpeenmukaista johtaa jutun palauttamiseen. Siten erityisten palautusperusteiden *laadulle* on annettava merkitystä palauttamista koskevan harkinnan osalta.

Alemman tuomioistuimen tekemät ratkaisut prosessinedellytyksistä voidaan jakaa kahteen ryhmään. ROL 5:6:ssä säännellään prosessinedellytyksiä koskien seuraavasti: *”Tuomioistuimen on heti jätettävä asia tutkimatta, jollei syyttäjä noudata hänelle annettua kehotusta täydentää haastehakemusta ja jos hakemus on niin puutteellinen, ettei se kelpaa oikeudenkäynnin perustaksi, taikka jos tuomioistuin ei muusta syystä voi ottaa asiaa tutkittavaksi.”* Palauttamisperuste voi koskea tilannetta, jossa tuomioistuin on jättänyt syytteen tutkimatta ROL 5:6:n perusteella, vaikka edellytykset syytteen tutkimiselle olisivat olleet olemassa. Toiseksi voi tulla kyseeseen päinvastainen tilanne, jossa asia on ratkaistu ehdottomista prosessinesteistä huolimatta.⁹⁷ Jälkimmäisissä tilanteissa kyse voi olla esimerkiksi tuomarin tai lautamiehen esteellisyydestä, taikka tuomioistuimen väärästä kokoonpanosta. Rikosasioissa kaikki prosessinedellytykset ovat ehdottomia. Riita-asioissa osa prosessinedellytyksistä on tahdonvaltaisia, jolloin niitä koskeva väite prekludoituu, jos asianosainen ei OK 16:1:n mukaisesti tee oikeudenkäyntiväitettä

⁹⁶ Reinikainen 1956 s. 58–283.

⁹⁷ Reinikainen 1956 s. 72.

käyttäessään asiassa ensimmäistä kertaa puhevaltaansa.⁹⁸ Siten virheellinen prosessinedellytyskysymyksen ratkaiseminen johtaa rikosasioissa erityisen herkästi jutun palauttamiseen silloin, kun virhe on uudella tuomioistuinkäsittelyllä korjattavissa. Muussa tapauksessa tuomio on poistettava.⁹⁹ Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että tällainen ehdottoman prosessinedellytyksen puuttuminen edellyttää jutun palauttamista kokonaisuudessaan.¹⁰⁰ Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännön mukaisesti on katsottava, ettei prosessinedellytykset täyttävä uusi käsittely muutoksenhakutuomioistuimessa riitä oikeudenloukkauksen korjaamiseksi.¹⁰¹ Kansallisesta oikeuskäytännöstä voidaan esimerkkinä mainita Vaasan hovioikeuden ratkaisu 2.6.2020 20/438, jossa tuomioistuin on arvioinut prosessinedellytysten puuttumisen laatua palauttamisperusteena todeten, että oikeudenkäynnin ehdottomien edellytysten rikkominen rikkominen ulottaa vaikutuksensa koko tuomioon.

Ehdottomien prosessinedellytysten puuttumisen tapaan myös väärän tutkimatta jättämisen on katsottu vakiintuneesti edellyttävän lähtökohtaisesti jutun palauttamista rikosasioissa silloin, kun prosessinedellytyksiä koskenut virhe on korjattavissa uudella alioikeuden käsittelyllä.¹⁰² Oikeusastejärjestyksen ja muutoksenhaun turvaamisen näkökulmasta muutoksenhakutuomioistuin ei voi ratkaista pääasiakysymystä ensiasteena.¹⁰³ Tällainen tilanne on käsillä silloin, kun tuomioistuin on tehnyt virheellisesti päätöksen asian tutkimatta jättämisestä arvioituaan väärin prosessinedellytyksiä. Tutkimattajättämisspätöksen osalta jo pelkästään puutteellisen oikeudenkäyntiaineiston voidaan katsoa estävän pääasian ratkaisemisen suoraan muutoksenhakumenettelyssä, kun aiemmassa menettelyssä kertynyt aineisto koskee vain tutkimattajättämisspätöstä koskevaa ratkaisua eikä pääasiaa koskevaa kysymystä ole tutkittu lainkaan.

Muiden menettelyvirheiden osalta palauttamisperusteen vaikutuksia ja laatua tulee arvioida laajemmin, sillä muiden menettelyvirheiden osalta niiden vaikutus jutun käsittelyyn ja annettuun tuomioon ei ole yhtä ilmeinen kuin virheellisten prosessinedellytyskysymysten kohdalla. Myös yleisiin edellytyksiin kuuluvan välttämättömyysedellytyksen täyttymisen kannalta keskeistä on arvioida sitä, millä tavoin ja missä laajuudessa jo kertynyt oikeudenkäyntiaineisto on puutteellista muiden menettelyvirheiden johdosta.¹⁰⁴ Erilaisia muita menettelyvirheitä on laaja joukko.

⁹⁸ OK 10:21:ssä säännellään siitä, mitkä toimivaltasäännökset riita-asiassa ovat ehdottomia.

⁹⁹ *Tirkkonen* 1948 s. 471, *Reinikainen* 1956 s. 83 ja 115–116 sekä *Sarpolahti* 1999 s. 43.

¹⁰⁰ Ks. myös KKO 2015:78 kohta 19, KKO 2003:5, KKO 2001:30 ja KKO 1998:69.

¹⁰¹ Ks. EIT 4.3.2003 *Posokhov v. Venäjä* kohdat 31 - 36, EIT 26.10.1984 *De Cubber v. Belgia* kohta 33 ja EIT 25.2.1997 *Findlay v. Yhdistynyt kuningaskunta* kohta 79.

¹⁰² *Sarpolahti* 1999 s. 43. Ks. myös esim. KKO 2019:39, KKO 2018:1, KKO 1996:26 ja Helsingin HO 20.2.2018 212.

¹⁰³ *Reinikainen* 1956 s. 77.

¹⁰⁴ *Reinikainen* 1956 s. 59–61.

Rikosprosessin näkökulmasta keskeisimpiä menettelyvirheitä ovat kontradiktorisen periaatteen laiminlyönti, tuomion puutteelliset perustelut sekä syytetyn läsnäoloa koskevien määräysten rikkominen. Edellä mainitut oikeudenkäyntivirheet ovat keskeisiä, koska rikosasioissa ne usein aiheuttavat oikeudenkäyntiaineiston muodostumisen puutteelliseksi siinä määrin, että jutun palauttaminen virheen korjaamiseksi on tarpeen. Lisäksi kyseiset menettelyvirheet ovat sellaisia, joiden ilmeneminen ei ole erityisen harvinaista. Palauttamista koskevaa hovioikeuskäytäntöä analysoinut *Matti Pyöriä* on havainnut, että rikosprosessissa tyypillisimpiä palauttamisperusteita on kuulemisen laiminlyöntiä koskevat oikeudenkäyntivirheet, kun taas esimerkiksi lausumatta jättämistä tai vaatimuksen sivuuttamista ilmenee rikosasioiden osalta harvemmin.¹⁰⁵ Lisäksi *Ervo* on todennut, että suurin osa Suomen saamista Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen langettavista tuomioista on koskenut kontradiktorisen periaatteen laiminlyöntiä.¹⁰⁶

Erityisten edellytysten toinen pääluokka eli uusi oikeudenkäyntiaineisto tarkoittaa muutoksenhakuvaiheessa ilmeneviä sellaisia seikkoja ja todisteita, joihin ei ole vedottu tai joita ei ole esitetty vielä alemmassa instanssissa. Tällöin oikeudenkäyntiaineiston muuttuminen ei siis johdu oikeudenkäyntivirheestä. Uudet seikat ja todisteet saattavat kuitenkin aiheuttaa muutoksenhakuinstanssissa vastaavia ongelmia kuin menettelyvirheet ja siten jutun palauttaminen saattaa tulla kyseeseen niiden perusteella. Uuden oikeudenkäyntiaineiston merkitykseen palauttamisperusteena perehdytään tarkemmin jäljempänä luvussa 5.

4.2 Edellytysten punninta

4.2.1 Edellytysten punninta oikeuskirjallisuudessa

Perinteisen, oikeuskäytännössäkin vakiintuneen, periaatteen mukaan palauttaminen on tarpeen ainoastaan sellaisissa tilanteissa, joissa menettelyvirhe tai uusi oikeudenkäyntiaineisto on vaikuttanut juttuun *tosiasiallisesti*. Muutoin jutun palauttamisen on katsottu aiheuttavan lisäkustannuksia ja pidentävän oikeudenkäynnin kestoa tarpeettomasti.¹⁰⁷ Palauttamisen tarpeen arviointi edellyttää siten edellytysten punnintaa. Vastaavasti myös Ruotsissa on vakiintuneesti katsottu, että palauttamisen tulee rajoittua vain hyväksyttäviksi katsottuihin palautusperusteisiin,

¹⁰⁵ *Pyöriä* 2019 s. 247–255.

¹⁰⁶ *Ervo* 2004 s. 12.

¹⁰⁷ *Reinikainen* 1956 s. 58 ja 60–61. Taustalla voidaan nähdä myös lievimmän prosessikeinon periaatteen noudattaminen. Esimerkiksi ylimääräisessä muutoksenhaussa noudatetaan lievemman prosessikeinon etusijan periaatetta valittaessa itseoikaisun, tuomiovirhekantelun tai tuomionpurkuhakemuksen väliltä. Ks. lisää *Koponen* 2017 s. 20–27.

ja palauttamisen tulee lisäksi olla tarpeellista asian riittävän selvittämisen kannalta.¹⁰⁸ Ruotsin lainsäädännössä vain menettelyvirheet on laissa nimenomaisesti säännelty palauttamisperusteiksi. Ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä muiden palauttamisperusteiden oikeudelliseksi perustaksi on katsottu instanssijärjestyksen periaate.¹⁰⁹ Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisun NJA 1996 s. 676 perustelujen mukaan tuomioistuimilla oli yleinen velvollisuus varmistaa, että juttu oli tullut käsitellyksi asianmukaisella tavalla. Näin ollen juttu voitiin kumota ja palauttaa myös muiden kuin menettelyvirheiden vuoksi. Korkein oikeus oli ratkaisussaan viitannut *Lars Welamsoniin*, joka on katsonut, että palauttaminen muiden kuin menettelyvirheiden perusteella voi tulla kyseeseen vain rajoitetusti.¹¹⁰ Myös *Per Olof Ekelöf* ja *Henrik Edelstam* ovat painottaneet tuomioistuimen tarkoituksenmukaisuusharkinnan merkitystä silloin, kun palauttaminen tapahtuu uusien seikkojen tai todisteiden perusteella. Heidän mukaansa palauttamista koskevassa harkinnassa on tällöin punnittava vastakkain asianosaisille palauttamisesta koituvien haittoja ja palauttamista puoltavia näkökulmia. Palauttamista puoltaa oikeusastejärjestyksen ja oikeusvarmuuden periaatteiden toteutumisen kannalta se, jos jutun ratkaisemisen kannalta relevantit asiat eivät oikeudenkäyntiaineiston muuttumisen vuoksi tulisi muutoin riittävällä tavalla käsitellyksi vähintään kahdessa instanssissa. Hovioikeus voi kuitenkin ensimmäisenä instanssina ottaa kantaa oikeustositseikkoihin tai muihin asioihin, jos ne ovat suhteellisen yksinkertaisia. Siten oikeudenkäyntiaineiston muuttumisen laajuus ja merkitys muutoksenhakutuomioistuimen roolin näkökulmasta vaikuttavat palauttamista koskevaan arviointiin.¹¹¹

Myös Suomessa on käyty keskustelua siitä, kuinka pidättyvästi palauttamiseen on ryhdyttävä erityisen palautusperusteen täyttyessä. *Jokela* on palauttamista koskevan punninnan osalta samaa mieltä kuin Ekelöf ja Edelstam. Jokelan mukaan palauttamisharkinnassa on punnittava toisaalta asianosaisten oikeussuojaa ja asianosaisille palauttamisesta koituvia haittoja. Palauttamiseen ei hänen mukaansa ole aihetta silloin, kun muutoksenhakutuomioistuimen on oikeudenkäyntiaineiston muuttumisen johdosta ensimmäisenä oikeusasteena otettava kantaa sellaiseen kysymykseen, joka on melko yksinkertainen.¹¹² Yksinkertaisena kysymyksenä, jonka

¹⁰⁸ *Welamson* 1994 s. 128. Ks. myös säännökset RB 50:29 ja RB 51:29, joiden mukaisesti hovioikeudella on oltava joko laissa nimenomaisesti säännelty syy (purkuperusteet) tai jokin muu syy sille, miksi pääasiaa ei ratkaista hovioikeusmenettelyssä: ”-- *något annat skäl inte bort ta upp målet till prövning.*”

¹⁰⁹ *Welamson* 1994 s. 127–128, NJA 1991 s. 188 ja NJA 1996 s. 676. Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisun NJA 1996 s. 676 perustelujen mukaan tuomioistuimella on yleinen velvollisuus varmistaa, että juttu on käsitelty asianmukaisella tavalla. Näin ollen juttu voidaan kumota ja palauttaa myös muiden kuin menettelyvirheiden vuoksi.

¹¹⁰

¹¹¹ *Ekelöf ja Edelstam* 2008 s. 130–131. Ks. myös *Clara Cederberg* 2019 s. 923–924.

¹¹² *Jokela* 2015 s. 785.

muutoksenhakutuomioistuin voi ensiasteena ratkaista, voidaan pitää lähinnä sellaista seikkaa, jonka osalta tuomioistuimen ratkaisu on selvä eli esimerkiksi oikeudellisen ratkaisutoiminnan näkökulmasta yksitulkintainen tai rutiininomainen. Toisin sanoen ylemmän instanssin on oltava riittävän varma siitä, että alempi instanssi päätyisi ratkaisussaan samaan lopputulokseen.¹¹³

Mia Sarpolahti on pitänyt edellä esiteltyä perinteistä linjaa liian palauttamiskielteisenä. Hänen mukaansa hyväksyttävien erityisten palauttamisperusteiden määrä on lisääntynyt ja niiden perusteella palauttamisen voidaan katsoa laajentuneen koskemaan myös tilanteita, joissa virhe ei ole vaikuttanut oikeudenkäyntiaineistoon tai ratkaisuun.¹¹⁴ Myös Virolainen ja Martikainen ovat kannattaneet vähemmän rajoitettua linjaa ja kannattavat jutun palauttamista puutteellisten perustelujen takia myös tilanteissa, joissa muutoksenhakutuomioistuimen prosessi ei ole virheen vuoksi vaarantunut.¹¹⁵ *Pyöriä* on katsonut asennemuutoksen johtuvan erityisesti Suomen liittymisestä Euroopan ihmisoikeussopimukseen, minkä myötä perus- ja ihmisoikeudet korostuvat oikeudellisessa argumentoinnissa.¹¹⁶ Taustalla on perus- ja ihmisoikeusmyönteisen tulkintaa koskevien vaatimusten ja ihmisoikeusargumentaation vakiintuminen tuomioistuinten lainkäytössä. Kun palauttamisharkinnan voidaan katsoa olevan tarkoituksenmukaisuusharkintaa, on erittäin todennäköistä, että juuri tuomioistuinten harkintavaltaa ohjaavien oikeusnormien muutos on ohjannut palauttamisen edellytysten ja eri palautusperusteiden painoarvon arviointia koskevaa linjaa. Euroopan ihmisoikeussopimus ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö vaikuttavat paitsi siihen, mitä asioita tuomioistuimet harkinnassaan painottavat myös erityisesti siihen, millaisia edellytyksiä oikeudenkäyntimenettelylle asetetaan. Muutos on havaittavissa erityisen selkeästi juuri tuomion puutteellisten perustelujen asemassa palauttamisperusteena, sillä niiden osalta selkeän kielteinen kanta on muuttunut 1980- ja 1990-luvuilla annettujen prejudikaattien myötä sallivaksi.¹¹⁷

Prosessin koetulle, eli menettelylliselle, oikeudenmukaisuudelle annettava merkitys on myös oikeuskirjallisuudessa esitetty yhtenä perusteluna sille, miksi jutun palauttaminen tulisi sallia

¹¹³ *Reinikainen* 1956 s. 83 ja 115–116.

¹¹⁴ Tässä yhteydessä Sarpolahti viittaa erityisesti puutteellisiin perusteluihin erityisenä edellytyksenä, ks. *Sarpolahti* 1999, s. 41–42.

¹¹⁵ *Virolainen ja Martikainen* 2010 s. 527–528.

¹¹⁶ *Pyöriä* 2019 s. 235.

¹¹⁷ *Virolainen ja Martikainen* 2010 s. 526–534. Ks. myös todisteluun liittyvät prejudikaatit ajalta, jolloin puutteellisia perusteluja ei pidetty itsessään varsinaisena menettelyvirheenä; KKO:1973-II-49 ja KKO:1971-II-66. Vasta myöhemmässä oikeuskäytännössä korkein oikeus on alkanut pitää puutteellisia perusteluja erityisenä palauttamisperusteena; ks. KKO 1994:107 ja KKO:1984-II-114, joissa puutteelliset perustelut menettelyvirheenä johtivat palauttamiseen. Ks. myös KKO 2009:77 ja KKO 2020:40, joissa korkein oikeus ei puoltanut jutun palauttamista perustelujen puutteellisuudesta huolimatta.

vaikka palauttamisperuste ei olisi vaikuttanut asian käsittelyyn tai ratkaisuun.¹¹⁸ Oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin katsotaan kuuluvan paitsi lopputuloksen oikeudenmukaisuus myös oikeudenkäyntimenettelyn oikeudenmukaisuus kokonaisuudessaan.¹¹⁹ Palauttamisharkinnassa on arvioitava palauttamisperusteen aiheuttamia vaikutuksia menettelyn lainmukaisuuteen sekä sitä, että menettely täyttää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kriteerit tehokkaasti kokonaisuudessaan ja säilyttää asianosaisten luottamuksen tuomioistuimiin.¹²⁰

Virolainen ja Martikainen ovat lisäksi puoltaneet palauttamista tuomioistuinkurinpidollisiin syihin liittyen. Heidän mukaansa jutun palauttaminen on tehokas keino lainkäytön ohjauksessa kyseisen menettelyn kiinnittäessä alempien tuomioistuinten huomion perustelemisvelvollisuuden asianmukaiseen täyttämiseen.¹²¹ Jutun palauttaminen tuomioistuinkurinpidollisiin syihin nojaten ei ole kannattavaa siltä osin, että siitä aiheutuu negatiivisia vaikutuksia oikeudenkäynnin kohteena olevan jutun osapuolille. Oikeudenkäynnin keskeisimpänä funktiona on oikeus-suojan antaminen oikeudenkäynnin kohteena olevan jutun asianosaisille. Lisäksi tuomioistuimille asetettujen valvontatehtävien tarkoituksena on valvoa alempien tuomioistuinten toimintaa laitospohjaisella tasolla, ja lainkäytön yhteneväisyyttä valvotaan esimerkiksi toimintakertomuksilla ja henkilöstön koulutuksista huolehtimalla.¹²² Ylemmille tuomioistuimille asetettu valvontatehtävä ei oikeuta puuttumaan yksittäisen oikeusjutun käsittelyyn eikä siten muutoksenhakuasioita koskevia ratkaisuja tule perustella yksittäisen asian ratkaiseen tuomioistuimen kokoonpanon tai tuomarin kouluttamisella.¹²³ Tuomioistuinkurinpidollisiin kielteisen kannan ottanut Sarpolahti on perustellut näkemystään sillä, että tuomioistuimet seuraavat juttujensa etenemistä muutoksenhaussa, jolloin ylemmän instanssin kanta välittyy ilman jutun palauttamistakin.¹²⁴ Vaikka tuomioistuinkurinpidollisia syitä ei voida pitää yksittäistä juttua koskevan palauttamisharkinnan kannalta painavina perusteina, tuomioistuinkontrolliin liittyviä piirteitä voidaan kuitenkin pitää oikeusastejärjestyksen periaatteeseen sisältyvinä teoreettisina taustatarvoina ja taustasyinä sekä siten myös palauttamisinstituutiota puoltavana argumenttina.

¹¹⁸ Sarpolahti 1999 s. 41–42.

¹¹⁹ Ks. lisää menettelyllisen oikeudenmukaisuuden elementeistä, *Ervasti ja Godzinsky* 2014 s. 178–179.

¹²⁰ Ks. esim. *Ervasti ja Godzinsky* 2014 s. 179–180. Asiaan liittyy myös asianosaisten suostumukselle annettava merkitys palauttamisharkinnassa. Tätä kysymystä käsitellään jäljempänä luvussa 4.3.3.

¹²¹ Virolainen ja Martikainen 2010 s. 529.

¹²² Suomen perustuslain 99 §:n 2 momentin mukaisesti ylimpien tuomioistuinten tehtäviin kuuluu lainkäytön valvominen omalla toimialallaan. Vastaava säännös on lain korkeimmasta oikeudesta (665/2005) 1 §:ssä ja lain korkeimmasta hallinto-oikeudesta (1265/2006) 1 §:ssä. Tuomioistuinlain (673/2016) 3 luvun 2 §:ssä säännellään hovioikeuksien tehtävästä valvoa tuomiopiirinsä käräjäoikeuksien toimintaa. Tuomioistuinten työjärjestyksissä määrätään, miten valvonta on suoritettava. Ks. lisää valvontatehtävien merkityksestä HE 1/1998 vp s. 57.

¹²³ Ks. lisää tuomioistuinten oikeusasteellisesta riippumattomuudesta ja valvontatehtävästä KM 2003:3 s. 461–462.

¹²⁴ Sarpolahti 1999 s. 62

4.2.2 Edellytysten punninta oikeuskäytännössä

Palauttamispäätöksiä koskevan harkinnan nykytilan selvittämiseksi on syytä tarkastella oikeuskäytäntöä. Palauttamista koskevan päätöksenteon osalta tuomioistuimen harkintavallan voidaan katsoa kuuluvan tarkoituksenmukaisuuden harkinnan alaan. Tarkoituksenmukaisuusharkinnan katsotaan olevan täsmällisiin oikeusnormeihin sidottua oikeusharkintaa vapaampaa ja sallivan siten laajemmin erilaiset päätösvaihtoehdot. Toisaalta viranomaistoiminta on aina lakiin sidottua, ja myös tarkoituksenmukaisuusharkinnassa on huomioitava muun muassa hallinto-oikeudelliset normit sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen.¹²⁵ Lainsäädännön puuttuessa korkeimman oikeuden prejudikaattien ohjausvaikutuksen merkitys korostuu. Tuomioistuinten on myös seurattava mahdollisia korkeimman oikeuden ratkaisuisia tapahtuvia linjausten uudistuksia, jotka saattavat johtaa vanhemman oikeuskäytännön osittaiseen vanhenemiseen.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2014:83 menettelyvirhe rikosasiassa ei johtanut palauttamiseen, koska valittaja ei ollut esittänyt oikeudenkäyntivirheen vaikuttaneen asianosaisen mahdollisuuksiin ajaa syytettään.

Tapauksessa hovioikeus ei ollut kehottanut asianomistajaa lausumaan vasta hovioikeudessa nimeystä uudesta todisteesta.¹²⁶ Asianomistaja valitti hovioikeuden ratkaisusta korkeimpaan oikeuteen vaatien jutun palauttamista. Korkein oikeus katsoi, että kuulemisperiaatteen toteutuminen olisi jutussa edellyttänyt hovioikeudelta kehotusta antaa määräajassa lausuma vastapuolen esittämän uuden todisteen johdosta. Hovioikeuden lopputulosta ei kuitenkaan muutettu, koska valittaja ei esittänyt korkeimmassa oikeudessa hänellä olevan vastatodistelua esitetystä todisteesta eikä valittaja muutoinkaan esittänyt mielipidettään todisteen merkityksestä asian ratkaisun kannalta. Menettelyvirhe ei siten ollut vaikuttanut jutun lopputulokseen. Näin ollen erityisen palautusperusteen olemassaolosta huolimatta juttua ei palautettu, koska yleinen palautusperuste, tarkoituksenmukaisuuden vaatimus, ei täyttynyt.

Menettelyvirheen seurauksena hovioikeus ei ollut noudattanut yhtä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeisimmistä kulmakivistä, sillä asianosaisten kuulemista koskevia velvoitteita oli rikottu. Vastapuolen kuuleminen on EIS 6 artiklan perusperiaatteita ja kontradiktorisuus kattaa EIT:n oikeuskäytännön mukaan kaiken tuomioistuimen vastaanottaman oikeudenkäyn-

¹²⁵ Ks. lisää viranomaisen harkintavallan jaottelusta, *Mäenpää* 2017 s. 283–288.

¹²⁶ Huomioitavaa on, että hovioikeus oli myös hylännyt valittajan pyynnön pääkäsittelyn toimittamisesta, joten vastine uuden todistelun osalta olisi tullut huomata toimittaa kirjallisesti tähän varautuen. Korkeimman oikeuden mukaan valittajan ei olisi kuitenkaan tullut luottaa siihen, että asiassa joka tapauksessa toimitettaisiin pääkäsittely, jossa se voisi lausua todisteesta.

tiaineiston siitä riippumatta, onko aineisto asiaan vaikuttavaa vai vaikuttamatonta. Myös oikeudenkäynnin osapuolten prosessuaalinen tasavertaisuus edellyttää yhtäläistä tiedonsaantioikeutta oikeudenkäyntiaineistosta.¹²⁷ Kyse oli rikosasiasta, minkä vuoksi menettelyvirhettä voidaan pitää erityisen merkittävänä.¹²⁸ KKO 2014:83 ratkaisusta voidaan päätellä, ettei keskeisimpiäkään prosessisäännöksiä ja -periaatteita koskeva menettelyvirhe välttämättä johda jutun palauttamiseen, jos oikeudenkäyntimenettely ei ole virheen vuoksi tosiasiallisesti vaarantunut.¹²⁹

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksenä julkaisema ratkaisu KKO 2020:40 kuvastaa menettelyvirheen vaikutusten monipuolisen arvioinnin vaatimusta palauttamisen hyötyjen ja haittojen punninnassa palauttamispäätöstä koskevassa harkinnassa.

Tapauksessa korkein oikeus kumosi Vaasan hovioikeuden päätöksen 4.6.2019 nro 19/125108. Hovioikeus oli katsonut kärjäoikeuden tehneen rikosasian käsittelyssä menettelyvirheen tuomion perusteluvelvollisuuden osalta ja oli palauttanut asian uudelleen käsiteltäväksi kärjäoikeuteen.¹³⁰ Korkein oikeus yhtyi hovioikeuden näkemykseen kärjäoikeudessa tapahtuneesta menettelyvirheestä, mutta päätyi palauttamispäätöstä koskevassa kannassaan toiseen lopputulokseen. Perusteluissaan korkein oikeus totesi, ettei palauttamisen edellytyksistä ollut lainsäädäntöä ja harkinta asian palauttamisesta alemman tuomioistuimen uudelleen käsiteltäväksi tuomion perusteluiden puutteellisuuden vuoksi oli tapauskohtaista. Ratkaisussa viitattiin aiempaan oikeuskäytäntöön ja vahvistettiin samalla korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä jo aiemmin määritelty oikeusohje, jonka mukaan *palauttamista koskevassa arvioinnissa voi jutun tarkoituksenmukaista käsittelyä koskevalla harkinnalla olla tilanteen mukaan merkitystä*.¹³¹ Tarkoituksenmukaisen käsittelyn varmistaminen on perusteltua huomioiden muun muassa se, että muutoksenhakutuomioistuinten menettely on rajoitettua.

Korkein oikeus katsoi, että palauttamisesta aiheutuvat haitat olisivat olleet tapauksessa merkittävämpiä kuin palauttamisesta koituvat hyödyt. Ratkaisussaan KKO 2020:40 korkein oikeus käsitteli palauttamispäätöksen vaatimaa tapauskohtaista punnintaa todeten, että ”Asian palauttamista vastaan puhuvat yleensä vahvasti siitä aiheutuva oikeudenkäynnin merkittävä pitkitty-

¹²⁷ EIT 18.2.1997 Nideröst-Huber v. Sveitsi kohdat 26–32. Ks. myös *Ervo* 2004 s. 13.

¹²⁸ *Sarpolahti* 1999 s. 44–45 ja *Ervo* 2004 s. 11–15.

¹²⁹ *Koponen* on arvioinut, että korkein oikeus olisi voinut päätyä eri lopputulokseen, jos muutoin vastaavassa tilanteessa valittajana olisi ollut syytetty asianomistajan sijasta. Taustalla arvioon on syytetyn suosimisen periaate. Ks. *Koponen* 2017 s. 46.

¹³⁰ ROL 11 luvun 4 §:n vaatimukset perusteluvelvollisuudesta eivät kärjäoikeuden tuomiossa olleet täyttyneet näytön arvioinnin osalta. Vaasan hovioikeuden ja korkeimman oikeuden mukaan näyttö oli selostettu kärjäoikeuden tuomiossa perusteellisesti, mutta näytön arviointia koskevissa perusteluissa oli ollut ilmeisiä puutteita.

¹³¹ KKO 2012:80 kohta 6.

minen sekä asianosaisille siitä aiheutuvat kulut ja muut haitat.” Toisaalta palauttamista puoltaviksi näkökohdiksi korkein oikeus nosti vastaajan nimenomaisen vaatimuksen asian palauttamisesta ja vastaajan muutoksenhakuoikeuden toteutumisen. Korkein oikeus päätyi pitämään haittoja painavampina arvioiden, että huolimatta kärjäoikeuden ratkaisun perustelujen puutteellisuudesta näytön osalta, kärjäoikeuden oikeudenkäyntiaineisto kelpasi oikeudenkäynnin perustaksi hovioikeudessa.¹³² Reinikaisen systematiikkaan verraten korkein oikeus katsoi, että palauttamisen yleisiin edellytyksiin sisältyvä välttämättömyyden tai tarkoituksenmukaisuuden edellytys ei täyttnyt. Pelkkä erityisen edellytyksen, eli menettelyvirheen, täytyminen ei ollut ollut riittävä syy hovioikeuden tekemälle palauttamispäätökselle.¹³³

Esimerkiksi Itä-Suomen hovioikeuden päätöksessä 4.6.2019 19/124714 (lainvoimainen) oli myös päädytty näytön arviointia koskeneen menettelyvirheen vuoksi palauttamaan rikosasia uudelleen käsiteltäväksi kärjäoikeuteen.¹³⁴ Hovioikeus perusteli palauttamispäätöstä todeten, että;

”Puutteellisesti perusteltu tuomio ei anna valittajille mahdollisuutta kyseenalaistaa tuomioistuimen tekemiä päätelmiä eikä arvioida sitä, mihin seikkoihin heidän tulisi kiinnittää huomiota valituskirjelmässään. Asianmukaisten perustelujen puuttumisen johdosta myöskään hovioikeus ei voi arvioida kärjäoikeuden ratkaisun oikeellisuutta, mikä on välttämätöntä valituksen käsittelyn valmistelmiseksi. Edellä mainitut näkökohdat huomioon ottaen hovioikeus pitää tässä tapauksessa tuomion perusteluja niin puutteellisina, ettei niiden korjaaminen hovioikeuden toimesta ole soveliaista.”

Palauttamispäätöstä perusteltiin kahdella seikalla. Itä-Suomen hovioikeuden mukaan muutoksenhakumahdollisuus oli menettelyvirheen vuoksi vaarantunut. Lisäksi hovioikeus totesi, ettei kärjäoikeuden ratkaisu puutteidensa vuoksi kelvannut oikeudenkäynnin perustaksi. Ennakkopäätöksessään KKO 2020:40 korkein oikeus oli sinänsä pitänyt näitä hyväksyttävinä perusteina palauttamiselle, mutta ei ollut katsonut teoreettista vaarantumista riittäväksi. Korkeimman oikeuden perustelujen mukaan näytön arviointia koskeva virhe ei estänyt arvioimasta sitä, mitkä teot oli luettu syyksi ja miten asiaa oli oikeudellisesti arvioitu. Arviointia koskevasta menettelyvirheestä huolimatta tuomiosta il-

¹³² Korkein oikeus antoi merkitystä sille, että kärjäoikeuden ratkaisun perustelujen puutteellisuus koski näytön arviointia. Jos alemman instanssin ratkaisun puutteet olisivat koskeneet syyksi luettua rikosta, syytettä ja sen oikeudellista arviointia, olisivat palauttamista puoltavat seikat korostuneet (KKO 2020:40, kohta 27).

¹³³ Huomioitavaa on, ettei korkein oikeus ratkaisussaan kuitenkaan viitannut oikeuskirjallisuuteen tai käyttänyt oikeuskirjallisuudessa vakiintuneita Reinikaisen systematiikkaan pohjautuvia käsitteitä.

¹³⁴ Itä-Suomen hovioikeuden päätöksen 4.6.2019 19/124714 mukaan ROL 11:4:n edellytykset perusteluvelvollisuudesta eivät täyttyneet. Asianomistajan kertomuksen pelkkä toteaminen yksityiskohtaiseksi ja uskottavan tuntuiseksi ei ollut näytön arviointina riittävää, kun näyttönä oli esitetty myös vastapuolen edellisen kanssa ristiriidassa oleva kertomus. Hovioikeuden mukaan myöskään asianomistajan kertomusta tukenut todistusaineisto ei ollut teon syyksi lukemiseksi näyttöarvoltaan riittävää huomioiden syyksi luettu teko ja tuomittu ehdoton vankeusrangaistus.

meni, mihin näyttöön tuomio oli perustunut. Toisin kuin Itä-Suomen hovioikeus, korkein oikeus katsoi, ettei asianosaisen mahdollisuus riitauttaa tuomiota vaarantunut näytön arviointia koskevan virheen vuoksi. KKO:n mukaan tällaisessa tilanteessa palauttaminen ei tullut kyseeseen ainakaan sellaisissa tapauksissa, joissa palauttaminen johtaisi pelkästään muutoksenhaun kohteena olevassa tuomiossa jo selostetun näytön uudelleen vastaanottamiseen käräjäoikeudessa.¹³⁵

KKO 2020:40 ratkaisun osoittamaksi oikeusohjeeksi voidaan kiteyttää, että ainakin lievät aiemman oikeudenkäynnin puutteet tulisi korjata muutoksenhakutuomioistuimen omassa menettelyssä.¹³⁶ Asianosaisen muutoksenhakua koskevien oikeuksien näkökulmastakaan syytä palauttamiselle ei ole, jos muutoksenhakumahdollisuus ei ole tosiasiasiallisesti oikeudenkäyntivirheen vuoksi vaarantunut. Harkinnassa on huomioitava, miten virhe on vaikuttanut oikeudenkäyntiaineistoon.

Nykyistä oikeuskäytäntöä arvioimalla voidaan yleisenä ohjeena todeta, että palauttamiselle on asetettava riittävän korkea kynnys ja palautusperusteen on liityttävä hyväksyttäväksi katsottuihin perusteisiin. Nykyinen korkeimman oikeuden oikeuskäytäntö noudattaa siten oikeuskirjallisuudessa esitettyä perinteistä linjaa.¹³⁷ Muutoksenhakutuomioistuimen havaitseman palauttamisperusteen tulee olla vaikuttanut asiaan konkreettisesti ja sillä tavoin, ettei virhe ole muutoksenhakutuomioistuimen omassa menettelyssä korjattavissa, jotta välttämättömyysedellytys täyttyy. Lainkäytön yhtenäisyyden ja väärin palauttamispäätösten estämiseksi tuomioistuinten tulisi punninnassaan arvioida sekä yleiset että erityiset edellytykset. Erityisen edellytyksen laadun arviointi auttaa arvioimaan sitä, millä tavoin menettelyn lainmukaisuus on vaarantunut, ja onko virhe vielä korjattavissa muutoksenhakumenettelyssä. Palauttamisen hyödyt ja haitat tulisivat harkinnassa kokonaisuutena punnituksi yleiseen edellytykseen kuuluvaa välttämättömyysedellytystä arvioitaessa. Näin ollen palauttamisen edellytyksiä koskevan jaottelun ei tulisi

¹³⁵ KKO 2020:40 kohta 27. Sen sijaan Virolaisen ja Martikaisen oikeuskirjallisuudessa aiemmin esitetämän mukaan vähäisten virheiden osalta juttu voitaisiin palauttaa vain perustelujen täydentämistä varten, jolloin tuomioistuimien voisi täydentää puuttuvia perustelujaan kansliatuomiona uutta pääkäsittelyä toimittamatta ja asianosaisia uudelleen kuulematta. Ks. Virolainen ja Martikainen 2010 s. 529.

¹³⁶ KKO 2020:40 ei muuta oikeustilaa vakavien perustelujen puutteellisuuden osalta. KKO 2020:40 ratkaisussa viitattiin vakavien perustelujen puutteellisuuden osalta tapaukseen KKO 1998:40. Korkein oikeus oli kyseisessä ratkaisussa päättänyt jutun palauttamiseen, kun alempien tuomioistuinten perustelut olivat niin puutteelliset, ettei niistä selvinnyt, miten kahden syytetyn osalta oli arvioitu heidän syyllistymisensä syytteessä väitettyyn menettelyyn. Tuomioissa ei eritelty sitä, miten ja miltä osin syytettyjen oli katsottu osallistuneen rikoskokonaisuuteen. Asia palautettiin uudelleen käräjäoikeuteen käsiteltäväksi. Perusteluvelvollisuuden laiminlyönti voi johtaa vakavuudeltaan eri asteisiin ongelmiin. Esimerkiksi Turun hovioikeuden ratkaisussa 05.07.2005 1732 oli kyse menettelyvirheen vuoksi tehdystä palauttamispäätöksestä, kun käräjäoikeus on tuomionsa perusteluina kunkin syytekohdan osalta vain toistanut syytteessä mainitun teonkuvauksen. Hovioikeus katsoi, että oikeusturvanäkökohdat huomoiden kysymys oli niin vakavista puutteista, ettei niiden korjaaminen hovioikeudessa toimitettavan pääkäsittelynkään avulla ollut mahdollista.

¹³⁷ Reinikainen 1956 s. 56 ja 58–64.

olla merkitykseltään vain palauttamisen oikeustieteellisessä tutkimuksessa tieteellisistä ja pedagogisista syistä kehitelty teoreettinen jaottelu, vaan palauttamisharkinnassa tosiasiallisesti hyödynnettävä ”ratkaisukehikko”.

4.3 Palauttamisharkintaa koskevat erityiskysymykset

4.3.1 Asianosaisen suostumukselle annettava merkitys

Reinikaisen mukaan silloin, kun palauttamisperusteet ovat tuomioistuimen virheestä johtuvia, juttu on palautettava pääsääntöisesti viran puolesta. Jos tuomioistuimen menettely ei ole ollut virheellistä, asianosaisen mielipiteelle annettava merkitys on monitulkintaisempi.¹³⁸ Asianosaisen mielipide palauttamisesta luonnollisesti ilmenee jo silloin, jos asianosainen on vaatinut jutun palauttamista valituksessaan tai vastavalituksessaan (OK 25:14 a, OK 25:15).

Ruotsin oikeudenkäymiskaaren (740/1942) mukaan ennen tuomion kumoamista ja palauttamispäätöstä asianosaisten tulee saada esittää mielipiteensä asiasta, paitsi jos se on selvästi tarpeetonta. Riita-asioiden osalta asianosaisten kuulemisesta on säännelty RB 50 luvun 28 §:ssä ja rikosasioiden osalta 51 luvun 28 §:ssä. Jos palauttaminen tehdään tuomion purkuperusteen tai tuomioistuimen puuttuneen toimivallan vuoksi, kuuleminen ei ole tarpeen. Muiden menettelyvirheiden sekä erityisesti uusien seikkojen ja todisteiden ollessa palautusperusteena asianosaisten mielipiteille on annettava merkitystä. Ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että dispositiivisessa riita-asiassa palauttaminen muiden menettelyvirheiden sekä uusien seikkojen tai todisteiden osalta voi vain poikkeuksellisesti tulla kyseeseen silloin, kun kaikki asianosaiset vastustavat palauttamista.¹³⁹

Käytännössä suostumukselle annettavaan merkitykseen vaikuttaa virallis- ja määräämisperiaatteiden seurauksena se, onko kyse riita- vai rikosasiaa koskevasta menettelystä. Asianosaisten määräämisvalta on laajin dispositiivisissa riita-asioissa. Laajan määräämisperiaatteen taustalla on ajatus siitä, että ihmiset saavat itse määrätä taloudellisista eduistaan ja muista yksityisistä intresseistään vapaasti myös yksityistä riita-asiaa koskevissa oikeudenkäynnissä. Dispositiivisen riita-asian asianosaiset määrittävät itse riidan kohteen ja oikeudenkäynnin laajuuden. Asi-

¹³⁸ Reinikainen 1956. s. 63–64.

¹³⁹ Ekelöfin ja Bomanin mukaan palauttaminen ilman asianosaisten suostumusta voi tulla kyseeseen vakavien oikeudenkäyntivirheiden kohdalla. Menettelyvirheiden osalta palauttamisharkinnassa on huomioitava myös tuomioistuinrikuripidolliset syyt (domstolsdisciplinära skäl). Ks. Ekelöf ja Boman 1992 s. 85–86. Ks. myös Cederberg 2019 s. 930–931.

anosaiset päättävät missä asiassa ja laajuudessa he haluavat hakea oikeussuojaa tuomioistui-
messä.¹⁴⁰ Edellä mainituista syistä johtuen, dispositiivisten riita-asioiden osalta asian palautta-
minen voi tulla kyseeseen pääsääntöisesti vain asianosaisten vaatimuksesta. Viran puolesta pa-
lauttaminen tulee kyseeseen ilman asianosaisten vaatimusta tai suostumusta tilanteissa, joissa
alioikeuden ei olisi tullut käsitellä asiaa ehdottomasta prosessineesteestä johtuen. Kyse voi olla
esimerkiksi käräjäoikeuden väärästä kokoonpanosta tai tuomarin esteellisyydestä. Ehdottomat
prosessinedellytykset ovat riita-asioidenkin osalta pakottavaa lainsäädäntöä ja oikeudenkäyn-
nin oikeudenmukaisuuden näkökulmasta niin perustavanlaatuisia, etteivät asianosaiset voi so-
pia niiden osalta toisin.¹⁴¹

Rikosasioissa korostuvat riita-asioita voimakkaammin julkinen intressi sekä oikeussuojaa ja
näyttötaakkaa koskevat kysymykset. Rikosvastuuta toteuttavana menettelynä rikosprosessi voi-
daan nähdä sosiaalisen kontrollin äärimuotona. Rikosasiaa koskeva menettely on järjestettävä
niin, että sekä valtion rikosvastuuseen liittyvät intressit että asianosaisten oikeussuoja ja perus-
oikeudet tulevat optimaalisella tavalla huomioon otetuiksi.¹⁴² Rikosprosessissa oikeussuojan
antaminen ja perusoikeuksista huolehtiminen on valtion vastuulla virallisperiaatteen mukai-
sesti. Rikosasioissa oikeussuojaa annetaan viran puolesta ja yksilön tahdosta riippumatta.¹⁴³
Näin ollen rikosasioissa palauttaminen on usein perusteltua ilman asianosaisten vaatimusta tai
suostumusta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeiden turvaamiseksi.¹⁴⁴ Esimerkiksi kor-
keimman oikeuden ratkaisussa KKO 2020:40 palauttamisharkinnassa annettiin rikosasiassa
merkitystä sille, että vastaaja oli vaatinut jutun palauttamista. Korkeimman oikeuden peruste-
lujen mukaan: ”Käräjäoikeudessa rangaistukseen tuomittu vastaaja A on muutoksenhakijana
hovioikeudessa nimenomaisesti vaatinut jutun palauttamista. Tämän vuoksi asiassa on erityi-

¹⁴⁰ Tolvanen 2006 s. 1325 ja 1333.

¹⁴¹ Esimerkkinä voidaan mainita korkeimman hallinto-oikeuden antama vuosikirjapäätös KHO 2020:25. Vaikka tapauksessa on kyse hallintoasiasta, samat vaatimukset esteettömyyden osalta koskevat myös yleisiä tuomioistui-
mia, sillä yleiset esteellisyysäännökset on säännelty OK 13 luvussa. OK 13 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan
esteellinen tuomari ei saa osallistua asian käsittelyyn. Asiassa oli kyse siitä, rasittiko muutoin lainmukaisen ja
esteettömän kokoonpanon antamaa hallinto-oikeuden päätöstä virhe, kun esteellinen tuomari oli osallistunut asian
suulliseen käsittelyyn. Esteellinen tuomari oli suullisen käsittelyn jälkeen todennut esteellisyytensä ja vetäytynyt
asian käsittelystä ennen päätöksentekoa, ja näin ollen asian ratkaissut kokoonpano oli sinänsä ollut esteetön. Pää-
töksessään korkein hallinto-oikeus kumosi päätöksen ja palautti jutun hallinto-oikeuteen todeten, että tuomioistui-
men puolueettomuus kuuluu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ytimeen. Esteellisen hallinto-oikeuden jäsenen
osallistuminen asian käsittelyyn oli vaarantanut hallinto-oikeuden puolueettomuuden.

¹⁴² Tolvanen 2006 s. 1326–1327 ja 1329.

¹⁴³ Tirkkonen 1948 s. 104–105 ja Tolvanen 2006 s. 1333.

¹⁴⁴ Pyöriä 2019 s. 257

sesti arvioitava käräjäoikeuden tuomion perustelujen puutteiden merkitystä hänen muutoksenhakuoikeutensa toteutumisen kannalta”. Asianosaisen vaatimus siten suuntasi arvioimaan edellytysten punnintaa erityisesti vastaajalle koituvien etujen ja haittojen näkökulmasta.

Menettelyllisen oikeudenmukaisuuden toteutumisessa keskeiseksi on arvioitu etenkin se, että asianosaiset kokevat tulleen kuulluksi ja saaneensa ilmaista omat näkemyksensä niin, että ne on myös huomioitu menettelyssä.¹⁴⁵ Siten asianosaisen mielipiteen tiedustelu ennen palauttamispäätöksen tekemistä on perusteltua myös rikosasioissa. Etenkin silloin, kun asianosainen on nimenomaisesti vaatinut palauttamista, voi olla perusteltua myös palauttamispäätöksessä erikseen lausua siitä, millä perusteilla palauttamisharkinnassa on päädytty tiettyyn lopputulokseen. Palauttamispäätöksen perustelut ovat merkityksellisiä oikeussuojan kannalta erityisesti sellaisessa tilanteessa, jossa aiemman oikeuskäytännön perusteella olisi voitu päätyä muuhunkin lopputulokseen, ja jos kyseessä ei ole ollut sellainen vakava oikeudenkäyntivirhe, joka selkeästi edellyttää palauttamista. Menettelyllisen oikeudenmukaisuuden toteutumisen kannalta asianosaisten mielipiteiden kuulemista ei voida pitää turhana menettelynä silloinkaan, kun palauttamisen tarve on ilmeinen.

Menettelylliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvien asioiden painottaminen oikeudenkäynnin aikana on tärkeää myös sen vuoksi, ettei jutun palauttaminen tulisi asianosaiselle yllätyksenä. Asianosaisen suostumuksen merkitys voidaan rinnastaa myös kysymykseen siitä, mikä merkitys on annettava sille, jos asianosainen myöhemmin vetoaa palauttamisen yllätyksellisyyteen ja vaatii palauttamista koskevan päätöksen kumoamista sillä perusteella. Jutun palauttamisen yllätyksellisyyttä rikosasian vastaajan kannalta käsiteltiin korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 2019:71.

Rovaniemen hovioikeus oli tuomiossaan 18.7.2018 (nro 18/130167) jättänyt toteamastaan käräjäoikeuden menettelyvirheestä huolimatta jutun palauttamatta. Käräjäoikeus oli ratkaissut asian kirjallisessa menettelyssä ROL 5 a luvun 1 §:n 1 momentin 5 kohdan edellytysten vastaisesti, vaikka asia ei ollut vaaditulla tavalla selvitettyssä tilassa. Lisäksi käräjäoikeus oli ottanut tuomiossa 6.4.2018 (nro 18/115078) huomioon esitutkintakertomuksen, johon ei ollut oikeudenkäyntiaineistona vedottu. Hovioikeuden perustelujen mukaan asian palauttaminen käräjäoikeuteen olisi ollut vastaajan kannalta yllättävää ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteiden vastaista. Hovioikeus totesi, että asiassa ei ollut tapahtunut laadultaan sellaista oikeudenkäyntivirhettä, jonka vuoksi asia olisi tullut palauttaa käräjäoikeuteen, eikä käräjäoikeuden tuomion muuttamiseen ollut ilmennyt muutenkaan aihetta. Sekä käräjäoikeus että hovioikeus olivat hylänneet syytteen. Toisin kuin hovioikeus, korkein

¹⁴⁵ *Ervasti ja Godzinsky* 2014 s. 178–179.

oikeus päätyi palauttamaan jutun menettelyvirheen perusteella uudelleen käsiteltäväksi käräjäoikeuteen. Korkeimman oikeuden perustelujen mukaan käräjäoikeuden menettely oli ollut olennaisesti virheellistä ja virheet olivat vaikuttaneet tuomion lopputulokseen eli syytteen hylkäämiseen.¹⁴⁶ Korkein oikeus totesi myös, että hovioikeuden tuomiossaan esittämillä perusteilla ei voitu katsoa asian palauttamisen lainmukaisessa järjestyksessä käsiteltäväksi olevan vastaajan kannalta yllättävää tai muuten oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteiden vastaista.

Dan Frände on kommentoinut korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 2019:71 todeten, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteet eivät estä jutun palauttamista eikä korkeimmassa oikeudessa tullut esiin syitä, jonka vuoksi palauttamista olisi voitu pitää yllättävänä syytetyn kannalta. Frände on katsonut ratkaisun lopputulokseltaan oikeaksi todeten, että vakavat menettelyvirheet tulee aina korjata muutoksenhakumenettelyssä. Frände on kuitenkin suhtautunut varauksellisesti siihen, että korkein oikeus otti perusteluissaan nimenomaisesti kantaa rikosasian vastaajan oletettuihin oletuksiin ja asioiden subjektiiviseen mieltämiseen toteamalla, ettei palauttaminen ollut vastaajalle yllättävää.¹⁴⁷

Korkeimman oikeuden ja hovioikeuden poikkeavat arviot syytetyn odotusten ja palauttamisen mahdollisen yllättävyyden merkityksestä palauttamisharkinnassa osoittavat, että eri suuntaisten periaatteiden soveltaminen palauttamisharkinnassa voi olla haastavaa. Palauttamisen yleiset ja erityiset edellytykset täyttyivät selkeästi eikä palauttamisharkinnassa siltä osin ollut haasteita. Edellä käsitellyssä ratkaisussa KKO 2019:71 päädyttiin siihen, ettei palauttamista voitu pitää asianosaiselle yllättävänä hovioikeuden *tuomiossaan esittämillä perusteilla*.¹⁴⁸ Ratkaisu osoittaa osaltaan sen, kuinka palauttamista koskevan tapauskohtaisen harkinnan taustalla on laaja joukko erilaisia oikeusnormeja, jotka päätöksenteossa joko saa tai pitää ottaa huomioon.

4.3.2 Jutun palauttamisen laajuus

ROL 5:18.1:n mukaan saman vastaajan tekemiä eri rikoksia tai eri vastaajien tekemää samaa rikosta koskevat syytteet käsitellään yhdessä, jollei niiden erikseen käsittelemistä pidetä soveliaampana. Sama koskee myös eri vastaajien tekemiä eri rikoksia, jos syytteiden yhteinen käsittely on eduksi asian selvittämiseksi. Lisäksi syyttäjä voi ajaa syyteasian yhteydessä myös yksityisoikeudellista vaatimusta (ROL 3:1, ROL 3:9). Kumulaatio voidaan myöhemmin purkaa

¹⁴⁶ Korkein oikeus totesi käräjäoikeuden tuomion perustuneen siihen, että rikosasian vastaajan syyllisyydestä oli hänen esitutkinnassa tapahtuneen kiistämisenä takia jäänyt varteenotettava epäily, KKO 2019:71 kohta 13. Näytökysymyksen ratkaisemiseksi olisi tullut järjestää asian suullinen käsittely, sillä kirjallinen menettely ei sovellu epäselvän ja riittaisen asian ratkaisemiseen (ROL 5 a luku 1 §).

¹⁴⁷ *Frände* 2020 s. 186–187.

¹⁴⁸ KKO 2019:71 kohta 15.

ratkaisemalla jokin syytteistä samalla kun muiden syytteiden käsittelyä jatketaan. ROL 11:5:n mukaan samaa vastaajaa koskevat syytteet voidaan kuitenkin ratkaista erikseen vain, jos se on asian käsittelyn kannalta perusteltua. Syytteiden yhdistäminen eli kumulaatio on perusteltua, koska yhdessä käsiteltävät syytteet liittyvät usein läheisesti toisiinsa muodostaen ns. rikoskokonaisuuden. Samaa vastaajaa koskevien syytteiden osalta asiassa on huomioitava yhtenäisrangaistusjärjestelmää koskevat säännökset yhteisen rangaistuksen mittaamisesta.¹⁴⁹ Nykyisen yhtenäisrangaistusjärjestelmän mukaisesti samalle vastaajalle syyksi luetuista teoista on tuomitettava yhteinen rangaistus riippumatta siitä, onko rikokset tehty yhdellä tai useammalla teolla ja riippumatta siitä millaisen kokonaisuuden rikokset mahdollisesti muodostavat.¹⁵⁰

Rikosasioissa hovioikeuden käsittelemä valitus koskee usein joko kärjäoikeuden koko tuomiota, taikka useampia eri syytekohtia tai rangaistusvaatimuksia. Rikosasiassa asianosaiset eivät tarvitse jatkokäsittelylupaa miltään osin asiassa, jos vastaaja on tuomittu ankarampaan rangaistukseen kuin kahdeksan kuukautta vankeutta ja valitus koskee vastaajan syyksi luettua rikosta taikka vastaajalle tuomittua rangaistusta (OK 25 a:5). Valituskirjelmässä on ilmoitettava miltä kohdin kärjäoikeuden ratkaisuun haetaan muutosta (OK 25 luku 15 § 1 momentti 2 kohta). Lisäksi OK 26 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan silloin, kun *kärjäoikeuden tuomioon rikosasiassa haetaan muutosta ainoastaan rangaistusseuraamuksen osalta, hovioikeus ei saa ilman erityistä syytä tutkia, onko vastaaja syyllistynyt hänen syykseen luettuun tekoon*. Pääsääntöisesti hovioikeuden tutkimisvaltaa rajoittaa siten muutoksenhaun sisältö.

Jos kärjäoikeuden ratkaisuun haetaan muutosta vain osittain, tuomio tulee lainvoimaiseksi niiltä osin, joihin ei ole haettu muutosta. Sama koskee useita vastaajia koskevassa rikoskokonaisuudessa vastaajaa, jonka osalta tuomiosta ei ole valitettu.¹⁵¹ Jutun palauttamista koskevassa oikeuskäytännössä pääsääntöön, jonka mukaisesti tuomioistuin tutkii ja käsittelee asian vain valituksessa vaadituilta ja mahdollisessa jatkokäsittelyluvassa myönnettyiltä osin, on muodostunut poikkeus.¹⁵² Oikeuskäytännössä juttu on katsottu voitavan palauttaa kokonaisuudessaan, eli myös siltä osin jota valitus ei ole koskenut silloin, kun kysymys on ollut sellaisesta oikeu-

¹⁴⁹ Rikoslain 7 luvussa säännellään yhteisestä rangaistuksesta. Sääntely on muodostettu sille oletukselle, että pääsääntöisesti kaikki samalla ajanjaksolla tehdyt rikokset tulisivat tuomittaviksi samassa oikeudenkäynnissä. ROL 7:6, ROL 7:7, ROL 7:8 ja 7:9:ssä säännellään siitä, kuinka aiemmat tuomiot tulee huomioida rangaistusta määrättäessä silloin kun konkurrenssin muodostavat rikokset käsitellään erillisissä oikeudenkäynneissä. Ks. HE 40/1990 vp s. 17–18.

¹⁵⁰ HE 40/1990 vp s. 16.

¹⁵¹ Jokela 2010 s. 288.

¹⁵² OK 25 luvun 12 §:ssä säännellyllä tavoin jatkokäsittelylupa voidaan rajoittaa koskemaan osaa kärjäoikeuden ratkaisusta.

denkäyntivirheestä, joka on otettava huomioon viran puolesta ja joka on vaikuttanut koko asiaan. Poikkeusta on perusteltu sillä, että tuomioistuimen tehtävänä on viran puolesta tutkia ehdottomat prosessinedellytykset sekä se, onko alemman instanssin menettelyssä noudatettu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin keskeisiä sääntöjä. Muutoksenhakija ei voi omilla toimillaan rajoittaa menettelyn lainmukaisuuden tutkimista näiden keskeisten edellytysten osalta.¹⁵³ Oikeuskäytännössä on katsottu, että juttu voidaan palauttaa tällaisissa tapauksissa kokonaisuudessaan edellyttäen, että menettelyvirhe on vaikuttanut myös ratkaisun lainvoimaiseen osaan, tai että asian käsittely on kokonaisuutena perusteltua ja edistää asian selvittämistä.

Jutun palauttamiselle myös tuomion lainvoimaisilta osin on oikeuskäytännössä asetettu kaksi edellytystä. Ensinnäkin palauttamisperusteen tulee olla viran puolesta huomioon otettava. Toiseksi palauttamisperusteen on tullut vaikuttaa koko asiaan. Näiden edellytysten lisäksi palauttamisharkinnassa on annettava merkitystä jutun palauttamisen tarkoituksenmukaisuudelle.¹⁵⁴ Ne samat seikat, jotka vaikuttavat ROL 5:18.1:ssä säänneltyyn syytteiden kumulointia koskevaan arviointiin, on huomioitava myös jutun palauttamisen laajuuden arvioinnissa. Samaan konkreettiseen historialliseen tapahtumainkulkuun, eli tekoon, perustuvat syytteet saman vastaajan osalta on yleensä käsiteltävä yhdessä.¹⁵⁵ Yhdessä käsittelyä ja siten palauttamista kokonaisuutena saman tapahtumainkulun osalta voivat puoltaa esimerkiksi asian tarkoituksenmukainen käsittely, eri syytekohtien yhteydet, yhteisen rangaistuksen määräämiseen liittyvät syyt sekä tuomion oikeusvoimavaikutukseen liittyvät seikat.¹⁵⁶

Silloin kun jutun palauttamisperuste on muu kuin edellä käsitelty viran puolesta huomioitava vakava oikeudenkäyntivirhe, juttua ei voi palauttaa lainvoimaiseksi tulleet osin, mutta muutoksenhaun kohteena olevilta syytekohtilta palauttaminen on mahdollista. Tällöin tuomioistuin ilmoittaa palauttamista koskevassa ratkaisussaan sen, miltä osin juttu palautetaan takaisin alemman instanssiin. Juttu voidaan palauttaa vain osittain myös silloin, kun asianosainen on valituksessaan ilmoittanut tyytymättömyytensä koko tuomioon. Jos erityinen palauttamisperuste on vaikuttanut juttuun ja sen ratkaisuun vain osittain, voidaan juttu palauttaa uudelleen käsiteltäväksi vain niiltä osin edellyttäen, että palautettava osa on riippumaton muusta kokonaisuudesta.¹⁵⁷ Esimerkiksi ratkaisuissa KKO 2008:6 (ään.) ja KKO 2012:80 (ään.) on arvioitu sitä,

¹⁵³ Ks. KKO 2011:109, KKO 2015:78 kohdat 19 ja 20 ja Vaasan HO 2.6.2020 119553.

¹⁵⁴ KKO 2015:78 kohta 22

¹⁵⁵ KKO 2012:80 kohta 8.

¹⁵⁶ KKO 2015:78 ja KKO 2012:80.

¹⁵⁷ KKO 2015:78 kohta 21.

mitkä syytekohdat ovat toisistaan riippumattomia ja siten mahdollista jättää palauttamatta silloin, kun palauttamisperuste koskee vain osaa syytekohdista. Keskeistä palauttamisen laajuutta koskevan arvioinnin osalta on se, koskevatko syytekohdat samaa teonkuvausta ja se, ovatko syytekohdat asian arvioinnin ja ratkaisemisen kannalta riippuvaisia toisistaan.

4.3.3 Reformatio in peius -kiellon sovellettavuudesta

Jutun palauttamisen laajuutta koskevassa harkinnassa on keskeisesti kyse myös reformatio in peius -kiellon, eli huonontamiskiellon, alasta. Reformatio in peius -kiellon mukaisesti yksipuolisessa muutoksenhaussa tuomiota ei saa muuttaa muutoksenhakijan vahingoksi. Kiellon yleisenä tarkoituksena on turvata asianosaisen muutoksenhakuoikeus ilman vaaraa siitä, että asianosaisen oma muutoksenhaku voisi johtaa hänen kannaltaan huonompaan lopputulokseen.¹⁵⁸

OK 26 luvun 2 §:n 1 momentin mukaisesti rikosasioissa huonontamiskielto on voimassa vain vastaajan hyväksi. Tuomion mahdollista huonontumista arvioidaan lopputuloksen mukaan, jota rikosasiassa arvioidaan ensisijaisesti rangaistuksen ankaruudella.¹⁵⁹ OK 26 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan, silloin kun käräjäoikeuden tuomioon rikosasiassa haetaan muutosta ainoastaan rangaistusseuraamuksen osalta, hovioikeus ei saa ilman erityistä syytä tutkia, onko vastaaja syyllistynyt hänen syykseen luettuun tekoon. Säännöksen 2 momentti koskee paitsi rikosasian vastaajan myös virallisen syyttäjän ja asianomistajan tekemien valitusten käsittelyä.¹⁶⁰

Huonontamiskieltoa sovelletaan jutun palauttamisen jälkeisessä menettelyssä osittain.¹⁶¹ Ennakkopäätösten perusteella huonontamiskieltoa jutun palauttamisessa sovelletaan lähtökohtaisesti suppeasti. Reformatio in peius -kieltoa ei sovelleta silloin, kun palauttaminen on johtunut vakavasta menettelyvirheestä, jonka johdosta tuomio on kumottu tai poistettu kokonaisuudessaan ja juttu palautettu koko laajuudessaan. Silloin kun juttu on palautettu muun menettelyvirheen tai uuden oikeudenkäyntiaineiston perusteella, on katsottu, että reformatio in peius -kielto tulee sovellettavaksi.¹⁶² Ennakkopäätöksessä KKO 2011:109 (ään.) on arvioinut huonontamiskiellon asemaa suhteessa Euroopan ihmisoikeussopimuksen oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevaan sääntelyyn:

¹⁵⁸ Reinikainen 1956 s. 315, Virolainen 1977 s. 216, KKO 2019:72 kohta 13 ja KKO 2011:109 kohta 20.

¹⁵⁹ KKO 2019:72 kohta 21.

¹⁶⁰ HE 79/1993 vp s. 25.

¹⁶¹ Reinikainen on väitöskirjassaan todennut, että oikeuskäytännön kannasta koskien reformatio in peius -kieltoa on ollut hankala ottaa selvää. Reinikainen on suhtautunut reformatio in peius -kieltoon palauttamisen osalta varautuneesti. Ks. Reinikainen 1956 s. 387–391. Esimerkiksi vanhoissa ratkaisuissa KKO:1926-I-33 ja KKO:1934-II-23 oli katsottu, ettei syytettyä saatu tuomita ankarampaan rangaistukseen kuin mihin syyttäjä oli tyytynyt, kun juttu oli syytetyn valituksen johdosta palautettu uudelleen käsiteltäväksi.

¹⁶² Virolainen 1977 s. 46 ja 297 sekä Jokela 2010 s. 297–300.

Tapauksessa korkein oikeus oli aiemmin poistanut hovioikeuden tuomion purkuperusteella, kun asiassa tuomion antanut hovioikeuden kokoonpano ei ollut ollut tuomionvoipa ehdottomasta prosessineesteestä johtuen. Korkein oikeus palautti asian uudelleen käsiteltäväksi hovioikeuteen. Asian jatkokäsittelyssä hovioikeus oli huonontamiskiellon perusteella jättänyt sellaiset syyttäjän vaatimukset huomioimatta, mitkä olivat aiemmassa oikeudenkäynnissä tulleet hylätyksi tuomiolla siitä huolimatta, että kyseinen tuomio oli ylimääräisessä muutoksenhaussa poistettu. Hovioikeus oli perustellut ratkaisuaan sillä, että hovioikeuden tuomion kumoamista ylimääräisellä muutoksenhakemuksella olivat hakeneet vain vastaaja myötäpuolineen. Asiaa koskevassa ratkaisussaan KKO 2011:109 korkein oikeus totesi, että:

”Lainvoimaisen tuomion pysyvyyden (res judicata) katsotaan kuuluvan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdan piiriin osana yleistä laillisuuden ja oikeusvarmuuden periaatetta. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen seitsemännen lisäpöytäkirjan 4 artiklan 2 kohdasta käy kuitenkin ilmi, ettei sanottu periaate - tai artiklan 1 kohdassa mainittu kielto tuomita kahdesti samassa asiassa (ne bis in idem) - estä ottamasta juttua uudelleen tutkittavaksi asianomaisen valtion lakien ja oikeudenkäyntimenettelyn mukaisesti muun muassa silloin, kun aiemmassa prosessissa on tapahtunut sellainen perustavaa laatua oleva virhe, joka voisi vaikuttaa lopputulokseen. - ”¹⁶³

Korkeimman oikeuden perustelujen mukaan perustavaa laatua olevien virheiden korjaaminen oli oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytys. Korkein oikeus katsoi, että tällaisen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä vakavaksi katsotun virheen korjaamiseksi oikeudenkäyntivirheen rasittama tuomio tulisi poistaa kokonaisuudessaan. Korkeimman oikeuden oikeusneuvoston enemmistön mukaan lainvoimaisen tuomion poistamisen ja jutun palauttamisen perustuesa tällaiseen syyhyn hovioikeuden aikaisemman ratkaisun ei voitaisi katsoa olevan miltään osin sitova asian uudessa käsittelyssä.¹⁶⁴ Myös varsinaista muutoksenhakua koskien oli vastaavalla tavalla arvioitu, että vakavan oikeudenkäyntivirheen rasittama tuomio olisi kumottava ja palautettava uudelleen käsiteltäväksi kokonaisuudessaan.¹⁶⁵

Korkeimman oikeuden kokoonpanossa vähemmistö katsoi, että hovioikeuden aikaisemmalla ratkaisulla voi sen poistamisesta tai purkamisesta huolimatta olla vaikutusta palauttamisen jälkeisessä oikeudenkäynnissä. Huonontamiskielto huomioiden he esittivät, ettei huonontamiskielto huomioiden ollut ollut mahdollista enää uudessa oikeudenkäynnissä lukea hakijan syyksi sellaisia tekoja, joita koskeva syyte oli jo ennen ylimääräistä muutoksenhakua lainvoimaisesti hylätty. Heidän mukaansa, jos hovioikeuden aikaisempi ratkaisu oli kokonaisuudessaan purettu tai poistettu, hovioikeuden tulisi kuitenkin lausua syytteistä myös näiltä osin syytteitä niitä kuitenkin enemmän tutkimatta. Eriävän

¹⁶³ KKO 2011:109 kohta 29.

¹⁶⁴ KKO 2011:109 kohta 35.

¹⁶⁵ Virolainen 1977 s. 290. Ks. myös KKO 2012:80 ja KKO 2015:78.

mielipiteen mukaan huonontamiskiello oli lainsäädännön puuttumisesta huolimatta vahva yleismaailmallinen periaate ja ilman sen suojaa muutoksenhaku voisi tosiasiallisesti estyä muutoksenhaun aiheuttaman riskin vuoksi. Eriävän lausunnon jättäneiden oikeusneuvosten mukaan:

”Muutoksenhakijan kannalta on pidettävä kohtuuttomana sellaista tilannetta, jossa muutoksenhausta jouduttaisiin luopumaan sen vuoksi, että muutoksenhakija voisi aikaisemman ratkaisun poistamista tai purkamista seuraavassa oikeudenkäynnissä joutua aikaisempaa ankaramman rangaistuksen kohteeksi.”

Eri mieltä olleet jäsenet olisivat siten huonontamiskiellon perusteella sallineet sen, että hovioikeus olisi käsitellyt asian eri laajuudessa, kuin missä asia oli palautettu tuomioistuimelle.

Oikeustila siltä osin, missä laajuudessa huonontamiskiello tulee huomioida palauttamisharkinnassa, ei ole täysin selkeä. Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien edellytysten vakavat puutteet ja ehdottomat prosessinesteet ovat palauttamisperusteena sellaisia, joita koskevassa palauttamisharkinnassa ei ole annettava merkitystä huonontamiskiellolle. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 1991:84 (ään.) rikosasia palautettiin uudelleen käräjäoikeuteen, kun kontradiktorista periaatetta oli rikottu alemmissa oikeusasteissa.

Tapauksessa KKO 1991:84 alemmat instanssit olivat hyväksyneet todistajien kertomukset näytöksi syyllisyydestä varaamatta syytetylle tilaisuutta kuulustella kertomusten. Korkein oikeus myönsi asiassa valitusluvan rikosasian vastaajalle ja katsoi, että menettely oli ollut vastoin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(3) d kohdasta ilmenevää periaatetta, jonka mukaan syytetyn vähimmäisoikeuksiin kuuluu oikeus kuulustella tai kuulustuttaa häntä vastaan kutsuttuja todistajia. Aiempi tuomio kumottiin vastaaja koskevilta osilta ja palautettiin uuteen käsittelyyn alioikeuteen. Esittelijän mietinnön ja eri mieltä olevan jäsenen lausunnon mukaan korkeimman oikeuden olisi tullut hylätä syyte, koska asiassa annettuja kirjallisia kertomuksia ei ollut voinut käyttää asiassa näyttönä, minkä vuoksi syytettä tukevaa näyttöä ei ollut. Eri mieltä ollut jäsen siten katsoi, ettei rikosasiaa olisi tullut palauttaa uutta pääkäsittelyn toimittamista ja todistelun lainmukaista vastaanottamista varten, vaan reformatio in peius -kiellon mukaisesti syyte olisi tullut tällaisessa tilanteessa hylätä.

Silloin kun palauttamisperusteena on muu menettelyvirhe tai uusi oikeudenkäyntiaineisto, tuomioistuinten tulee huomioida huonontamiskiellon merkitys palauttamisen tarkoituksenmukaisuutta koskevassa harkinnassa. Esimerkiksi Vaasan hovioikeuden ratkaisussa 2.6.2020 119553 otettiin palauttamisharkinnassa huomioon, että palauttamisperuste koski erityisesti vastaajan eduksi säänneltyä suojanormia ja jätti palauttamatta jutun sen syytekohtan osalta, joka oli tullut käräjäoikeuden tuomiossa hylätyksi.

Tapauksessa Vaasan HO 2.6.2020 119553 käräjäoikeus oli ratkaissut asian poissaolokäsittelyssä ROL 11 luvun 8 §:n 1 momentin edellytysten vastaisesti. Jutun palauttamisen laajuutta harkitessaan hovioikeus totesi, että oikeusohjeiden mukaisesti keskeistä asiassa oli se, voitaisiinko käräjäoikeuden oikeudenkäyntivirheen katsoa rasittavan koko tuomiota ja sen pohjana olevaa menettelyä eikä vain vastaajaa suojaavaa menettelysäännöstä. Hovioikeus katsoi, että poissaolokäsittelyä koskevassa sääntelyssä oli ensisijaisesti kyse vastaajan eduksi vaikuttavasta suojanormista eikä sellaisesta oikeudenkäynnin ehdottomasta edellytyksestä, jonka rikkominen ulottaisi vaikutuksensa koko tuomioon. Hovioikeus katsoi, että lainvoimaisesti hylätyn syytekohtan palauttamatta jättämistä puolsi se, että asian uudelleen käsittelyssä käräjäoikeudessa olisi ollut käsillä varteenotettava vaara siitä, että vastaaja olisi joutunut oman valituksensa johdosta huonompaan asemaan kuin hän olisi tuomioon tyytyessään ollut. Hovioikeus katsoi palauttamatta jättämisen reformatio in peius -kiellon perusteella mahdolliseksi sen vuoksi, että palauttamisperuste ei ollut laadultaan sellainen vakava menettelyvirhe, jonka vuoksi juttu tulisi aina palauttaa koko laajuudessaan. Sen vuoksi hovioikeus katsoi, että tässä tapauksessa palauttamisen laajuus jäi tuomioistuimen suorittaman yksittäistapauksellisen harkinnan varaan. Tuomioistuin totesi kuitenkin, että poissaolokäsittelyä koskevien rajoitusten taustalla on kontradiktorisuuden periaatteen toteutumiseen ja asian riittävään selvittämiseen liittyvät seikat, jotka pohjautuvat oikeudenkäynnin kantaviin tavoitteisiin ja periaatteisiin, mikä sinänsä olisi puoltanut myös tässä tapauksessa käräjäoikeuden tuomion kumoamista ja jutun palauttamista myös lainvoimaisesti hylätyn syytekohtan osalta.

Kuten edellä esitetyistä esimerkkitapauksista ilmenee, reformatio in peius -kiellon merkitys määräytyy sekä palauttamispäätöstä tehtäessä että palauttamisen jälkeisessä jatkokäsittelyssä sen mukaan, millaiseksi palauttamisperusteen laatu arvioidaan.¹⁶⁶ Vaasan hovioikeuden ratkaisu 2.6.2020 119553 kuvaa sitä, että palauttamisperusteen laatua voidaan arvioida sen perusteella, mihin oikeudenkäynnin tavoitteisiin ja periaatteisiin palauttamisperusteen vaikutus kohdistuu. Jos kyse on ensisijaisesti asianosaisen oikeuksia turvaavista oikeusnormeista, on perusteltua, ettei palauttamista tehdä vain tällaisella perusteella silloin, kun palauttaminen tosiasiallisesti koituu asianosaisen vahingoksi. Hovioikeus totesi perusteluissaan, että nykyisen oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden perusteella olisi voitu päätyä toisenlaiseenkin lopputulokseen. Tuomioistuin kuitenkin perustellusti korosti syytetyn oikeuksia palauttamista koskevassa punninnassaan huomioiden sen, että muutoksenhaun perustana oli ollut yksin syytetyn tekemä valitus.

¹⁶⁶ Ks. myös Reinikainen 1956 s. 385–386 ja Jokela 2010 s. 299.

4.4 Palauttamispäätös

4.4.1 Jutun palauttaminen lopullisena päätöksenä

Jutun palauttaminen on prosessin kulkua koskeva päätös, joka johtaa siihen, ettei muutoksenhakutuomioistuinn anna asiassa lopullista materiaallisen asiaratkaisun sisältävää tuomiota. Jutun palauttamisen katsotaan siten olevan lopullinen päätös.¹⁶⁷ Hovioikeuden lopulliseen päätökseen saadaan hakea muutosta valittamalla, ellei muutoksenhakua ole erikseen kielletty (OK 25:1.2). Jutun palauttamiseen liittyen erityisestä valituskiellosta ei ole säännelty, joten hovioikeuden palauttamista koskevaan päätökseen saadaan hakea muutosta valittamalla korkeimpaan oikeuteen. Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa palauttamispäätöksen katsotaan sitovan alemmaa instanssia eli palautusratkaisussa ilmenevä oikeuskäsitys sitoo sitä alemmaa tuomioistuinta, johon juttu palautetaan. Alemman tuomioistuimen on otettava sinne palautettu juttu käsiteltäväkseen siinä laajuudessa, kuin päätöksessä on ohjeistettu.¹⁶⁸ Juttu voidaan päätöksellä palauttaa joko kokonaan tai osittain. Päätöksessä voidaan myös tarkemmin ilmaista, millaisia korjaustoimenpiteitä varten asia palautetaan. Tuomioistuimen riippumattomuuden periaatteesta johtuen palauttamispäätöksessä ei oteta kantaa siihen, mihin suuntaan juttu on ratkaistava, vaan jatkokäsittelyn ratkaisua koskeva harkinta kuuluu kokonaisuudessaan alemmalle instanssille.¹⁶⁹

4.4.2 Palauttamispäätöksen sisällölliset vaatimukset

OK 24:15:ssä säännellään hovioikeuden antaman tuomion ja lopullisen päätöksen sisältövaatimuksista yhteneväisesti.¹⁷⁰ OK 24 luvun 15 §:n 1 ja 2 momentin mukaan:

Hovioikeuden tuomiossa ja lopullisessa päätöksessä on oltava:

- 1) tuomioistuimen nimi sekä ratkaisun julistamis- tai antamispäivä;
- 2) asianosaisten nimet;

¹⁶⁷ *Helenius ja Linna* 2021 s. 610 sekä *Sarpolahti* 1999 s. 39. Vrt. vanhempaan oikeuskirjallisuuteen, jossa palauttamista on kuvattu säännönmukaisesti kumoamisen yhteydessä annettavana prosessia koskevana päätöksenä, mutta jota kuitenkin voidaan pitää oikeudenkäyntimenettelyn kokonaisuuden kannalta katsottuna myös väliratkaisun kaltaisena päätöksenä. *Reinikainen* 1956 s. 307–312.

¹⁶⁸ *Reinikainen* 1956 s. 371–373 ja 375. Ks. myös *Ellilä* 1973 s. 22 ja *Ellilä* 1971 s. 75.

¹⁶⁹ *Ellilä* 1971 s. 75.

¹⁷⁰ Riita- ja rikosasioiden lopullista pääasiaa koskevista ratkaisuista käytetään termiä tuomio. Päätöksellä taas viitataan erilaisista prosessuaalisista kysymyksistä tehtyjä ratkaisuihin. (OK 24:1 ja ROL 11:1). Hallintoasioissa lopullista asiaratkaisua kutsutaan päätökseksi (hallintoprosessilain 80 §). OK 24:14.2:ssa säännellään, *että päätös on perusteltava, jos sillä hylätään asiassa esitetty vaatimus tai väite taikka jos perusteleminen muutoin on tarpeen*. Ks. myös. *Jokela* 2018 s. 738.

- 3) selostus käräjäoikeuden ratkaisusta tarpeellisilta osiltaan sekä selostus asianosaisten vaatimuksista ja vastauksista hovioikeudessa perusteineen;
- 4) luettelo hovioikeudessa todistelutarkoituksessa kuulluista henkilöistä ja muista siellä esitetyistä todisteista;
- 5) perustelut;
- 6) sovelletut lainkohdat ja oikeusohjeet;
- 7) tuomio- tai päätöslauselma; sekä
- 8) asian ratkaisseiden jäsenten nimet ja virka-asema sekä ilmoitus siitä, onko ratkaisusta äänestetty. Tuomioon ja lopulliseen päätökseen on liitettävä eri mieltä olleiden jäsenten mielipiteet ja hovioikeuden ratkaisusta poikkeava esittelijän mietintö.

--

Hovioikeuden tulee siten ratkaisussaan muun muassa perustella päätöksen sisältö ja viitata niihin oikeusnormeihin, joihin päätös perustuu. Jutun palauttamista koskeva päätös tehdään tuomion kumoamisen yhteydessä, ja siten tuomion kumoamista koskevat perustelut liittyvät kiinteästi palauttamispäätökseen. Palauttamisen osalta usein onkin katsottu riittäväksi, että ratkaisun perusteluista selviää se, mihin palauttamisperusteeseen päätös perustuu ja missä oikeudenkäyntivaiheessa peruste on syntynyt. Seuraavat perustelut on katsottu keskeisiksi sen vuoksi, että asianosainen voi valmistautua palauttamisen jälkeiseen oikeudenkäyntiin.¹⁷¹

Palauttamispäätöksessä tulee ilmetä, mihin käräjäoikeuteen juttu palautetaan uudelleen käsiteltäväksi. Palauttamispäätöksessä tulee lisäksi erikseen lausua siitä, onko käräjäoikeuden ryhdyttävä jatkokäsittelyyn ilmoituksesta, eli viran puolesta, vai asianosaisten ilmoituksesta. Rikosasioissa sen tuomioistuimen, mihin asia on päätöksellä palautettu, on omasta aloitteestaan otettava asia uudelleen käsittelyyn. Päätöksessä voidaan myös tarkemmin ilmaista, millä tavoin tuomioistuimen on jatkokäsittelyn osalta meneteltävä. Päätöslauselmassa voidaan joko yleisesti viitata jatkokäsittelyyn laillisessa menettelyssä huomioiden palauttamisen syy, tai vaihtoehtoisesti antaa yksityiskohtaisempia ohjeita siitä, miten ja miltä osin palautettava asia on käsiteltävä uudelleen.¹⁷²

¹⁷¹ Sarpolahti 1999 s. 42 ja Pyöriä 2019 s. 233.

¹⁷² Sarpolahti 1999 s. 55–56 sekä Virolainen ja Martikainen 2010 s. 534. Päätöslauselmien erilaisista muotoiluista ks. esim. Itä-Suomen HO 12.10.1995 1337, jossa riita-asia palautettiin säädetty vaatimukset täyttävän uuden tuomion kirjoittamista ja antamista varten. Päätöslauselman muotoilun perusteella käräjäoikeuden ei siten tarvinnut toimittaa asiassa uutta pääkäsittelyä. Turun HO 12.07.2005 1790 ratkaisussa puutteelliset perustelut määrättiin

Se, kuinka yksityiskohtaisesti päätöslauselma on palauttamisen osalta kirjoitettava, vaihtelee tapauskohtaisesti. Usein päätöksen ei tarvitse sisältää yksityiskohtaista ohjeistusta, sillä jo palautuksen syy eli se erityinen palauttamisperuste joka palauttamiseen on johtanut, kertoo sen, millainen uusi käsittely on aiemman menettelyvirheen korjaamiseksi tarpeen.¹⁷³ Käytännössä palauttamispäätökset eivät myöskään useimmiten sisällä tarkkaa ohjeistusta alemmalle instanssille. Syynä yksityiskohtaisen ohjeistuksen puuttumiseen voi mahdollisesti olla myös pyrkimys varoa vaarantamasta tuomioistuinlaitoksen sisäistä riippumattomuutta.¹⁷⁴ Oikeuskäytännön ja kirjallisuuden perusteella on kuitenkin selvää, että palauttamispäätöksessä voidaan antaa ohjeita jutun jatkokäsittelystä.¹⁷⁵ Esimerkiksi Reinikainen on katsonut, että ylempien tuomioistuinten valvontavelvollisuus, tehokkaan oikeudenhoidon vaatimus sekä prosessilakiemme sisältö huomioiden palauttamispäätöksessä annetut määräykset ja ohjeet eivät loukkaa tuomioistuimen riippumattomuutta.¹⁷⁶ *Pyöriä* mukaan etenkin sellaisissa tapauksissa, joissa palauttamisperuste ei selkeästi edellytä aina palauttamista, on perusteluihin erityisesti kiinnitettävä huomiota. Tällaisten palauttamispäätösten osalta yleinen vetoaminen instanssijärjestykseen ja muutoksenhaun mahdollisuuden turvaamiseen ei ole riittävää, vaan perusteluissa tulisi ilmetä palauttamisperusteen laadun arviointia koskeva punninta sekä se, miksi juttua ei ole voitu ratkaista ylempässä tuomioistuimessa.¹⁷⁷ Palauttamista koskevan harkinnan tulisikin olla mahdollisimman avointa, perusteltua ja läpinäkyvää. Perustelujen avoimuus palvelee sekä jutun asianosaisia että sitä tuomioistuinta, johon juttu palautetaan sekä yleistä lainkäytön yhtenäisyyttä.¹⁷⁸ Päätöksen perusteluille asetettuja laatuvaatimuksia ovat erityisesti perustelujen riittävä seikkaperäisyys, avoimuus ja ymmärrettävyys.¹⁷⁹

korjattavaksi hovioikeuden asiakirjavihon pohjalta, millä viitattiin siihen, että alioikeuden tulee ottaa huomioon palautetun asian käsittelyssä hovioikeuden jo asiassa lausumat seikat.

¹⁷³ Virolaisen ja Martikaisen mukaan palauttamisen perustuessa tuomion perustelujen puutteellisuuteen tuomioistuimissa on esiintynyt epäselvyyttä siitä, onko juttu käsiteltävä palauttamisen jälkeen alemmassa oikeudessa uudelleen ja missä laajuudessa tämän tulisi tapahtua. Ks. *Virolainen ja Martikainen* 2010 s. 534.

¹⁷⁴ Oikeusasteellisesta riippumattomuudesta, ks. esim. KM 2003:3 s. 461–462.

¹⁷⁵ Ks. esim. *Reinikainen* 1956 s. 375–376.

¹⁷⁶ *Reinikainen* 1956 s. 371.

¹⁷⁷ *Pyöriä* 2019 s. 258.

¹⁷⁸ *Pyöriä* on todennut, että palauttamispäätöksen perusteluilla on merkitystä myös siksi, että päätöksen avulla alempi tuomioistuin saa tiedon tekemästään menettelyvirheestä ja voi siten korjata menettelyään vastaisuudessa. Ks. *Pyöriä* 2019 s. 258.

¹⁷⁹ *Virolainen ja Pölönen* 2003 s. 434.

5 Uudet seikat ja todisteet erityisenä palauttamisperusteena rikosasiassa

5.1 Lähtökohdat uusille seikoille ja todisteille palauttamisperusteena

5.1.1 Todistustaakka rikosasiassa

Asianosaisten roolijakoon liittyvät kysymykset määräävät sen, kenen tehtävä on vedota tiettyihin seikkoihin tai esittää jokin tietty todiste prosessin aikana. Rikosprosessin asianosaismääritelmän osalta on vakiintuneesti katsottu, että laajan määritelmän mukaisesti käsite *asianosainen* kattaa rikosasian vastaajan ja asianomistajan lisäksi myös syyttäjän.¹⁸⁰ Rikosasioissa on syyttäjän tehtävänä nostaa syyte ja ajaa sitä (ROL 1:2).¹⁸¹

Todistustaakka määrittää sen, kenen asianosaisten tulee esittää todistusteemasta riittävä näyttö niin, että tosiseikka asetetaan tuomion perustaksi sekä sen, kuka asianosaista kärsii haitalliset seuraukset riittävän näytön puuttumisesta.¹⁸² OK 17 luvun 3 §:ssä säännellään todistustaakasta ja näyttövaatimuksesta rikosasiassa:

Rikosasiassa kantajan on näytettävä ne seikat, joihin hänen rangaistusvaatimuksensa perustuu.

Tuomion, jossa vastaaja tuomitaan syylliseksi, edellytyksenä on, ettei vastaajan syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä.

Säännöksen mukaisesti kantajan eli pääsääntöisesti syyttäjän, on näytettävä ne seikat, joihin rangaistusvaatimus perustuu. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 1 §:n 2 momentin mukaisesti tuomioistuimen on esitettyjä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tulleita seikkoja harkittuaan päätettävä, mitä asiassa on näytetty tai jäänyt näyttämättä. Tuomioistuimen on perusteellisesti ja tasapuolisesti arvioitava todisteiden ja muiden seikkojen näyttöarvo vapaalla todistusharkinnalla.¹⁸³ Oikeustositseikkojen tueksi on esitettävä riittävä näyttö, mikä rikosasioissa tarkoittaa sitä, ettei syyllisyydestä jää varteenotettavaa epäilyä. Yleisesti tunnetusta seikasta näyttö

¹⁸⁰ Ks. *Tirkkonen* 1948 s. 287.

¹⁸¹ Asianomistajalla on ROL 1 luvun 14 §:ssä säännellyllä tavoin toissijainen syyteoikeus esimerkiksi silloin, kun syyttäjä on tehnyt päätöksen esitutkinnan rajoittamisesta tai syyttämättä jättämisestä. Toissijainen syyteoikeus asianomistajalla on myös silloin, kun syyttäjän tai toisen asianomistajan nostama syyte on peruutettu (ROL 1:15) Jos asianomistaja on kuollut, hänen syyteoikeuttaan voivat käyttää omaiset ROL 1 luvun 17 §:ssä säädetyllä tavoin.

¹⁸² HE 46/2014 vp s. 9.

¹⁸³ HE 46/2014 vp s. 9–10.

ei ole tarpeen (OK 17:5). Lainsoveltamiseen liittyvistä kysymyksistä ei myöskään tarvitse esittää selvitystä, vaan tuomioistuin soveltaa lakia viran puolesta (OK 17:4). Näyttö on katsottava riittäväksi vain, jos syyllisyydestä ei jää varteenotettavaa epäilyä. Epäselvissä tilanteissa on noudatettava puolustuksen suosimisen periaatetta.

Rikosasioissa todistustaakkaa ei ole jaettu eikä rikosasian vastaajalla siten ole velvollisuutta esittää lainkaan syyttömyyttään tukevaa näyttöä tai vastanäyttöä syyttäjän todistelulle. EIS 6 artiklan 2 kappaleessa säännellyn oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluvan syyttömyysolettaman on katsottu merkitsevän paitsi sitä, että syytetyllä on oikeus tulla pidetyksi syytömänä ennen syyllisyyden vahvistamaa tuomiota, myös sitä, että syyttäjän on pystyttävä näyttämään rikossyyte toteen.¹⁸⁴ Syytetyllä on syyttömyysolettaman ja itsekriminointisuojan perusteella oikeus pysyä oikeudenkäynnin aikana passiivisena. Rikosasian vastaajan passiivisuus saadaan ottaa huomioon hänen vahingokseen vain siinä määrin kuin se ei loukkaa hänen oikeuttaan olla myötävaikuttamatta syyllisyytensä selvittämiseen (ROL 17:6.2).¹⁸⁵ Syytetty voi kuitenkin luonnollisesti pyrkiä horjuttamaan rangaistusvaatimuksen tueksi esitettyä todistelua tai esittää syytteessä väitettyyn nähden vaihtoehtoisen tapahtumainkulun tai vedota muihin syyttömyyttään tukeviin seikkoihin sekä esittää syyttömyyttä tukevaa todistelua.¹⁸⁶ Puolustuksen suosimisen periaatteen mukaisesti tuomioistuimen kuitenkin tulee huomioida syytetyn eduksi katsottavat seikat viran puolesta, vaikka syytetty ei olisi niihin vedonnut.¹⁸⁷

Rikosasioissa todistustaakka vastatosiseikkojen horjuttamisen osalta on myös syyttäjällä. Lisäksi todistustaakkaa koskeva jako koskee myös sellaisia seikkoja, joihin syyttäjä ei ole vedonnut. Todistustaakkaa koskevalla sääntelyllä ratkaistaan näytön riittävyys niidenkin vastatosi- ja oikeustosisikkojen osalta, joihin rikosasian vastaaja on vedonnut tai jotka tuomioistuimen tulee ottaa viran puolesta huomioon.¹⁸⁸ Kyseistä todistustaakkaa koskeva oikeusohje ilmenee esimerkiksi ratkaisussa KKO 2016:97.

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 2016:97 on käsitelty todistustaakan jakautumista silloin, kun rikosasian vastaaja oli vedonnut hätävarjeluun. Korkeimman oikeuden mukaan vastaajan

¹⁸⁴ HE 22/1990 vp s. 7.

¹⁸⁵ KP-sopimuksen 14 artiklan 2 kappaleen mukaan *jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus tulla pidetyksi syytömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti toteen näytetty (syyttömyysolettama)*. 3 kappaleen g kohdan mukaan *ketään ei saa pakottaa rikossyytettä tutkittaessa todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyytään*.

¹⁸⁶ HE 46/2014 vp s. 48, KKO 2013:96 kohta 9 ja KKO 2019:54 (ään.) kohta 12. Ks. myös *Helenius ja Linna 2021* s. 469.

¹⁸⁷ *Virolainen ja Pölönen* 2003 s. 400.

¹⁸⁸ *Lappalainen* 2004 s. 157.

väite ei ollut muuttanut todistustaakan jakautumista. Syyttäjän oli esitettävä näyttöä siitä, ettei kysymys ollut ollut hätävarjeluun oikeuttavasta tilanteesta. Syytetyn vetoaminen tiettyyn seikkaan ei ollut kääntänyt todistustaakkaa edes vedotun seikan osalta. Korkeimman oikeuden ratkaisun mukaisesti syyttäjän tehtävänä on esittää riittävä näyttö vastaajan esittämän vaihtoehtoisen tapahtumainkuvauksen poissulkemiseksi myös tilanteissa, joissa vastaaja puolustuksessaan vetoaa johonkin seikkaan esittämättä vastaanäyttöä syyttäjän todistelulle tai vakuuttavaa todistelua oman kertomuksensa paikkansapitävyydestä.

5.1.2 Muutoksenhakutuomioistuimen tutkimisvallan laajuus rikosasiassa

Oikeusastejärjestyksen periaatteesta seuraa, ettei muutoksenhakutuomioistuimen tutki asiaa laajemmin kuin alioikeus. Sen vuoksi muutoksenhakumenettely on rajoitettua. OK 26:1 mukaisesti hovioikeuden tutkimisvelvollisuus on rajattu koskemaan kysymystä siitä, onko olemassa perusteita muuttaa käräjäoikeuden ratkaisua valituksessa vedotuilta osin. Jos muutoksenhaku on rajoitettu koskemaan vain tiettyä kysymystä, esimerkiksi yksittäistä syytekohtaa, hovioikeuden tutkimisvalta rajoittuu vain siihen. Muilta osin käräjäoikeuden antama tuomio tulee lainvoimaiseksi eikä ratkaisua voida tältä osin tutkia muutoksenhakuvaiheessa.¹⁸⁹

Lain esitöiden mukaan hovioikeudessa tutkimisvelvollisuuden rajoituksesta voidaan erityisten syiden vaatiessa tietyiltä osin poiketa. Jos rikosasiassa havaitaan, ettei asianomistaja tai rikosasian vastaaja ole osannut vedota merkitykselliseen tosiseikkaan tai riitauttaa kyseenalaista näyttöä, hovioikeuden tulee puuttua asiaan.¹⁹⁰ Esitöissä viitattuun erityiseen edellytykseen katsotaan sisältyvän sellaiset tilanteet, joissa tuomioistuimen näkee tarpeelliseksi täydentää oikeudenkäyntiaineistoa, jolloin täydentäminen tehdään tuomioistuimen aloitteesta.¹⁹¹ OK 17:7:ssä säännellään, että rikosasiassa tuomioistuimen saa hankkia näyttöä, jos se todennäköisesti ei tue syytettä. Sääntelyssä noudatetaan näin syyttömyysolettamaa ja puolustuksen suosimisen periaatetta.¹⁹² *Matti Tolvanen* on oikeuskirjallisuudessa esittänyt kannan, ettei lainmukaiseksi voida katsoa myöskään sitä, että tuomioistuimen omasta aloitteestaan nostaa esille uusia syytettä tukevia seikkoja.¹⁹³

¹⁸⁹ Ks. KKO 2014:46, KKO 2019:72 ja KKO 2021:46.

¹⁹⁰ HE 79/1993 vp s. 25.

¹⁹¹ *Reinikainen* 1956 s. 64.

¹⁹² *Jokela* 2015 s.121, 204–205. Sääntö noudattaa myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksiin kuuluvaa oikeudenkäynnin osapuolten tasa-arvoisuuden periaatetta. Ks. HE 46/2014 vp s. 10 ja ratkaisun KKO 1995:44 perustelut.

¹⁹³ *Tolvanen* 2005 s. 320

Puolustuksen suosimisen periaate ei kuitenkaan tarkoita tuomioistuimen täydellistä passiivisuutta rikosasiaa koskevassa tuomioistuinkäsittelyssä, vaan tuomioistuimelta edellytetään aktiivista muodollista ja aineellista prosessinjohtoa. ROL 6 luvun 5 §:n 1 momentissa säännellään muodollisesta prosessinjohdosta ja saman säännöksen 2 momentissa aineellisesta prosessinjohdosta seuraavasti:

Tuomioistuimen tehtävänä on valvoa, että asian käsittelyssä noudatetaan selvyyttä ja järjestystä. Tuomioistuin voi myös määrätä, että asian erillinen osa tai oikeudenkäyntiä koskeva kysymys käsitellään erikseen tai että jokin muu poikkeus tehdään 7 §:ssä säädetystä käsittelyjärjestyksestä.

Tuomioistuimen tulee myös valvoa, että asia tulee asianmukaisesti käsitellyksi eikä asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta. Tuomioistuimen tulee kysymyksiin poistaa asianosaisten lausuntojen epäselvyyksiä ja puutteellisuuksia.

Aineellisen prosessinjohdon tarkoituksena on rajata käsittelystä pois siihen kuulumattomat tai merkityksettömät asiat sekä selventää epäselviä seikkoja ja täydentää prosessimateriaalia. Prosessinjohto ei merkitse asian omatoimista selvittämistä, vaan tuomioistuimen tulee kyselyoikeuttaan- ja velvollisuuttaan käyttämällä saada asianosaiset ryhtymään tarvittaviin prosessitoimiin.¹⁹⁴ Vaikka tuomarilla on materiaallisen prosessinjohdon vuoksi mahdollisuus osoittaa syytteessä olevia epäselvyyksiä, lähtökohtana kuitenkin on, että prosessinjohto syytetyn vahingoksi on aina kiellettyä.¹⁹⁵

Kuten jäljempänä käsitellään, syytesidonnaisuuteen liittyvät kysymykset merkittävästi vaikuttavat siihen, millaisia uusia seikkoja hovioikeudessa voidaan esittää. Prosessille asetettujen tavoitteiden ja syytetyn puolustautumismahdollisuuksien turvaamisen vuoksi on keskeistä, että syytettyä koskeva kokonaisuus selvitetäisiin mahdollisimman aikaisessa tuomioistuinvaiheessa. Rikosprosessissa noudatettavan akkusatorisen menetelmän eli syyttämismenetelmän mukaisesti syyttäjän tehtäviin kuuluu huolehtia kaiken tarvittavan selvityksen esittämisestä. Tuomioistuin puolestaan ei ole velvollinen huolehtimaan syytteen toteen näyttämisestä, vaan päinvastoin tuomioistuimen rooli rikosprosessissa on korostuneen puolueeton.¹⁹⁶ Syyttämismenetelmän mukaisessa oikeudenkäynnissä menettelyn laajuus ja kohde määräytyvät syyttäjän haaste-

¹⁹⁴ Jokela 2015 s. 121.

¹⁹⁵ Helenius ja Linna 2021 s. 404

¹⁹⁶ HE 82/1995 vp s. 15–16. Ks. myös Tirkkonen 1948 s. 107–110 ja Jokela 2015 s. 121.

hakemuksessa ilmoittaman teonkuvauksen perusteella. Näin ollen syytteen sisältö määrää rikosasiassa tuomioistuimen tutkimisvallan rajat.¹⁹⁷ Muutoksenhakutuomioistuinten tutkimisvallan rajat osaltaan määrittävät, milloin juttu on uusien seikkojen tai todisteiden perusteella palautettava alempaan instanssiin sen sijaan, että muutoksenhakutuomioistuin ottaa asian suoraan itse ratkaistavakseen.

5.1.3 Preklusio rikosasiassa

Muutoksenhakutuomioistuimen tutkimisvaltaa rajoittaa myös preklusio. Kieltoa vedota uuteen oikeudenkäyntiaineistoon tietyn määrävaiheen jälkeen vetoamisoikeuden menettämisen uhalla kutsutaan preklusioksi. Preklusion tarkoituksena on edistää oikeudenkäynnin keskitämistä, varmuutta ja joutuisuutta estämällä oikeudenkäynnin myöhäisen vaiheen laajentaminen. Uusien oikeustositseikkojen ja todisteiden prekludoituminen varmistaa, että juttu muutoksenhakuvaiheessa säilyy asiallisesti samana, eikä muutu uuden asian tutkimiseksi.¹⁹⁸

OK 30:7:ssä määrätään, että muutoksenhaussa hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen:

Muutoksenhakija ei saa vedota muihin seikkoihin ja todisteisiin kuin niihin, jotka on esitetty alioikeudessa tai hovioikeudessa, paitsi milloin hakija saattaa todennäköiseksi, ettei hän ole voinut vedota seikkaan tai todisteeseen alemmassa tuomioistuimessa tai että hänellä muuten on ollut pätevä aihe olla tekemättä niin.

Jos hakija haluaa esittää muutoksenhakemuksensa tueksi uusia todisteita, hänen on ne ilmoitettava ja lisäksi mainittava, mitkä seikat hän tahtoo näyttää toteen ja mistä syystä todistetta ei ole aikaisemmin esitetty.

OK 30:7.1 kieltää vetoamasta korkeimmassa oikeudessa uuteen oikeudenkäyntiaineistoon. OK 30:12 mukaisesti kielto vedota uusiin seikkoihin tai esittää uutta todistelua korkeimmassa oikeudessa koskee myös muutoksenhakijan vastapuolta. Säännös koskee niin riita- kuin rikosasioita. Riita-asioissa preklusio koskee myös kärjäoikeuden ratkaisua koskevassa valituksessa hovioikeudelle esitettäviä uusia seikkoja ja todisteita.¹⁹⁹ Rikosasioissa preklusion puuttuminen hovioikeusvaiheessa perustuu rikosprosessiin liittyvään julkiseen intressiin ja korkealle asetettuihin totuustavoitteisiin. Mahdollisuus vedota uuteen todisteeseen tai seikkaan tuomioistuinkäsittelyn myöhemmissäkin vaiheissa on keskeistä sen vuoksi, että asiassa annetun

¹⁹⁷ HE 82/1995 vp s. 15.

¹⁹⁸ *Helenius ja Linna* 2021 s. 624.

¹⁹⁹ OK 25:17.1:n mukaisesti *valittaja ei saa hovioikeudessa riita-asiassa vedota muihin seikkoihin tai todisteisiin kuin niihin, jotka on esitetty kärjäoikeudessa, paitsi jos hän saattaa todennäköiseksi, ettei hän ole voinut vedota seikkaan tai todisteeseen kärjäoikeudessa tai että hänellä on ollut pätevä aihe olla tekemättä niin.*

lainvoimaisen tuomion jälkeen samaan historialliseen tapahtumainkulkuun perustuvaa asiaa ei voida ottaa uudelleen käsittelyyn eri perusteellakaan.²⁰⁰ Lainvoimaisen tuomion negatiivinen oikeusvoimavaikutus puoltaa asian perusteellista käsittelyä vireillä olevan oikeuskäsittelyn aikana.²⁰¹ Myös syyttömyysolettama, itsekriminointisuoja ja muut syytetyn oikeusturvaan liittyvät seikat edellyttävät, ettei syytetty menetä oikeuttaan esittää vedota uusiin seikkoihin tai esittää uusia todisteita.²⁰²

Koska uuteen seikkaan vetoaminen ja uuden todisteen esittäminen näyttönä on rikosasioissa vielä hovioikeusvaiheessa sallittua, niiden ei säännönmukaisesti voida katsoa muodostavan erityistä palauttamisperustetta, vaan ne kuuluvat hovioikeuden tutkimisvallan piiriin. Preklusion puuttumisesta huolimatta uusiin todisteisiin ja seikkoihin ei rikosasioissakaan voi vedota täysin vapaasti hovioikeudessa, sillä oikeudenkäymiskaaren ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettun lain säännökset sisältävät asiaa koskevia rajoituksia. Rikosasioiden osalta uusia seikkoja ja todisteita koskevissa rajoituksissa on keskeisesti kyse syytesidonnaisuuteen, syytteen laajentamiseen ja syytteen tarkistamiseen liittyvistä oikeussäännöistä.

5.2 Uudet seikat palauttamisperusteena

5.2.1 Oikeustosisekat rikosasiassa

Seikalla eli oikeustosisekalla tarkoitetaan sellaista välittömästi relevanttia tosiseikkaa, johon vetoaminen on kanteessa tai syytteessä vaaditun oikeusseuraamuksen välttämätön edellytys.²⁰³ Rikosasioissa oikeustosisekasto kokonaisuudessaan muodostaa syytteessä kuvatun teonkuvauksen eli sen konkreettisen historiallisen tapahtumasarjan ja menettelyn, jonka katsotaan muodostavan jonkin rikoslaissa rangaistavaksi katsotun teon.²⁰⁴ Näin ollen rikosasioissa oikeustosisekat ovat sidoksissa rikoslaista ilmeneviin rikostunnusmerkistötekijöihin, oikeuttamisperusteisiin sekä rikosoikeudellisten seuraamusten määräytymistä koskeviin seikkoihin.²⁰⁵

²⁰⁰ Rikosasioissa negatiivinen oikeusvoimavaikutus yhdistetään Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7. lisäpöytäkirjan 4 artiklassa määriteltyyn *ne bis in idem* -kieltoon. Säännöksen mukaan tuomioistuim ei saa uudelleen tutkia asiaa tai rangaista henkilöä oikeudenkäynnissä rikoksesta, josta hänet on jo lopullisesti vapautettu tai tuomittu syylliseksi kyseisen valtion lakien ja oikeudenkäyntimenettelyn mukaisesti. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä on katsottu, että EIS 7. lisäpöytäkirjan 4 artikla kieltää uuden syytteen tai oikeudenkäynnin, jos ne perustuvat samoihin tai olennaisesti samoihin tosiseikkoihin. Ks. esim. ratkaisut 8.6.1976 Engel ym. v. Alankomaat kohta 82, 10.2.2009 Zolotukhin v. Venäjä, kohdat 82–83 ja 4.3.2014 Grande Stevens ym. v. Italia kohta 224.

²⁰¹ HE 82/1995 vp s. 76–77 ja LaVM 9/1997 vp s. 14. Ks. myös *Koponen* 2003 s. 183–184.

²⁰² *Hupli* 2011 s. 242.

²⁰³ HE 46/2014 vp s. 9. Ks. myös *Virolainen* 2012 s. 114.

²⁰⁴ Ks. esim. *Tolvanen* 2005 s. 304.

²⁰⁵ *Peltonen* 2007 s. 425.

Syyttäjän tehtävänä on jo haastehakemuksessaan ilmoittaa kaikki ne oikeustositteikat, joiden perusteella hän katsoo tunnusmerkistön toteutuvan asiassa. ROL 5 luvun 3 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaisesti haastehakemuksessa on ilmoitettava syytteenalainen teko, sen tekoaika ja -paikka ja muut tiedot, jotka tarvitaan teon kuvailemiseksi. Lainkohtaa koskevien esitöiden mukaan ei ole riittävää, että teon kuvailussa toistetaan ainoastaan tunnusmerkistötekijät, vaan haastehakemuksessa on kuvailtava teko konkreettisena historiallisena tapahtumainkulkuna. Jos rikoksen tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää joidenkin erityisten seikkojen, kuten tietyn tekovälineen käyttöä tai syntyneen vamman laatua, on ne ilmoitettava teonkuvauksen yhteydessä. Teonkuvauksesta tulee myös käydä ilmi se, onko teko tehty tahallaan vai huolimattomuudesta sekä se, onko teko tehty esimerkiksi vahingoittamis-, surmaamis- tai hyödyn hankkimistarkoituksessa.²⁰⁶ Pääsääntönä siten on, että kaikki seikat tuodaan esiin jo syytettyä nostettaessa haastehakemuksessa.²⁰⁷ Lisäksi ROL 5 luvun 3 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan haastehakemuksessa on ilmoitettava rikos, johon syyttäjä katsoo vastaajan syyllistyneen.

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja syytetyn vähimmäisoikeuksien toteutumisen edellytyksenä on, että asianosainen saa täsmällisen tiedon häneen kohdistettavista vaatimuksista ja niiden perusteina olevista oikeustositteikoista jo oikeudenkäyntimenettelyn alkuvaiheessa, jotta asianosainen voi valmistella tarvittavia prosessitoimia.²⁰⁸ Lisäksi kontradiktorisen periaatteen toteutumisen edellytykseksi on katsottu velvollisuus yksilöidä vaatimukset sekä niiden tueksi vedotut oikeustositteikat ennen pääkäsittelyn toimittamista.²⁰⁹ Syytetyn puolustautumismahdollisuuksien toteutumisen katsotaan edellyttävän, että puolustus saa jo aikaisessa vaiheessa tietoonsa sekä riittävän yksityiskohtaisen teonkuvauksen että sen rikosnimikkeen, johon vastaajan epäillä syyllistyneen.²¹⁰ Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä yksilöinnin riittäväksi tarkkuudeksi on katsottu informaatio, jonka perusteella syytetty ymmärtää koko-

²⁰⁶ HE 82/1995 vp s. 63.

²⁰⁷ Lainkohdan mukaan teon riittävä yksilöinti jo haastehakemuksessa on keskeistä, jotta tuomioistuimella ja vastaajalla on tarvittava tieto siitä, mihin kaikkiin seikkoihin asian käsittelyn aikana tulee kiinnittää huomiota. HE 82/1995 vp s. 63.

²⁰⁸ Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 a kohdassa ja KP-sopimuksen 14 artiklan 3 a kohdassa säännelään syytetyn oikeudesta saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista.

²⁰⁹ *Peltonen* 2007 s. 426.

²¹⁰ Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 a kohdassa syytteiden sisällön ja perusteiden on katsottu tarkoittavan teonkuvausta ja teon juridista arviointia. Tiedot syytteiden sisällöstä ja perusteista on annettava viivytyksettä ja yksilöidysti. Ks. esim. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut 25.7.2000 *Mattoccia v. Italia* kohdat 59 ja 60 sekä 24.10.1996 *Salvador Torres v. Espanja* kohta 28.

naisuudessaan häneen kohdistuvien syytteiden laajuuden ja pystyy valmistautumaan asianmu-
kaisella puolustuksella syytteisiin. Annettavien tietojen ei edellytetä olevan tyhjentäviä ja muut-
tumattomia, vaan riittäviä puolustuksen valmistautumiseen.²¹¹

Huomioitavaa on, että tuomioistuin on sidottu syyttäjän esittämään teonkuvaukseen, mutta ei
rikosnimikkeeseen (ROL 11:3).²¹² Tuomioistuin ei voi ottaa tuomionsa perustaksi seikkoja,
jotka syyttäjä on jättänyt syytteessään teonkuvauksen ulkopuolelle. Vain uusia oikeustosisaik-
koja esittämällä syyttäjä voi muuttaa teonkuvausta ja samalla tuomioistuimen tutkimisvallan
rajoja.²¹³

5.2.2 Syytteen tarkistaminen ja laajentaminen hovioikeudessa

Rikosasioissa tutkimisvallan rajat määrittää syytteen sisältö. Laissa oikeudenkäynnistä rikos-
asioissa (689/1997, ROL) 11:3:ssä on säännelty syytesidonnaisuudesta seuraavasti:

Tuomioistuin saa tuomita vain siitä teosta, josta rangaistusta on vaadittu. Tuomioistuin ei ole sidottu
rikosnimikkeeseen eikä lainkohtaan, jonka nojalla rangaistusta on vaadittu.

Rikosasioissa on siten voimassa pääsääntönä kieltö muuttaa syytettä.²¹⁴ Syytteen muuttamisella
tarkoitetaan syytteen teonkuvauksen muuttamista. ROL 5:17.1:ssä säännellään syytteen muut-
tamista koskevasta poikkeuksesta, eli syytteen laajentamisesta:

Nostettua syytettä ei saa muuttaa. Syyttäjä voi kuitenkin laajentaa samaa vastaajaa koskevan syytteen
käsittämään toisen teon, jos tuomioistuin esitettävään selvitykseen ja muihin seikkoihin nähden katsoo
sen soveliaaksi.

Syytteen laajentaminen mahdollistaa yhteisen rangaistuksen määrittämisen eri teoista yhdessä
käsittelyssä, mikä voidaan katsoa tarkoituksenmukaiseksi sekä prosessiekonomisista että yhtei-
sen rangaistuksen määrittämiseen liittyvistä syistä.²¹⁵ Syytteen laajentaminen voi olla soveliaasta
tilanteissa, joissa syytteen nostamisen jälkeen katsotaan syytettä koskevan rikosepäilyn kohdis-
tuvan myös toisiin asianomistajiin tai vastaajan epäillään syyllistyneen toisiinkin rikoksiin kuin

²¹¹ EIT 25.7.2000 *Mattochia v. Italia* kohta 60.

²¹² *Lappalainen* 2004 s. 152.

²¹³ *Lappalainen* 2004 s. 148 ja 150–154.

²¹⁴ Puolustautumismahdollisuuksien turvaamista pidetään syytteen muuttamiskiellon perimmäisenä syynä, KKO 2014:81 kohta 6. Syytteen muuttamista koskevan kiellon taustalla on myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 a kohdan määräys, jonka mukaan rikosasian vastaajalla on oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista sekä riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan.

²¹⁵ HE 82/1995 vp s. 75.

niihin, joista syyte on nostettu. *Syytteen laajentaminen muutoksenhakuvaiheessa on pääsääntöisesti kiellettyä.*²¹⁶

Lainsäädäntö sallii syytteen tarkistamisen. Syytteen tarkistaminen on sallittua hovioikeusmenettelyssä ROL 5:17.2:n mukaisissa tilanteissa vastaavalla tavalla kuin kärjäoikeuden menettelyssä.²¹⁷ Sallittuna syytteen tarkistamisena pidetään ROL 5:17.2:ssä säänneltyä syytteen rajoittamista, syytteen perustelua uusilla lainkohdilla tai uuteen seikkaan vetoamista. Oikeus tarkistaa syytettä on syyttäjän lisäksi asianomistajalla (ROL 7:23). Syytteen tarkistamisen edellytyksenä on, että vastaajalle varataan tilaisuus valmistella puolustustaan asianmukaisesti myös vedottujen uusien seikkojen osalta.²¹⁸

Rajanveto siitä, onko yksittäisessä asiassa hovioikeudessa kysymys kielletystä syytteen laajentamisesta vai tarkistamisesta, voi vaatia tulkintaa. Tulkintaa koskevat oikeusohjeet määräytyvät pitkälti oikeuskäytännön kautta.²¹⁹ Syytettä tarkistettaessa oikeudenkäynnin kohteena olevan tarkasteltava *teon* on säilyttävä samana syytesidonnaisuuden mukaisesti (ROL 11:3).²²⁰ Syytettä tarkistaessa saadaan esittää sellaisia uusia seikkoja ja todisteita, jotka *tukevat alkuperäistä teonkuvausta.*²²¹ Uudet seikat voivat olla esimerkiksi tarkennuksia teonkuvauksen osatekijöihin

²¹⁶ Oikeuskäytännön kautta on muodostunut poikkeus pääsääntöön kiellosta laajentaa syytettä hovioikeudessa. Ratkaisussa on ollut kyse syytteen tarkistamisesta ja laajentamisesta koskevista rajatapauksista. Laajentaminen on poikkeuksellisesti sallittu silloin, kun hovioikeuskäsittelyn aikana ilmi tulleiden seikkojen vuoksi oikeudenkäynnin kohteena olevan teon rikosoikeudellinen luonteen arviointi on muuttunut ilman, että syytteen perusteena olevat tosiseikat ovat olennaisesti muuttuneet. Kärjäoikeudessa tapahtuvan säännönmukaisen syytteen laajentamisessa ei vastaavasti edellytä, että teoilla olisi ajallinen tai asiallinen yhteys keskenään. Lain esitöiden mukaan lakiin ei ehdotettu otettavaksi nimenomaista säännöstä kiellosta laajentaa syytettä muutoksenhakuvaiheessa, koska pidettiin muutoinkin selvänä, ettei syytettä voida laajentaa koskemaan muuta tekoa ylemmässä tuomioistuimessa. HE 82/1995 vp s. 75. Ks. myös KKO 2019:72 (ään.), KKO 2010:59 (ään.) ja KKO:2008:6 (ään.) sekä Linna 2015 s. 418–419.

²¹⁷ HE 82/1995 vp s. 77.

²¹⁸ Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 2013:17 on todettu tarkistamista koskevaan menettelyyn liittyen, ettei syytteen tarkistaminen hovioikeudessa loukannut rikosasian vastaajan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, kun syytteen tueksi vedotut uudet seikat olivat vastaajalle entuudestaan tunnettuja ja puolustuksen valmisteluun oli varattu riittävästi aikaa. Ratkaisussa KKO 2014:81 tarkistamista koskevalta menettelyltä on edellytetty, että syytteen tarkistaminen tehdään niin selkeästi, että muut asianosaiset ja tuomioistuin ymmärtävät rangaistusvaatimuksen perusteena olevaa teonkuvausta muutetun tai tarkistetun. Mikäli tarkoitetun teonkuvauksen sisältö jää epäselväksi, tuomioistuimen on prosessinjohtotoimin selvennettävä asiaa.

²¹⁹ HE 82/1995 vp s. 77. Ks. myös Linna 2015 s. 421.

²²⁰ Muutoksenhakuvaiheessa asiaan tarkistamiseen liittyy myös kysymys reformatio in peius -kiellon käyttöalasta. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2010:59 katsottiin, että syyttäjällä oli ollut oikeus tarkistaa syytettä hovioikeuden pääkäsittelyssä, vaikka syyttäjä oli tyytynyt kärjäoikeuden tuomioon syyksilukemisen osalta.

²²¹ Syytteen laajentamista ja tarkistamista koskeva sääntely Ruotsissa vastaa Suomen vastaavaa sääntelyä. RB 45:5 mukaan syytteen laajentaminen on pääosin kiellettyä ja vaatii vastaavalla tavalla kuin Suomessakin alioikeudessa tuomioistuihin suostumusta ja on muutoksenhakuvaiheessa kielletty menettely. RB 45:5 sallii syytteen tarkistamisen myös muutoksenhakuvaiheessa. Kuten Suomessa, tarkistamisen edellytyksenä on, että syytteenalainen teko säilyy samana syytesidonnaisuuden mukaisesti (RB 30:3 ja RB 45:5).

tai vaihtoehtoisia rekonstruktioita tapahtumainkulusta. Syytteen tarkistamisen sallimissa rajoissa voidaan esittää myös vaihtoehtoinen syyte.²²²

Esitöiden mukaan syytteen tarkistamisessa sallituilla uusilla seikoilla tarkoitetaan sellaisia seikkoja, jotka luonnehtivat alkuperäisessä syytteessä kuvattua tekoa, toimintaa tai laiminlyöntiä, mutta eivät kuitenkaan muuta alun perin kuvattua tekoa toteutus- tai ilmenemistavaltaan muunlaiseksi toiminnaksi tai laiminlyönniksi.²²³ Jos uudet oikeustositteikat kuvaavat eri historiallista tapahtumainkulkua kuin sitä minkä perusteella syyte on nostettu, kyse ei ole enää syytteen tarkistamisesta. Tällöin tuomioistuinkäsittelyn voidaan katsoa muuttuneen käsittelemään eri asiaa, jolloin kyse on kielletystä syytteen muuttamisesta. Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa on katsottu, että sallittujen uusien seikkojen raja määräytyy viime kädessä negatiivisen oikeusvoimavaikutuksen kautta. Jos seikka on sellainen, että sen tutkiminen estyisi uudessa oikeudenkäynnissä, sen katsotaan kuuluvan sallitun tarkistamisen piiriin.²²⁴ Kun lainvoimaisen tuomion jälkeen samaan tekoon sisältyviä rikoksia ei voida ottaa uudelleen tuomioistuimen tutkittavaksi, kyse on katsottava olevan identiteetiltään samasta teosta, jolloin kyse ei ole syytteen muuttamisesta. Uusiin tosiseikkoihin vetoamisen laaja salliminen on perusteltua, koska oikeusvoimavaikutus kattaa teonkuvauksen kokonaisuudessaan. Jos syyte on tullut lainvoimaisesti hylätyksi, syyttäjä tai asianomistaja ei voi myöhemmin nostaa uutta tarkistettuaakaan syytettä saman vastaajan osalta. Lisäksi sama teonkuvaus prekludoituu myös vaihtoehtoisena rikosnimikkeenä.²²⁵ Uusi syyte on pääsääntöisesti jätettävä tutkimatta myös siitä huolimatta, että uuden syytteen asianomistajana on eri henkilö.²²⁶ Negatiivista oikeusvoimavaikutusta rikosasioissa koskien on kuitenkin huomioitava, että esimerkiksi henkeen tai terveyteen kohdistuneissa rikoksissa ja seksuaalirikoksissa oikeusvoiman ulottuvuus arvioidaan asianomistajakohtaisesti.²²⁷

²²² Linna 2015 s. 421–422.

²²³ LaVM 9/1997 vp. s. 14.

²²⁴ Koponen 2003 s. 183–185, Linna 2015 s. 420, Helenius ja Linna 2021 s. 398. Ks. myös negatiivista oikeusvoimaa koskien ratkaisut KKO 1998:151, KKO 1999:36, KKO 2000:37, KKO 2010:45 ja KKO 2010:46.

²²⁵ Virolainen ja Pölönen 2003 s. 404 sekä Linna 2015 s. 433.

²²⁶ Vrt. Korkeimman oikeuden ratkaisuun KKO 1999:36, jonka mukaan syyte törkeästä kavalluksesta olisi tullut jättää käräjä- ja hovioikeudessa tutkimatta, kun vastaajaa oli aiemmin samaa tekoa koskien syytetty törkeästä petoksesta. Aiempaa syytettä koskeneen hylkäävän tuomion negatiivinen oikeusvoima esti uuden syytteen tutkittavaksi ottamisen. Korkeimman oikeuden perustelujen mukaan sillä seikalla, että aiempaa petosta koskevalla syytteellä ja myöhemmällä kavallusta koskevalla syytteellä oli eri asianomistajat, ei ollut merkitystä arvioitaessa teon yksilöllisyyttä.

²²⁷ Väkipalva- tai seksuaalirikoksesta annettu tuomio ei aiheuta negatiivista oikeusvoimavaikutusta silloin, jos uudella syytteellä on eri asianomistaja, vaikka kyse olisikin ajallisesti ja paikallisesti samasta tapahtumasta. Ks. negatiivisen oikeusvoimavaikutuksen merkityksestä rikosasiassa erityisesti jutun palauttamiseen liittyen KKO 2015:78 (ään.) eri mieltä olleen jäsenen lausunto.

5.2.3 Syytteen tarkistaminen oikeuskäytännössä

Syytteen tarkistamisen edellytyksiä hovioikeusmenettelyssä on käsitelty kattavasti ennakkopäätöksen KKO 2019:72 (ään.) perusteluissa. Perusteluissa todetaan syytteen tarkistamisesta yleisiin edellytyksiin liittyen, että syytteen tarkistaminen on sallittua hovioikeusvaiheessa, kunhan vastaajalle varataan tilaisuus valmistella puolustustaan myös uusien seikkojen osalta. Lisäksi perusteluissa todetaan tarkistamisen mahdollisista esteiksi muutoksenhaun kohteena olevan tuomion osittainen lainvoima ja reformatio in peius -kielto.²²⁸ Korkein oikeus on todennut ratkaisussa, ettei syytteen tarkistamista voi kohdistaa kärjäoikeuden tuomion lainvoimaiseksi jääneeseen osaan. Tuomion osittaisen lainvoiman ja huonontamiskiellon lisäksi huomioon on otettava myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset ja erityisesti vastaajan puolustautumismahdollisuuksien turvaaminen.²²⁹

Tapauksessa KKO 2019:72 syyttäjä oli tarkistanut syytettä hovioikeuden pääkäsittelyn loppulausunnon aikana vaatimalla tekoajan muuttamista. Ilmoitettu tekoajaksi oli pidentynyt yhdeksällä vuodella aiemman teonkuvauksen mukaisesta tekoajasta. Hovioikeus luki vastaajan syyksi törkeän varkauden, jonka tekoajaksi oli katsottu syyttäjän loppulausunnon aikana esittämä tarkistettu tekoajaksi. Vastaaja vetosi valituksessaan siihen, ettei hän ollut voinut ottaa huomioon tekoajan muuttumista nimetessään ja esittäessään todistelua.

Korkeimman oikeuden enemmistön mukaan hovioikeuden tuomion perustelujen ja vastaajan muutoksenhakemuksessaan esittämän perusteella syytetyn puolustautumismahdollisuudet eivät olleet tässä tapauksessa heikentyneet, vaikka syytettä oli tekoajan osalta tarkistettu vasta hovioikeuden pääkäsittelyssä esitetyn todistelun jälkeen. Korkeimman oikeuden jäsenen eriävän mielipiteen mukaan huonontamiskiellon soveltamisalan suppea tulkinta oli ongelmallista oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin sekä muutoksenhakua, pääkäsittelyn keskitystä ja oikeudenkäynnin tehokkuutta koskevien periaatteiden kannalta. Eri mieltä ollut jäsen nosti esiin sen, että asiassa kärjäoikeuden tuomio ei ollut saanut syyksilukemisen osalta lainvoimaa vain sen vuoksi, että vastaaja yksin oli hakenut muutosta kärjäoikeuden tuomioon. Hän viittasi myös korkeimman oikeuden aiempaan ratkaisuun KKO 1979 II 35, jossa korkein oikeus oli katsonut, että syyttäjän hakiessa muutosta vain rangaistukseen, vastaajan tuomitseminen olennaisesti törkeämmästä rikoksesta on huonontamiskiellon vastaista.

Eri mieltä ollut jäsen päätyi kuitenkin enemmistön kanssa samaan lopputulokseen katsoen, että negatiivinen oikeusvoima ja rikosvastuun toteuttamista koskeva periaate puolsivat laajaa syytteen tarkistamismahdollisuutta. Jäsenen arvion mukaan syyttäjällä tuli olla riittävä mahdollisuus reagoida

²²⁸ Ks. myös reformatio in peius -kiellosta edellä luku 3.4.4 ja osittaisesta lainvoimasta edellä luku 5.1.2.

²²⁹ KKO 2019:72 kohdat 12, 13 ja 25.

vastaajan hovioikeudessa esittämiin uusiin väitteisiin ja todisteisiin tai muutoin muuttuneisiin olosuhteisiin muutoksenhakuasetelmasta riippumatta. Toisaalta eriävän lausunnon mukaan myös syytteen tarkistamisen rajoittaminen hovioikeusmenettelyssä olisi katsottava tuomioistuimen prosessin johtovaltaan kuuluvaksi.²³⁰

Kuten eri mieltä olevan jäsenen lausunnosta havaitaan, syytteen tarkistaminen vasta hovioikeudessa voi olla ongelmallista useiden eri vastaajaa koskevien suojasäännösten ja periaatteiden kannalta. Toisaalta negatiivisen oikeusvoiman ja rikosprosessin tavoitteiden näkökulmasta varsin avoin mahdollisuus tarkistaa syytettä on katsottu tarpeelliseksi. Oikeuskäytäntö puoltaa laajaa syytteiden tarkistamismahdollisuutta. Syytettä voidaan tarkistaa varsin useissa tilanteissa ja tarkistaminen on mahdollista vielä hovioikeuden pääkäsittelyssäkin. Tämä perustuu jo 5 luvun 17 §:n muotoiluun, jossa syytteen tarkistamiselta ei edellytetä syytteen laajentamisen tapaan sitä, että tuomioistuin esitettävään selvitykseen ja muihin seikkoihin nähden katsoo sen soveliaaksi.²³¹

Syytteen tarkistamista ei voida torjua liian myöhään tehtynä esimerkiksi siitä syystä, että oikeudenkäyntiaineisto muuttuu sen johdosta. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2013:17 ilmenee se, miten uusiin seikkoihin vetoaminen syytettä tarkistaessa voi johtaa oikeudenkäyntiaineiston merkittävään muuttumiseen ja sitä myötä myös prosessin painopisteen siirtymiseen muutoksenhakuvaiheeseen. Tapauksessa asiaa ensiasteena käsitellyt Kajaanin kärjäoikeus oli hylännyt syytteen yrityssalaisuuden väärinkäytöstä puutteellisen teonkuvauksen vuoksi tuomiossaan, jonka perusteluissa:

Kärjäoikeus totesi, ettei syytteessä ollut edes väitetty, että vastaaja olisi oikeudettomasti käyttänyt niin kuin rikoslain 30 luvun 6 §:n 1 kohdassa todetaan "*tässä laissa rangaistavaksi säädetyllä teolla tietoon saatua tai ilmaista toiselle kuuluvaa yrityssalaisuutta elinkeinotoiminnassa*". Syyttäjä ei ollut maininnut mitään rikosta, millä yrityssalaisuuksiksi katsottavia kaavoja olisi saatu tietoon tai ilmaistu toiselle. Syyttäjä ei myöskään ollut kysyttäessä täsmentänyt syytettä siltä osin kuin siitä puutui väitettyä rikosta koskeva tunnusmerkistön osa. Kun syyte ei siten voinut edes toteuttaa yrityssalaisuuden väärinkäytön tunnusmerkistöä, kärjäoikeus hylkäsi syytteen ja korvausvaatimuksen.²³²

Syyttäjä täydensi valituksessaan puuttuvaa teonkuvausta lisäten, että kysymyksessä olevat *kaavat oli saatu tietoon yritysvakoilun tai yrityssalaisuuden rikkomisen tunnusmerkistön täyttävällä teolla*. Pääkäsittelyn jälkeen hovioikeus tuomitsi vastaajan yrityssalaisuuden väärinkäytöstä. Hovioikeuden tuomiota koskevassa valituksessaan vastaaja katsoi, ettei syyttäjä ollut voinut enää hovioikeudessa

²³⁰ KKO 2019:72, eri mieltä olevan jäsenen lausunto, arviointi.

²³¹ Oikeuskäytännön osalta ks. esim. KKO 2006:92 ja KKO 2019:72.

²³² KKO 2013:17 kohta *asian käsittely alemmissa oikeuksissa*.

täydentää syytettä yrityssalaisuuden väärinkäytön esirikosta koskevan tunnusmerkistötekijän osalta.²³³

Korkein oikeus katsoi perusteluissaan, ettei kyseessä ollut ollut ROL 5 luvun 17 §:n 1 momentissa kielletty syytteen muuttaminen, vaan pykälän 2 momentin mukainen syytteen tarkistaminen. Rangaistusvaatimuksen kohteena olivat edelleen olleet samat tapahtumat kuin alkuperäisessä syytteessä. Lisäksi syyttäjän haastehakemuksessa todistelun osalta oli riidattomaksi arvioituna seikkana merkitty kuvaus siitä, millä tavalla yrityssalaisuus oli saatu haltuun ilman asianomistajan suostumusta. Siten syytteen tarkistaminen liittyi vastaajan jo entuudestaan tuntemiin seikkoihin, eikä vastaajan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin loukattu menettelyssä.²³⁴

Ennakkopäätös KKO 2013:17 osoittaa, kuinka syytteen tarkistaminen saattaa muuttaa jutun laajuutta niin, että asian käsittely painottuu muutoksenhakuvaiheeseen vastoin sitä pääsääntöä, että oikeudenkäyntien painopisteen tulisi olla käräjäoikeuksissa. Syytteen tarkistamisen myötä vasta hovioikeuden ensiasteena käsittelemä esirikoksen tunnusmerkistöä koskeva tahallisuuden asteen arviointi osoittautui tapauksessa haastavaksi oikeudelliseksi kysymykseksi ja sitä arvioitiin korkeimmassa oikeudessa vahvennetussa jaostossa. Alun perin puutteellisen teonkuvauksen vuoksi asiassa keskeinen oikeudellinen kysymys teon tahallisuudesta ja sen arvioinnista ei ollut tullut lainkaan käsitteleyksi käräjäoikeusvaiheessa, jolloin alioikeudessa muodostunut oikeudenkäyntiaineisto oli ollut tältä osin selvästi puutteellinen. Juttu ratkaistiin kuitenkin sekä hovioikeudessa että korkeimmassa oikeudessa suoraan tekemättä palauttamispäätöstä.

Myös ratkaisu KKO 2003:97 (ään.) on esimerkki sellaisesta tilanteesta, jossa syytteen tarkistaminen lähenee muutoksenhakuasteessa kiellettyä syytteen laajentamista. Tapauksessa vastajalle oli käräjäoikeudessa vaadittu rangaistusta törkeästä velallisen petoksesta sillä perusteella, ettei hän ollut ilmoittanut ulosottomenettelyssä varoihinsa eläkevakuutustaan. Hovioikeudessa asianomistajat olivat vedonneet valituksen määräajan jälkeen uusina seikkoina myös muiden omaisuuserien salaamiseen samassa ulosottotilaisuudessa. Hovioikeus oli jättänyt asian uusien seikkojen osalta tutkimatta, katsoen että kyse olisi ollut kielletystä syytteen muuttamisesta. Korkeimman oikeuden enemmistö sen sijaan katsoi uusiin omaisuuseriin vetoamisen hovioikeuskäsittelyssä ROL 5 luvun 17 §:n 2 momentissa tarkoitetuksi uudeksi seikaksi, jonka esittäminen oli sallittua syytteen tarkistamista. Korkeimman oikeuden enemmistön kannan mukaan:

Teonkuvaus ei uusien omaisuuserien myötä muuttunut toisenlaiseksi teoksi, vaan teonkuvauksessa kuvattu menettely, tekopaikka ja -aika säilyivät samana. Koska uudet seikat liittyivät perustelujen

²³³ KKO 2013:17 kohta 1.

²³⁴ KKO 2013:17 kohta 6.

mukaan samaan tekoon, olisi lainvoimaisen negatiivisen tuomion oikeusvoima korkeimman oikeuden mukaan estänyt uuden syytteen nostamisen asiassa. Mahdollisuutta syytteen tarkistamiseen ei ollut aiheutta rajoittaa myöskään vastaajan puolustautumismahdollisuuden turvaamiseksi. Puolustautumisen kannalta kuitenkin olennaiseksi katsottiin se, että oikeudenkäyntimenettelyssä oli turvattava vastaajalle riittävä aika puolustuksensa valmisteluun. Puolustuksen riittävien valmistautumismahdollisuuksien varmistamiseksi ja jutun tarkoituksenmukaisen käsittelyn vuoksi jutun palauttaminen nähtiin tarpeelliseksi. Perustelujen mukaan:

”Asian käsitteleminen kokonaisuudessaan suoraan hovioikeudessa johtaisi siihen, että asia käsiteltäisiin siellä merkittävältä osin ensimmäisenä oikeusasteena. Asian uudelleen käsitteleminen tapahtuu siten soveliaimmin kärjäoikeudessa.”

Keskeistä tapauksen arvioinnin osalta on se, että uusina seikkoina esitettyjä omaisuuseriä koskeva esitutkinta oli ollut hovioikeuskäsittelyn aikana edelleen kesken. Negatiiviseen oikeusvoimavaikutukseen viitattaessa korkein oikeus päätyi siihen, ettei näiden muiden omaisuuserien salaamisen osalta olisi voitu nostaa uutta syytettä, jos hovioikeuden tuomioon ei olisi haettu muutosta ja se olisi saanut lainvoiman. Juuri negatiivinen oikeusvoimavaikutus puoltaa laajaa syytteen tarkistamismahdollisuutta vielä hovioikeuskäsittelyn aikana. Oikeusneuvosten enemmistö korosti tarkoituksenmukaisuusharkinnassaan negatiivisen oikeusvoimavaikutuksen merkitystä ja vähemmistö vastaajan puolustuksen turvaamiseen liittyviä näkökulmia.²³⁵ Tämän ja vastaavien tapausten osalta palauttamisinstituution merkitys näiden erisuuntaisten tavoitteiden turvaamisessa voidaan nähdä keskeiseksi. Korkeimman oikeuden päätöksen perusteluista voidaan päätellä, että ilman jutun palauttamismahdollisuutta vastaajan puolustautumismahdollisuuksien turvaamista koskeneet näkökulmat olisivat luultavasti painottuneet eri tavalla ratkaisussa. Vastaajan puolustautumismahdollisuuksien turvaamiseksi juttu palautettiin takaisin kärjäoikeuteen. Sellaisissa tilanteissa, joissa syytteen tarkistaminen ei johda oikeudenkäyntiaineiston merkittäviin muutoksiin, voidaan vastaajan oikeudet turvata pääkäsittelyn peruuttamisella ja uuden käsittelypäivän määräämisellä (ROL 6 luvun 2 §:n 5 kohta).

Kuten syytteen tarkistamista koskevan korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön perusteella havaitaan, uusiin seikkoihin vetoaminen on sallittu melko vapaasti sillä edellytyksellä, että kyse ei ole kielletystä syytteen muuttamisesta. Syytesidonnaisuuden lisäksi on huomioitava oikeu-

²³⁵ Myös esimerkiksi tapauksessa KKO 2010:59 (ään.) oli kyse syytteen laajentamisen ja syytteen tarkistamisen välisestä rajanvedosta. Tapauksessa vaihtoehtoiset syytteet sallittiin katsoen, että hovioikeudessa laajennetun teon kuvauksen ero oli seurausta lähinnä siitä, mitä olennaisesti saman historiallisen tapahtumainkulun vaihetta tai piirrettä vastaajan menettelyn rikosoikeudellisessa arvioinnissa oli korostettu. KKO 2010:59 kohta 11.

denmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyvät kriteerit, joiden osalta erityisesti syytetyn puolustautumismahdollisuuksien toteutumiseen on kiinnitettävä huomiota.²³⁶ Edellä esitettyjen oikeustapausten analyysi osoittaa, millaisia oikeusturvaan ja oikeusastejärjestyksen periaatteeseen liittyviä kysymyksiä syytteen tarkistaminen voi aiheuttaa. Oikeusturvan ja instanssijärjestyksen periaatteen toteutumisen kannalta laajan syytteen tarkistamismahdollisuuden vastapainona on mahdollisuus palauttaa juttu käräjäoikeuteen silloin, kun tarkistaminen johtaa vastaajan puolustautumismahdollisuuksien vaarantumiseen tai oikeudenkäyntiaineiston muuttumiseen selvästi aiemmasta.

5.2.4 Uusia seikkoja koskeva palauttamisharkinta

Syyttäjän vastuulla näyttää syyte toteen. Tästä seuraa se, että käytännössä erityisesti syyttäjä esittää syytettä tarkistaessa sellaisia uusia seikkoja ja todisteita, jotka ovat useimmiten epäedullisia vastaajalle. Vaikka preklusio ei estä uusien seikkojen esittämistä hovioikeudessa, on menettelyssä huomioitava hyvään oikeudenhoitoon, syytetyn puolustautumismahdollisuuksiin, oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja oikeusturvaan liittyvät seikat. Edellä mainittujen tavoitteiden ja periaatteiden lisäksi vastakkaisessa vaakakupissa painavat rikosprosessin totuustavoitteet ja negatiivisen oikeusvoiman merkitys.²³⁷ *Kimmo Nuotio* on kuvannut syytteen muodostavan rikosoikeudenkäynnin perustan, joka ei kuitenkaan ole täysin vakaa ja liikkumaton. Kun syyttäjän on lähtökohtaisesti jo syyteharkintavaiheessa arvioitava syytteensä menestymismahdollisuudet ja muodostettava asiaa koskeva oikeudellinen arviointi, voidaan katsoa uuteen seikkaan vetoamismahdollisuuden jättämisen syytettä tarkistettaessa syyttäjän omaan harkintaan merkitsevän tosiasiallisesti olennaista poikkeusta syytteen muuttamiskiellosta. Nuotion arvion mukaan teonkuvauksen muuttamisen salliminen vastaajan vahingoksi tarkoittaakin merkittävän yllätysmomentin sallimista vastaajan kannalta.²³⁸

Syytteen tarkistamiseen liittyvien oikeudellisten kysymysten tulkinnanvaraisuutta ja eri suuntaisten periaatteiden keskinäistä jännitettä osoittaa esimerkiksi se, että useat tarkistamista koskevat korkeimman oikeuden ratkaisut ovat äänestyspäätöksiä. Kysymys on keskeisesti siitä, miten liberaaliksi kuvattu syytteen tarkistamismahdollisuus ja etenkin syytetyn oikeusturva sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kriteerit saadaan sovitettua ja yhtäläisesti turvattua

²³⁶ Ks. esim. KKO 1993:98, KKO 2001:43 ja KKO 2020:10.

²³⁷ Ks. esim. *Virolainen ja Pölönen* 2003 s. 401–405.

²³⁸ Ks. *Nuotio* 2001 s. 687 ja 695–696.

tuomioistuinten päätöksenteossa.²³⁹ Juuri palauttamisinstituutio mahdollistaa tällaisissa tilanteissa rikosprosessin eri suuntaisten tavoitteiden huomioinnin syytteen tarkistamisen yhteydessä tavalla, joka turvaa myös vastaajan oikeuksien toteutumisen.

Syytteen tarkistamiseen liittyvästä oikeuskäytännöstä voidaan havaita, että syytteen tarkistaminen muutoksenhakuvaiheessa johtaa jutun palauttamiseen ainakin silloin, kun oikeudenkäyntiaineisto muuttuu syytteen tarkistamisen seurauksena tavalla, mikä vaarantaa syytetyn puolustautumismahdollisuudet. Koska syytteen tarkastaminen on laajalti mahdollistettu ja sallittu menettely vielä muutoksenhakuvaiheessakin, palauttaminen ei ole oikeuskäytännössä yleisesti asetettu edellytys syytteen tarkistamiselle. Voidaan kuitenkin katsoa, että ainakin silloin kun syytteen tarkistaminen muuttaa aiemmassa oikeudenkäynnissä kertyneen prosessiaineiston puutteelliseksi uusien tekijöiden valossa tai kun uusi todistelu on hyvin laajamittaista, on sekä prosessin sujuvuuden kannalta tarkoituksenmukaista että puolustautumismahdollisuuksien turvaamisen näkökulmasta tarpeellista palauttaa juttu.²⁴⁰ Oikeuskäytännön perusteella merkitystä on annettava ensinnäkin sille, ovatko uudet seikat sellaisia, jotka ovat tulleet jollain tavalla esille jo käräjäoikeusvaiheessa, jolloin niiden esille tuominen myöhemmin ei voi olla vastaajan kannalta ainakaan täysin yllättävää. Palauttamisen merkitys voi riippua myös siitä, missä vaiheessa muutoksenhakua syytteen tarkistaminen tapahtuu, vaikka korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä syytteen tarkistaminen onkin sallittu vasta loppulausuntojen aikana ilman palauttamista.²⁴¹ *Pyöriä* on perustellut palauttamisen tarpeellisuutta tarkistamisen ajankohdan myöhäisyyden perusteella sillä, että vastaajan puolustus on muutoksenhakutuomioistuimen menettelyyn valmistautuessaan keskittynyt vain alkuperäisen syytteen teonkuvauksen riitauttamiseen.²⁴²

Erityisesti syyttäjän vaatiessa uusien seikkojen perusteella ankarampaa rangaistusta, voidaan katsoa, että uusien seikkojen laatu edellyttää jutun palauttamisen harkitsemista. *Jokelan* mukaan hovioikeudessa esitetty uusi ankarampi rangaistusvaatimus on ongelmallinen niin syytetyn asianmukaisen puolustautumismahdollisuuden kuin myös rehellisen prosessaamisen ja instanssijärjestyksen periaatteen kannalta.²⁴³ Erityisesti rangaistusvaatimuksen korottaminen on usein osoitus siitä, että juttua koskeva oikeudellinen arviointi on merkityksellisellä tavalla muuttunut. Silloin kun uusiin seikkoihin liittyy esitetyn rangaistusvaatimuksen korottaminen,

²³⁹ Ks. *Nuotio* 2001 s. 695–696.

²⁴⁰ Ks. esim. *Linna* 2012 s. 149–150 ja *Reinikainen* 1956 s. 62–64.

²⁴¹ KKO 2019:72. Tapauksessa syyttäjä oli tarkistanut syytettä hovioikeuden pääkäsittelyn loppulausunnon aikana vaatimalla tekoajan muuttamista.

²⁴² *Pyöriä* 2019 s. 241.

²⁴³ *Jokela* 2010 s. 285.

ei oikeudenkäyntiaineiston muuttumista ja uutta oikeudellista kysymystä voida pitää ainakaan lähtökohtaisesti yksinkertaisena. Oikeuskirjallisuudessa onkin katsottu, että alemman instanssin on syytä lausua tällaisista oikeudenkäyntiaineiston muutoksista.²⁴⁴

Se, onko uuden seikan osalta esiin tullut oikeudellinen kysymys laadultaan yksinkertainen vai palauttamista edellyttävä, vaatii tarkoituksenmukaisuusharkintaa. Ainakin silloin, kun juttu on uusien seikkojen perusteella muuttunut sillä tavoin, että alempi tuomioistuin on käsitellyt juttua oikeudellisilta lähtökohdilta hyvin eri valossa, voidaan katsoa palauttaminen tarpeelliseksi. Esimerkiksi ratkaisujen KKO 2008:6 (ään.) ja KKO 2012:80 (ään.) mukaisesti asianomistajan kuolema hovioikeuskäsittelyn aikana voidaan katsoa sellaiseksi uudeksi seikaksi, jonka johdosta käräjäoikeuden asiassa aiemmin antama tuomio oli muodostunut selvästi puutteelliseksi siltä osin kuin se oli koskenut samaan teonkuvaukseen perustuvien törkeiden pahoinpitelyjen syyksilukemista. Toisaalta taas esimerkiksi syyttäjän rangaistusvaatimuksen korottamista koskevaa vaatimusta, joka perustui syytteen tarkistamiseen tekoajan osalta, ei katsottu sellaiseksi muutokseksi joka johtaisi siihen, että asian oikeudellinen tarkastelu olisi muutoksen vuoksi muuttunut merkittävässä määrin. Tällaisen tapauksen osalta korkein oikeus oli ratkaisussaan KKO 2019:72 katsonut syytteen tarkistamisen mahdolliseksi ilman jutun palauttamista. Edellä esitetyt esimerkit osoittavat, ettei aina sovellettavaa pääsääntöä voi esittää, vaan *tarkoituksenmukaisuusharkinnassa korostuu uusien seikkojen laadun arviointi juuri kyseisen tapauksen osalta*.

Toisin kuin syytteen tarkistamisen, syytteen laajentamisen on katsottu jo lähtökohtaisesti edellyttävän jutun palauttamista.²⁴⁵ Syytteen laajentamisen myötä hovioikeus käsittelee ensiasteena täysin uutta teonkuvausta ja sitä koskevaa vaatimusta. Aina ei ole luotettavasti arvioitavissa, missä määrin oikeudenkäyntiaineisto muuttuu syytteen tarkistamisen myötä. Syytteen laajentamista ja tarkistamista koskevien tilanteiden erottaminen toisistaan voi olla tulkinnanvaraista yksittäisissä tapauksissa. Jos hovioikeus ei pysty luotettavasti arvioimaan sitä, missä laajuudessa syytteen tarkistaminen tai laajentaminen muuttaa asian luonnetta aiemmasta, palauttaminen muutoksenhakuoikeuden turvaamiseksi voi olla tarpeen. Muutoksenhakuoikeuden turvaamisen näkökulmasta ei voida tukeutua syytetyn mahdollisuuteen saada asia valituslupateitse korkeimman oikeuden käsiteltäväksi. Syyttäjän uusi vaatimus, ja sen tueksi esitettävät uudet seikat, voidaan saattaa korkeimmassa oikeudessa tutkittavaksi valituslupateitse vain harvoissa

²⁴⁴ Ekelöf ja Edelstam 2008 s. 130–131 sekä Jokela 2015 s. 785.

²⁴⁵ Linna 2015 s. 418.

tapauksissa. Etenkin muilla kuin ennakkotapausperusteella valituslupia myönnetään harvakuaisesti ja korkeimman oikeuden valitusluparatkaisu yksittäisessä asiassa voi olla vaikeasti arvioitavissa etukäteen. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on arvioinut syytteen tarkistamisen hyväksyttävyyttä syytetyn tosiasiallisten puolustautumismahdollisuuksien säilymisen kannalta todeten, ettei pelkkä teoreettinen mahdollisuus saattaa asia tutkittavaksi ylioikeuteen riittä, mikäli mahdollisuus ei tarkasteltavassa tapauksessa toteudu.²⁴⁶

Jos korkein oikeus on preklusion estämättä sallinut uuteen seikkaan vetoamisen, mahdollista jutun palauttamista koskeva harkinta tapahtuu lähtökohtaisesti vastaavalla tavalla kuin hovioikeudessakin. Keskeisesti kyse on myös siitä, voidaanko syytteen tarkistamisen yhteydessä useimmiten tarvittava pääkäsittely toimittaa korkeimmassa oikeudessa. On huomioitava, että asianosaisten on saatava lausua uusista seikoista ja seikkojen tueksi on usein esitettävä myös uutta näyttöä. Kysymystä käsitellään jäljempänä uusien todisteiden yhteydessä.

5.3 Uudet todisteet palauttamisperusteena

5.3.1 Uusi todiste rikosasiassa

OK 17 luvussa säännellään yksityiskohtaisesti todistelusta ja sääntelyssä noudatettavan vapaan todistusteorian lähtökohtana on vapaa todistelu myös käytettävien todistuskeinojen osalta (OK 17:1).²⁴⁷ Todistuskeinot voidaan jakaa henkilötodisteluun ja reaalitodisteluun.²⁴⁸ Henkilötodistelua ovat asianosaisten kuulustelu, todistajan kuuleminen ja asiantuntijan lausunto (OK 17:26, OK 17:29 ja OK 17:34). Reaalitodisteluna näyttönä tuomioistuimelle voidaan esittää esine, asiakirja tai katselmuskohde (OK 17:38).²⁴⁹ Asianosaiset voivat siis lähtökohtaisesti esittää uusia todisteita vapaasti, mutta asiaan kuulumattoman ja tarpeettoman todistelun epääminen kuuluu hovioikeuden materiaaliseen prosessinjohtoon (OK 26:9.3). Lisäksi todistamis- ja hyödynämiskieltoja koskevat OK 17 luvun 10–25 §:n säännökset rajoittavat vapaata todistelua.

Seikkojen tueksi on esitettävä näyttöä. Syyttäjän tehtävänä on esittää kaikki tarvittava syytettä tukeva selvitys. Puolustuksen esittämää syytettä horjuttavaa näyttöä kutsutaan vastatodisteiksi. Toisin kuin syyttäjällä, vastaajalla ei ole velvollisuutta esittää selvitystä. Lisäksi tuomioistuin voi omasta aloitteestaan hankkia vain sellaista selvitystä, joka tukee vastaajan syyttömyyttä tai

²⁴⁶ Ks. Suomea koskeva ratkaisu EIT 24.4.2007 *Juha Nuutinen v. Suomi*.

²⁴⁷ HE 52/2002 vp, s. 27.

²⁴⁸ HE 46/2014 vp s. 9. Ks. myös *Jokela* 2015 s. 189 sekä *Helenius ja Linna* 2021 s. 451.

²⁴⁹ Myös sähköiset asiakirjat ja muut digitaaliset aineistot lasketaan reaalitodisteiksi, vaikka oikeudenkäymiskäärässä ei erikseen mainita sähköisiä todisteita. Oikeudenkäymiskaaren todistelua koskevan uudistuksen esitöissä todetaan, että kirjallisia todisteita voivat olla paperiasiakirjojen lisäksi myös elektroniset tallennusalustat. HE 46/2014 vp s. 10.

johtaa syytteen hylkäämiseen.²⁵⁰ ROL 5:3.1:n 7 kohdassa säännellään, että syyttäjän on haastehakemuksessa ilmoitettava ne todisteet, jotka hän aikoo oikeudenkäynnissä esittää. Todisteella säännöksessä tarkoitetaan todistuskeinoja.²⁵¹ Lisäksi haastehakemuksessa on ilmoitettava mitä kullakin todisteella halutaan näyttää, eli myös todistusteema on ilmoitettava (ROL 5:3.1 kohta 7). Myös vastaajan on vastatessaan haasteeseen ilmoitettava ne todisteet, jotka hän aikoo oikeudenkäynnissä esittää. Vastaajan on annettava vastauksensa haasteeseen joko kirjallisesti tuomioistuimen määräämässä määräajassa tai asian suullisessa valmistelussa (ROL 5:9). Pääsääntönä siten on, että todisteet nimetään ja esitetään mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Vaikka preklusion puuttumisen vuoksi uusia todisteita voidaan esittää hovioikeudessakin, niin syyttäjän virkavelvollisuuteen kuin myös rehelliseen prosessaamiseen voidaan kuitenkin katsoa sisältyvän vaatimus siitä, että syyttäjä pyrkii esittämään kaiken näyttönsä jo käräjäoikeudessa.²⁵²

Myös hovioikeudelle osoitettavassa valituskirjelmässä on ilmoitettava ne todisteet, joihin asianosainen haluaa vedota muutoksenhaussa. Määräys koskee niin valitusta kuin myös vastapuolen vastavalitusta (OK 25:15 ja OK 25:14 c). Valittajan vastapuolen mahdollisessa kirjallisessa vastauksessa vastapuolen on ilmoitettava käsityksensä valittajan vaatimusten perusteista ja seikat, joihin hän haluaa nojautua (OK 26:4). Uusien todisteiden tulisi siten pääsäännön mukaisesti olla selvillä jo valitusta laadittaessa niin, että valittajan vastapuoli saa tiedon uusista todisteista ja mahdollisuuden lausua käsityksensä uusien todisteiden merkityksestä.

Etenkin syytteen tarkistaminen ja uusien seikkojen esittäminen johtaa usein tarpeeseen esittää uusia todisteita hovioikeudessa, mutta myös vanhojen seikkojen tueksi on sallittua esittää uusia todisteita preklusion estämättä. Osaltaan preklusiouhan puuttuminen ja syytetyn oikeus passiivisuuteen saattavat johtaa siihen, että todistelua vastaanotetaan ensimmäistä kertaa vasta hovioikeuden pääkäsittelyssä. *Tuomas Hupli* on todennut, että rikosprosessissa muodostuisi tosiasiallisesti preklusioriski, jos syytetyn olisi annettava suullinen kertomuksensa käräjäoikeu-

²⁵⁰ HE 82/1995 vp s. 84 ja 89.

²⁵¹ Termillä todiste on prosessioikeudessa kaksoismerkitys. Todisteella voidaan viitata myös todistustositseikkoihin, joilla tarkoitetaan niitä välillisesti relevantteja faktoja, joilla pyritään osoittamaan oikeustositseikkojen olemassaolo. Todistustositseikka voi olla esimerkiksi kuva auton jarrutusjäljistä. Virolainen 2012 s. 116 ja HE 46/2014 vp s. 9.

²⁵² Ks. *Jokela* 2010 s. 319.

nessa sillä uhalla, että muutoin hänen katsottaisiin vaikenemisensa perusteella sitovasti luopuneen oikeudestaan suulliseen käsittelyyn. Tällainen menettely merkitsisi itsekriminointisuojaan rajoittamista.²⁵³

Rikosasioissa vasta korkeimmassa oikeudessa tutkimisvelvollisuus uusien todisteiden osalta rajoittuu merkittävästi preklusion johdosta. Toisin kuin hovioikeudessa, uusien todisteiden vastaanottaminen korkeimmassa oikeudessa on tarkoitettu rajoitetuksi menettelyksi.²⁵⁴ Muutoksenhakijan on muutoksenhakukirjelmässään ilmoitettava syy sille, miksi hän ei ole esittänyt kyseistä todistetta jo kärjäoikeudessa tai hovioikeudessa (OK 30:7.2). Pääsääntönä siten on, että sekä riita- että rikosasioissa ylioikeus ratkaisee oikeuskysymyksen alemmissa oikeusasteissa kertyneen oikeudenkäyntiaineiston perusteella.

5.3.2 Pääkäsittely hovioikeudessa rikosasiassa

Jutun palauttamisen näkökulmasta uusien todisteiden merkitys palauttamisperusteena riippuu keskeisesti siitä, mitä muutoksenhakutuomioistuimia koskevissa menettelysäännöksissä määrätään niiden mahdollisuudesta vastaanottaa uusia todisteita. Toisaalta on huomioitava, että vaikka menettelysäännökset mahdollistaisivat uusien todisteiden vastaanottamisen sinänsä, niin instanssijärjestyksen periaatteeseen sekä oikeusturvaan ja oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyvät kysymykset saattavat edellyttää jutun palauttamista.

Lainsäätäjä on asettanut hovioikeudessa toimitettavalle pääkäsittelylle samat vaatimukset kuin kärjäoikeuden pääkäsittelylle. Myös hovioikeuden pääkäsittely on suullista, keskitettyä ja välitöntä (ROL 6:6, ROL 6:9 ja ROL 6:11).²⁵⁵ Virolaisen ja Pölösen mukaan edellä mainittujen menettelyperiaatteiden merkitys korostuu etenkin juuri näyttökysymyksissä, jotka ovat rikosasiassa usein keskeisellä sijalla. Rikosasioissa pääkäsittelyn toimittamiseen, kuten esimerkiksi vastaajan läsnäoloon ja todisteluun liittyvät menettelysäännökset ovat yleisesti ottaen keskeisiä jo oikeusturvan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen näkökulmasta.²⁵⁶ Suulli-

²⁵³ Ks. *Hupli* 2011 s. 242–244. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2015:14 lausunut, että vastaajan voitiin katsoa luopuneen oikeudestaan tulla henkilökohtaisesti kuulluksi omassa asiassaan, kun vastaaja oli tarkoituksellisesti jättänyt saapumatta kärjäoikeuden pääkäsittelyyn. Tällaisessa tilanteessa hovioikeuden on kuitenkin otettava kysymys pääkäsittelyn toimittamisesta ja vastaajan läsnäolon tarpeellisuudesta keskustelun kohteeksi asianosaisten kanssa. Ks. KKO 2015:14 kohdat 52 ja 53.

²⁵⁴ Ruotsissa uusien todisteiden esittämistä korkeimmassa oikeudessa rikosasioissa ei ole estetty preklusiolla. Ks. *Ekelöf ja Edeltam* 2008 s. 78. On siis huomioitava, että tässä suhteessa menettelysäännökset eroavat Suomen ja Ruotsin oikeusjärjestysten osalta. Tarpeettoman todistelun tuomioistuimen tulee kuitenkin hylätä (RB 35:7).

²⁵⁵ Ks. HE 33/1977 vp s. 76–77. Ks. myös *Jokela* 2015 s. 104 sekä *Helenius ja Linna* 2021 s. 12.

²⁵⁶ Ks. *Virolainen ja Pölönen* 2003 s. 363 sekä HE 82/1995 vp s. 85.

sen käsittelyn vaatimus onkin rikosasioissa yksi keskeisimmistä prosessiperiaatteista ja sitä pidetään myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin peruselementtinä.²⁵⁷ Välittömyysperiaatteen mukaisesti ROL 11:2.1:ssä säännellään, että tuomioissa saadaan ottaa huomioon vain se oikeudenkäyntiaineisto, joka on esitetty pääkäsittelyssä. Jo välittömyyden toteutumisen katsotaan edellyttävän, että uusi oikeudenkäyntiaineisto otetaan vastaan suullisessa ja keskitetyssä menettelyssä niin, että hovioikeuden kokoonpano saa välittömän ja suoran vaikutelman aineistosta sekä sen esittäjästä.²⁵⁸ Uuden todistelun vastaanottaminen muutoksenhakuvaiheessa edellyttää siten pääsääntöisesti ROL 11:2.1 perusteella pääkäsittelyn toimittamista hovioikeudessa välittömässä, suullisessa ja keskitetyssä menettelyssä.

Nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa laajankin uuden todistelun vastaanottamisen hovioikeuden pääkäsittelyssä.²⁵⁹ OK 26 luvun 14 §:n 1 momentin mukaisesti hovioikeuden on toimitettava pääkäsittely, jos riita-asiassa asianosainen tai rikosasiassa asianomistaja tai vastaaja sitä vaatii.²⁶⁰ Saman säännöksen 2 momentin mukaan *pääkäsittelyä ei kuitenkaan tarvitse toimittaa, jos näytön arvioinnin oikeellisuudesta ei voi jäädä varteenotettavaa epäilystä, ja pääkäsittelyn toimittaminen on muutoinkin selvästi tarpeetonta huomioon ottaen erityisesti asian laatu ja merkitys asianosaiselle*. Lainkohtaa koskevien esitöiden mukaan pääkäsittelyn toimittamista voidaan pitää selvästi tarpeettomana ainakin silloin, kun ratkaistavana on vain oikeudenkäyntiä koskeva kysymys, valitus on selvästi perusteeton tai riidaton, taikka kysymyksessä on yksinkertainen rangaistuksen määräämistä koskeva asia.²⁶¹ Vaikka pääsääntö pääkäsittelyn toimittamisesta asianosaisen vaatimuksesta ei ole ehdoton, oikeuskäytännössä OK 26:14:n on katsottu edellyttävän, että tuomioistuimen ratkaisu perustuu vain sellaiseen oikeudenkäyntiaineistoon ja seikkoihin, jotka ovat asianosaisten tiedossa ja joihin heillä on ollut asianmukainen tilaisuus

²⁵⁷ Ks. Jokela 2010 s. 383–384 sekä Virolainen ja Pölönen 2003 s. 365–366.

²⁵⁸ Virolainen ja Pölönen 2003 s. 371.

²⁵⁹ Ennen vuoden 1998 laajaa hovioikeusmenettelyn uudistusta valitusasiat käsiteltiin hovioikeuksissa pääosin kirjallisessa menettelyssä. Uudistuksen taustalla oli tarve muuttaa lainsäädäntö vastaamaan Suomea sitovia kansainvälisiä velvoitteita niin, että hovioikeusmenettelyssä toteutuu asianosaisen oikeus ajaa asiaansa ja lausua asiasta suullisesti. EIS 6(1) artiklan ja sitä koskevan tuomioistuinikäytännön katsotaan edellyttävän useimmiten myös muutoksenhakuasian suullista käsittelyä. Pääkäsittelyjen määrän huomattavasta kasvusta johtuvaa työmäärän lisääntymistä hovioikeuksissa pyrittiin tasapainottamaan samanaikaisesti suunnitellulla seulontamenettelyllä, joka otettiin käyttöön lokakuussa 2003 (laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta 381/2003). Vuonna 2011 seulontamenettely korvattiin jatkokäsittelylupajärjestelmällä (laki oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta 650/2010). Ks. HE 33/1997 vp s. 35–37 ja 40–41 sekä HE 105/2009 vp s. 5.

²⁶⁰ Esitöiden mukaan OK 26:14.1 sisältää pääsäännön siitä, milloin hovioikeudella on *velvollisuus* pääkäsittelyn toimittamiseen. Lainkohdan mukaan pääkäsittely olisi toimitettava silloin, kun asianosainen on sen toimittamista vaatinut. Jos asianosainen ei vaadi pääkäsittelyn toimittamista, hovioikeus ei ole velvollinen sitä toimittamaan. Ilman asianosaisen nimenomaista vaatimusta hovioikeus voi käyttää asiassa harkintavaltaansa.

²⁶¹ HE 105/2009 vp s. 68.

perehtyä ja joista he ovat voineet lausua käsityksensä.²⁶² Lainkohtaa koskevien yksityiskohtaisten perustelujen lisäksi OK 26 luvun 14 §:n 2 momentti ei tule sovellettavaksi silloin, kun valituksessa on kysymys suullisen todistelun uskottavuudesta tehtävästä arviosta tai *jos hovioikeudessa on otettava vastaan uutta suullista todistelua*.²⁶³

Ilman asianosaisen nimenomaista vaatimusta hovioikeus voi käyttää pääkäsittelyn toimittamisen tarpeen arvioinnin osalta harkintavaltaansa, ja lisäksi tällaisissa tilanteissa hovioikeus saa tarpeelliseksi katsoessaan rajoittaa pääkäsittelyn koskemaan vain osaa valituksen kohteena olevasta asiasta (OK 26:13.2).²⁶⁴ Hallituksen esitöissä todetaan, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella tuomioistuimella on tietyissä rikosasioissa velvollisuus kuulla asianosaista henkilökohtaisesti myös viran puolesta. Pääkäsittelyn järjestäminen viran puolesta tulee kyseeseen ainakin silloin, kun harkittavana on ratkaisun muuttaminen vastaajan vahingoksi.²⁶⁵ Välittömyysperiaatteesta poikkeamisen osalta oikeudenkäymiskaaren todistelua koskeva 17 luku sisältää täsmällisiä säännöksiä rajattuihin erityistilanteisiin, mikä osaltaan myös korostaa periaatteen tärkeyttä.²⁶⁶

5.3.3 Pääkäsittely korkeimmassa oikeudessa rikosasiassa

Pääsääntöisesti korkein oikeus ratkaisee valitusasiat kirjallisessa menettelyssä esittelystä.²⁶⁷ Tämä on perusteltu menettely huomioiden, että korkeimpaan oikeuteen ratkaistavaksi otetut asiat koskevat näyttöön liittyvien kysymysten sijasta yleensä keskeisimmin sellaisia oikeuskysymyksiä, joiden koskevien laintulkintakysymysten osalta on lainkäytön yleinen ohjaustarve. Ainakaan silloin, kun valituslupa on myönnetty koskemaan vain oikeuskysymystä, ei tuomioistuimella ole asianosaisen vaatimuksestaan velvollisuutta pääkäsittelyn järjestämiseen.²⁶⁸

²⁶² Ks. KKO 2015:20 kohta 11, KKO 2014:83 kohta 7, KKO 2012:23 kohta 8 ja KKO 2005:134 kohta 3.

²⁶³ HE 105/2009 vp s. 67–68.

²⁶⁴ Esitöissä korostettiin kuitenkin, ettei pääkäsittelyn toimittaminen kuitenkaan tarkoittaisi käräjäoikeuskäsittelyä vastaavan täysimittaisen pääkäsittelyn uusimista hovioikeudessa. HE 33/1997 vp s. 65, HE 105/2009 vp s. 39 ja 67–68.

²⁶⁵ HE 105/2009 vp, s. 68–69.

²⁶⁶ Esimerkiksi tietyin rajoitetuin edellytyksin todistelua voidaan vastaanottaa myös pääkäsittelyn ulkopuolella OK 17 luvun 56–60 §:issä säännellyillä tavoin. Edellytyksenä menettelylle on, että todisteen vastaanottaminen aiheuttaisi huomattavaa haittaa tai huomattavia kustannuksia todisteen merkitykseen verrattuna taikka todistelun vastaanottaminen ennen pääkäsittelyn toimittamista on tarpeen selvityksen saamiseksi sellaisesta seikasta, josta asiantuntijaa kuullaan (OK 17:56). Esimerkiksi todistajan sairauden vuoksi häntä on mahdollista edellä mainituilla perusteilla kuulla pääkäsittelyn ulkopuolella (OK 17:56.1 kohta 2). Lisäksi erityisen suojelun tarpeessa olevien henkilöiden esitutkinnassa antamaa kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua lausumaa saadaan käyttää tuomioistuimessa todisteena, jos syytetylle on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä (OK 17:24.3).

²⁶⁷ Rautio 2012 s. 1188.

²⁶⁸ Rautio 2012 s. 1189.

OK 30:2:ssä säännellään pääkäsittelyn toimittamisesta korkeimmassa oikeudessa seuraavasti:

Korkein oikeus toimittaa tarvittaessa suullisen käsittelyn, jossa voidaan kuulla asianosaisia, todistajia ja asiantuntijoita sekä vastaanottaa muuta selvitystä. Suullinen käsittely saadaan rajoittaa koskemaan osaa muutoksenhaun kohteena olevasta asiasta. Asianosaisille on ilmoitettava, missä tarkoituksessa suullinen käsittely toimitetaan.

Korkeimmalla oikeudella ei ole lähtökohtaisesti velvollisuutta pääkäsittelyn toimittamiseen, mutta jos asian ratkaiseminen riippuu suullisen todistelun uskottavuudesta ja jos asianosainen vaatii suullista käsittelyä, pääkäsittely katsottaneen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen kannalta tarpeelliseksi. Vastaavasti myös uuden näytön luotettava arviointi oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien menettelysäännösten ja välittömyysperiaatteen mukaisesti todennäköisesti edellyttää suullisen pääkäsittelyn järjestämistä. Toisin kuin kärjäoikeuden ja hovioikeuden pääkäsittelyn, korkeimman oikeuden menettelyn ei edellytetä kuitenkaan olevan keskitettyä. Pääkäsittely voidaan lisäksi rajoittaa koskemaan muutoksenhaun kohteena olevaa asiaa vain tarpeellisilta osin. Jos pääkäsittely järjestetään, korkein oikeus ratkaisee asian sekä pääkäsittelyssä esitetyn aineiston että kirjallisen oikeudenkäyntiaineiston perusteella (OK 30:21a).²⁶⁹ Menettelysäännökset siten mahdollistavat uuden todistelun vastaanottamisen korkeimman oikeuden järjestämässä pääkäsittelyssä silloin, kun se katsotaan tarpeenmukaiseksi.

5.3.4 Uudet todisteet oikeuskäytännössä

Kuten edellä on esitetty, hovioikeudella ei lähtökohtaisesti ole syytä palauttaa juttua uusien todisteiden johdosta, vaan prosessia koskeva sääntely mahdollistaa uusien todisteiden vastaanottamisen hovioikeuden pääkäsittelyssä. Hovioikeuksissa tehtävän palauttamisharkinnan tarkastelun ja arvioinnin osalta on kuitenkin erotettava ne tilanteet, joissa tarve uusien todisteiden vastaanottamiselle johtuu kärjäoikeuden tekemästä menettelyvirheestä erotuksena niistä tilanteista, joissa on kyse puhtaasti uudesta todisteesta palauttamisperusteena. Tarve vastaanottaa uusia todisteita voi johtua alemmassa oikeusasteessa tapahtuneesta menettelyvirheestä, kuten esimerkiksi asian ratkaisemisesta poissaolokäsittelyssä tai kirjallisessa menettelyssä esteistä huolimatta.

Kun uusien todisteiden esittämisen tarpeen taustalla on menettelyvirhe, hovioikeudet pääsääntöisesti palauttavat jutun näytön vastaanottamista varten sen sijaan, että ottaisivat jutun suoraan

²⁶⁹ Rautio 2012 s. 1189.

ratkaistavakseen.²⁷⁰ Asian ratkaiseminen virheellisesti ilman vastaajan henkilökohtaista kuulemistai pääkäsittelyä toimittamatta johtaa siihen, ettei kuulemisperiaatetta ole noudatettu eikä hovioikeus myöskään pysty lähtökohtaisesti arvioimaan sitä, millaiseksi oikeudenkäyntiaineisto kärjäoikeudessa olisi muodostunut ilman menettelyvirhettä. Jutun palauttaminen on tällöin selkeä pääsääntö.

Helsingin hovioikeus on ratkaisussaan HO 12.5.2015 nro 120630 (lainvoimainen) palauttanut jutun kärjäoikeuteen, kun menettelyvirheenä on ollut se, ettei kärjäoikeus ole vastaanottanut syyttäjän esittämää todistelua.

Syyttäjä oli hovioikeudessa esittänyt sellaisen uuden todisteen, jota kärjäoikeus ei ollut ottanut vastaan vedoten vastaajan poissaoloon. Hovioikeus katsoi, ettei kärjäoikeuden olisi vastaajan poissaolon perusteella tullut kieltäytyä vastaanottamasta sellaista syyttäjän esittämää uutta kirjallista näyttöä, jolla oli voinut olla merkitystä asian ratkaisemisen kannalta. Asian ratkaisemisen sijaan kärjäoikeuden olisi tullut peruuttaa tai lykätä pääkäsittelyä ja määrätä uusi käsittelypäivä. Helsingin hovioikeus palautti jutun takaisin kärjäoikeuteen.

Pyöriä on edellisen ratkaisun osalta perustellusti arvioinut, että hovioikeus olisi mahdollisesti voinut ratkaista asian suoraan ilman palauttamispäätöstä. Pyöriän arvion mukaan ainakin silloin, jos syyttäjän esittämä todiste oli ollut mukana jo esitutkinta-aineistossa ja annettu tiedoksi valituksen yhteydessä, hovioikeuden olisi tullut palauttamista koskevassaan punninnassaan arvioida välttämättömyysedellytyksen täyttymistä tilanteessa.²⁷¹ Jos oikeudenkäyntiaineisto perustui jo kärjäoikeusvaiheessa asianosaisten tiedossa olleisiin seikkoihin, ei vastaajan puolustautumismahdollisuuksien voida katsoa vaarantuneen. Kärjäoikeuden menettelyä ei myöskään rasittanut sellainen vakava menettelyvirhe, joka aina edellyttäisi palauttamista, vaan käsillä oli sellainen palauttamisperuste, jonka osalta tarkoituksenmukaisuusharkinta asiassa korostui. Pyöriän analyysi korostaa sitä seikkaa, ettei uusi todiste ainakaan silloin, kun se johtuu lievästä menettelyvirheestä ole sellainen palauttamisperuste, joka aina edellyttää palauttamista, vaan edellyttää välttämättömyysharkintaa.

Jutun palauttaminen hovioikeudesta takaisin kärjäoikeuteen näytön vastaanottamiseksi silloin, kun tarve uusien todisteiden esittämiselle johtuu menettelyvirheestä, vastaa kuitenkin myös

²⁷⁰ Esimerkiksi seuraavissa ratkaisuissa hovioikeudet ovat palauttaneet jutun takaisin kärjäoikeuteen pääkäsittelyn toimittamista varten: Vaasan HO 11.06.2020 120585, Helsingin HO 15.6.2010 1660, Rovaniemen HO 08.12.1999 821, Vaasan HO 27.11.1998 1390, Kouvolan HO 28.10.1998 1281 ja Rovaniemen HO 07.05.1998 316.

²⁷¹ Pyöriä 2019 s. 250.

korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntöä.²⁷² Syytetyn oikeusturvan ja muutoksenhakumahdollisuuden säilymisen näkökulmasta linjaus on perusteltu. Toisaalta Pyöriän edellisen tapauksen osalta mainitsemien perustelujen mukaisesti palauttamisharkinnassa on annettava merkitystä menettelyvirheen vakavuudelle ja oikeudenkäyntiaineiston tosiasiallista muuttumista on välttämättömyysedellytyksen mukaisesti arvioitava. Lisäksi korkein oikeus on ennakkopäätöksissään KKO 1996:133 ja KKO 1995:44 linjannut, että on huonontamiskiellon ja oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien periaatteiden vastaista palauttaa juttu kärjäoikeuteen silloin, kun palauttamisperusteena on syytetä tukevien todisteiden vastaanottaminen. Silloin kun vastaaja on yksin hakenut muutosta kärjäoikeuden tuomioon, on ehdottoman keskeistä huomioida reformatio in peius -kiellon merkitys, jos palauttamisperusteena ovat uudet todisteet.

Korkeimmassa oikeudessa preklusiosta johtuen uusien todisteiden esittäminen ja uusiin seikkoihin vetoaminen ei ole vapaata, vaan edellyttää päteviä syitä sille, miksi asianosainen ei ole aiemmin vedonnut kyseiseen todisteeseen tai seikkaan (OK 30:7.1). Jos uusien todisteiden esittäminen sallitaan, korkein oikeus päättyy usein samalla myös palauttamaan jutun. Syy palauttamiselle ensinnäkin se, että korkeimman oikeuden ratkaisuun on haettavissa muutosta vain ylimääräisen muutoksenhaun keinoin, jolloin syytetyn oikeusturvaa ja muutoksenhaun turvaamista koskevat kysymykset korostuvat palauttamisharkinnassa. Lisäksi korkeimman oikeuden menettely on lähtökohtaisesti kirjallista ja asian käsittelyä rajoittaa se, että asiaa koskeva valituslupa on myönnetty käytännössä lähinnä yksittäisen oikeuskysymyksen osalta. Uudet todisteet usein merkitsevät tarvetta jutun laajemmalle uudelleentarkastelulle, kuin mihin valituslupa on myönnetty.

Korkein oikeus palauttaa jutun joko kärjäoikeuteen tai hovioikeuteen vain niiltä osin, kuin uusi todiste on asiaan vaikuttava. Jos juttu täytyy palauttaa vain osittain, palauttamisen negatiiviset vaikutukset, kuten ratkaisun viivästyminen, ei vaikuta juttuun kokonaisuudessaan.²⁷³ Silloin kun uusi todiste ei muuta oikeudenkäyntiaineistoa merkittävästi tai jos asian suoraan ratkaisemiselle on muita painavia perusteita, kuten oikeudenkäynnin pitkä kesto, korkein oikeus voi tarvittaessa järjestää asiassa suullisen pääkäsittelyn ja ratkaista asian suoraan.

Ratkaisussaan KKO 2018:41 korkein oikeus on arvioinut uuden henkilötodistelun merkitystä jutun palauttamisen kannalta. Asiassa valittajana ollut syytetty oli nimennyt korkeimmassa oikeudessa kuultavaksi henkilöitä, jotka olivat vasta hovioikeuden tuomion jälkeen suoritettussa lisätutkinnassa

²⁷² Ks. esim. KKO 2018:53, KKO:2017:19, KKO 2014:56, KKO 2012:99, KKO 2007:10 ja KKO 2000:2.

²⁷³ Ks. esim. KKO 1995:135 ja KKO 1995:26.

kertoneet syytetyn syyttömyyttä puoltavia seikkoja. Korkein oikeus arvioi uuden todistelun merkitystä todeten, että uuden henkilötodistelun esitettäväksi hyväksymisen johdosta asian oikeudenkäyntiaineisto oli muuttunut merkittävästi verrattuna siihen aineistoon, jonka pohjalta asia oli ratkaistu alemmissa oikeusasteissa. Uusien todisteiden vastaanottamiseksi ja näyttöä koskevan kokonaisharkinnan vuoksi pääkäsittelyn toimittamisen tarve oli ilmeinen. Punnitessaan palauttamisen välttämättömyyttä korkein oikeus totesi, että asian suoraan ratkaisemista ilman palauttamista puoltaisi se, että asiassa voitaisiin antaa välittömästi lopullinen ratkaisu ja rikoksen laatu huomioiden juttua koskeva oikeudenkäyntimenettely oli jo kestänyt pitkään. Toisaalta jutun palauttamista puolsi korkeimman oikeuden mukaan *oikeusjärjestyksen lähtökohtiin kuuluva asianosaisten oikeus muutoksenhakuun myös näytön arviointia koskevista kysymyksistä*. Korkein oikeus päätyi pitämään asianosaisten muutoksenhakuoikeuden ja oikeusastejärjestyksen periaatteen turvaamista käsittelyn viivästymiseen nähden vahvempina perusteina ja palautti jutun valittajaa koskeneilta osin käräjäoikeuteen uudelleen käsiteltäväksi.²⁷⁴

KKO 2005:134 osoittaa, että oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluvan kontradiktorisuuden periaatteen merkitys on keskeinen uusiin seikkoihin vedottaessa ja uusia todisteita esittäessä. Samalla ratkaisu selventää kysymystä siitä, milloin uusi seikka tai todiste on *tärkeä tai merkittävä*. Uusien todisteiden merkittävyyttä koskevalla arvioinnilla on keskeinen merkitys palauttamisharkinnassa. Kyseisen ennakkopäätöksen perustelut havainnollistavat sitä, milloin korkein oikeus voi suoraan vastaanottaa uuden todisteen ja ratkaista asian ilman palauttamista.

Korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2005:134 perustelujen mukaan *asianmukainen käsittely tuomioistuimessa edellyttää, että tuomioistuimen ratkaisu perustuu vain sellaiseen aineistoon ja sellaisiin seikkoihin, jotka ovat olleet oikeudenkäynnin asianosaisten tiedossa ja joihin näillä on ollut asianmukainen tilaisuus myös perehtyä ja joista nämä ovat voineet lausua käsityksensä*. Tapauksessa hovioikeuden pääkäsittelyssä oli esitetty uutena todisteena lääkärinlausunto. Valittaja katsoi, että uuden todisteen vuoksi pääkäsittely olisi tullut peruuttaa ja määrätä uusi käsittelypäivä ROL 6 luvun 2 pykälän 1 momentin 5 kohdan mukaisesti vastaajan puolustautumismahdollisuuksien turvaamiseksi. Korkein oikeus totesi, että lääkärinlausunto oli sellainen tärkeä uusi todiste, jonka vuoksi olisi tullut käydä keskustelu tarpeesta peruuttaa jo aloitettu pääkäsittely vastaajan oikeuksien turvaamiseksi. Todiste oli tärkeä ensinnäkin sen vuoksi, että se esitettiin sellaisen uuden seikan tueksi, jota ei ollut

²⁷⁴ Ratkaisussa KKO 2018:41 on huomionarvoista myös se, että korkein oikeus hyväksyi kyseisessä tapauksessa uuden henkilötodistelun esittämisen oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 7 §:n preklusiosäännöksen estämättä, koska katsoi kyseessä olleen sellaisen uuden selvityksen esittäminen, joka olisi ollut myös lainvoimaisen tuomion purkuperuste. Väärin lainvoimaisen tuomion aiheuttaman oikeudenloukkauksen estämiseksi todisteiden hyväksyminen oli perusteltua. Korkein oikeus viittasi asiassa oikeudenkäymiskaaren kantelua koskeviin esitöihin, joiden mukaan on tarpeetonta, että asianosainen joutuisi odottamaan hovioikeuden ratkaisun lainvoimaiseksi tuloa ennen kuin hän voi saattaa sen poistamista tai purkamista koskevan hakemuksensa korkeimman oikeuden tutkittavaksi (HE 106/1978 vp s. 14). Ks. KKO 2018:41 kohta 6.

aiemmin käsitelty. Sen myötä hovioikeuden ratkaistavaksi oli tullut vaikea oikeuskysymys siitä, oliko asianomistajan saamien neurologisten oireiden ja syytteenalaisen teon välillä syy-yhteys. Toiseksi uusi seikka ja uusi todiste johtivat siihen, että asiassa esitettiin ankarampi rangaistusvaatimus.

Edellisessä kuvatussa ratkaisussaan korkein oikeus katsoi, että vaikka uusi seikka ja todiste oli ollut korkeimman oikeuden arvion mukaan tärkeä, se ei ollut korkeimman oikeuden ratkaisun perusteella kuitenkaan muuttanut oikeudenkäyntiaineistoa siinä määrin, että palauttaminen olisi ollut välttämätöntä. Korkeimmassa oikeudessa vastaanotettu uusi todistelu eli lääkärinlausuntoa koskeva Terveystieteiden tutkimuskeskuksen kirjallinen lausunto ja siihen liittyen annetut asianosaisten vastineet eivät myöskään olleet johtaneet sellaista uutta oikeuskysymystä koskevaan kannanottoon, johon alempi instanssi ei olisi vielä ottanut kantaa, vaan ne olivat uutta selvitystä jo hovioikeudessa käsitellystä syy-yhteyttä koskevasta kysymyksestä.

5.3.5 Uusia todisteita koskeva palauttamisharkinta

Lähtökohtaisesti hovioikeuden menettelyssä on yhtä hyvät edellytykset arvioida suullista todistelua kuin käräjäoikeudessa.²⁷⁵ Rikosasiassa uusi todiste hovioikeudessa ei siten ole laadullisesti sellainen palauttamisperuste, joka lähtökohtaisesti edellyttäisi palauttamista. Tarve uusien todisteiden esittämiselle hovioikeudessa kytkeytyy lähtökohtaisesti syytteen tarkistamiseen tai käräjäoikeudessa tapahtuneeseen menettelyvirheeseen. Syytteen tarkistamisen yhteydessä ilmeneviin uusiin todisteisiin palauttamisperusteena pätee siten jo edellä esitelty palauttamisharkintaa koskevat säännöt. Jos palauttaminen ei ole ilmiselvästi tarpeen eli menettelyvirhe ei ole vakava tai syytteen tarkistaminen ei ole johtanut vastaajan puolustautumismahdollisuuksien ilmeiseen vaarantumiseen, tarkoituksenmukaisuusharkinnan merkitys korostuu asiassa. Kuten jo edellä on esitetty, harkintaa ohjaavat oikeusturvan, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja oikeusastejärjestyksen periaatteet sekä oikeuskäytäntö.²⁷⁶ Keskeistä harkinnassa on arvioida sitä, millä tavoin oikeudenkäyntiaineisto on muuttunut muutoksenhakuvaiheessa uusien todisteiden seurauksena. Silloin kun muutos on merkittävä, on erityisesti vastaajan muutoksenhakuoikeuden säilymisen ja puolustautumismahdollisuuksien turvaamiselle annettava merkittävä painoarvo harkinnassa.

²⁷⁵ Virolainen ja Pölönen 2003 s. 378.

²⁷⁶ Reinikainen 1956. s.63–64.

Tarkoituksenmukaisuusharkinnassa on tapauskohtaisesti arvioitava, onko kyseinen juttu mahdollista käsitellä oikeudenkäyntiaineiston muuttumisesta huolimatta muutoksenhakutuomioistuimen omassa menettelyssä.²⁷⁷ Tarkoituksenmukaisuusharkintaa ohjaavat osaltaan niin palauttamisperusteen kuin myös käsiteltävän rikosasian laatu. Pyöriä on todennut, että laajoissa rikosasioissa on usein odotettavissa ankara rangaistusseuraamus, jolloin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeiden turvaaminen korostuu uusia todisteita koskevassa palauttamisharkinnassa.²⁷⁸ Toisaalta Pyöriä on katsonut, että etenkin laajoissa rikosasioissa jutun palauttaminen uusien todisteiden perusteella voi asianosaisille koituvien haittojen näkökulmasta olla kohtuutonta. Lisäksi jutun käsittelyn viivästyessä todistajien muistikuvat heikkenevät, joten hovioikeudella voi tästä näkökulmasta olla jopa asiaa palauttamisen vuoksi jatkokäsittelyä kärkeä-oikeutta paremmat edellytykset vastaanottaa uutta henkilötodistelua.²⁷⁹

Pääsäännöksi voidaan katsoa, että vastaajan oikeusturva ja instanssijärjestyksen periaate edellyttävät jutun palauttamista, jos uusia todisteita esitetään hovioikeudessa sellaisten vaatimusten tai seikkojen näyttönä, jotka muuttavat oikeudenkäyntiaineistoa olennaisesti siitä mihin kärjää-oikeuden arviointi ja ratkaisu on perustunut.²⁸⁰ Uudella todisteella pitää olla oikeudenkäyntiaineiston muuttumisen ja asian ratkaisemisen kannalta olennainen merkitys, jotta palauttaminen voidaan katsoa tarkoituksenmukaiseksi.²⁸¹

Korkein oikeus on ylioikeutena viimeinen instanssi. Kuten edellä esitetyn oikeuskäytännön perusteella sekä aiemmissa luvuissa esitetyn perusteella voidaan havaita, tämä puoltaa erittäin vahvasti jutun palauttamista takaisin joko kärjääoikeuteen tai hovioikeuteen silloin, kun uudet todisteet ovat asiaan vaikuttavia. Palauttamisen aiheuttamia haittoja lievennetään, jos mahdollista, palauttamalla juttu vain tietyiltä syytekohdiltaan. Jutun palauttamisen laajuuden arviointia koskeva merkitys on korostunut korkeimmassa oikeudessa, mutta myös hovioikeuden palauttamisharkinnassa on syytä huomioida palauttamisen laajuutta koskeva arviointi. Etenkin vain vastaajan haettua muutosta ratkaisuun tämän oikeuksien turvaaminen edellyttää harkintaa siitä, miltä osin juttu on välttämätöntä palauttaa takaisin kärjääoikeuteen.²⁸²

²⁷⁷ Reinikainen 1956 s. 56 ja 58–64.

²⁷⁸ Pyöriä 2019 s. 256–257.

²⁷⁹ Pyöriä 2019 s. 257. Ks. myös HE 82/1995 vp s. 72.

²⁸⁰ Ks. Pyöriä 2019 s. 241. Ks. myös 5.3.4 ja ennakkopäätöstä KKO 2005:134 koskeva analyysi.

²⁸¹ Uusien seikkojen ja todisteiden merkittävyyden arviointia koskeva oikeusohje ilmenee esimerkiksi edellä käsitellystä ennakkopäätöksestä KKO 2005:134.

²⁸² Vrt. myös luvut 4.3.2 ja 4.3.3.

6 Lopuksi

Erityiset edellytykset voidaan palauttamisen edellytysten punninnan näkökulmasta jakaa laadultaan kahteen luokkaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluvat ehdottomiin prosessinedellytyksiin tai oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin olennaisiin loukkauksiin perustuvat palauttamisperusteet, joiden käsillä olo on vaikuttanut oikeudenkäyntimenettelyn ja tuomion lainmukaisuuteen kokonaisuudessaan. Toiseen luokkaan voidaan katsoa sisältyvän kaikki muut erityiset palauttamisperusteet, joiden vaikutus ei välttämättä ulotu aiempaan menettelyyn ja tuomioon kokonaisuudessaan. Toiseen luokkaan kuuluvien palauttamisperusteiden perusteella palauttamista harkittaessa on arvioitava, mihin oikeudenkäyntimenettelyn osaan ja prosessille asetettuun tavoitteeseen tai periaatteeseen palauttamisperuste on vaikuttanut. Lisäksi on arvioitava sitä, kenen oikeudenkäynnin asianosaisen hyväksi asiaa koskeva sääntely on olemassa. Näin palauttamisen edellytysten punninnassa pystytään arvioimaan sitä, kenen haitaksi oikeudenkäyntivirhe tai oikeudenkäyntiaineiston muuttuminen on koitunut, ja miten palauttamisen haitat ja hyödyt painottuvat verrattuna palauttamisperusteen itsessään aiheuttamiin haittoihin.²⁸³ Palauttamisharkinnassa on lisäksi huomioitava perus- ja ihmisoikeusmyönteisen tulkinnan asettamat vaatimukset sekä tuomioistuimille asetettu edellytys siitä, että perus- ja ihmisoikeudet on turvattava aktiivisesti ja viran puolesta oikeudenkäyntimenettelyn eri vaiheissa. Toiseen luokkaan kuuluvien erityisten palauttamisperusteiden osalta on lisäksi huomioitava reformatio in peius -kiellon ja lainvoimaisen tuomion pysyvyyden merkitys.

Uudet seikat ja uudet todisteet kuuluvat edellytysten punninnan näkökulmasta toiseen luokkaan eli ne edellyttävät aina *tarkoituksenmukaisuusharkintaa*. Uusien seikkojen ja todisteiden merkitys palauttamista koskevassa harkinnassa riippuu keskeisesti siitä, millä tavoin oikeudenkäyntiaineisto niiden johdosta muuttuu. Jos uusi todiste tai uusi seikka ei ole merkitykseltään tärkeä, sen ei voi pääsääntöisesti katsoa olevan juttuun sillä tavalla tosiasiallisesti vaikuttava, että palauttaminen olisi tarpeen. Palauttamisen edellytysten punninnassa vaikuttavat myös uusien seikkojen ja todisteiden osalta vastaavalla tavalla kuin oikeudenkäyntivirheiden osalta prosessia koskevien keskeisten tavoitteiden ja periaatteiden turvaaminen. Oikeuskäytännön perusteella muuttuneen oikeudenkäyntiaineiston merkitystä arvioidaan rikosasiassa erityisesti vas-

²⁸³ Ks. esim. KKO 2011:109 kohdat 21–22 ja Vaasan HO 2.6.2020 119553. Vaasan HO 2.6.2020 119553 ratkaisun perustelujen mukaan: ”Silloin, kun muutoksenhaun kohteena olevaa tuomiota rasittaa oikeudenkäynti- tai muu menettelyvirhe, virheen laadusta riippuu, voidaanko virhe korjata vielä muutoksenhakuvaiheessa - -.”

taajan puolustautumis- ja muutoksenhakumahdollisuuksien turvaamisen näkökulmasta. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin näkökulmasta uusiin todisteisiin ja seikkoihin liittyy keskeisesti esimerkiksi kontradiktorisuuden periaatteen noudattaminen.²⁸⁴

Kuten tutkielmassa esitetystä oikeuskäytännöstä ilmenee, sinänsä vakavakaan menettelyvirhe ei sinänsä johda automaattisesti jutun palauttamiseen, ellei virhe ole tosiasiallisesti vaikuttanut asiaan. Tämä seuraa jo palauttamisharkintaa koskevasta välttämättömyyседелlytyksestä. Pidättyvä suhtautuminen palauttamiseen on perusteltua, koska jutun palauttaminen aiheuttaa oikeudenkäynnin viivästymistä ja on myös prosessiekonomisista syistä epätoivottava menettely.²⁸⁵ Hovioikeuksien palauttamispäätöksistä on kuitenkin havaittavissa, että käytännössä hovioikeudet palauttavat jutun menettelyvirheen perusteella usein ilman, että ratkaisua olisi palauttamisen osalta erityisesti perusteltu. Tämä johtaa siihen, ettei yksittäisen ratkaisun oikeellisuutta tai oikeuskäytännön yhtenäisyyttä hovioikeuksissa ole mahdollista arvioida niin luotettavasti kuin olisi toivottavaa. Lisäksi asianosaisten oikeusturva edellyttää, että sellaisissa tilanteissa, joissa palauttaminen edellyttää tarkoituksenmukaisuusharkintaa palauttamispäätökseen kirjoitettai-siin perustelut ja tehty edellytysten punninta näkyviin.²⁸⁶

Arvioni mukaan oikeuskäytännön yhtenäisyyttä parantaisi se, jos tuomioistuimet erittelisivät palauttamista koskevassa päätöksenteossaan palauttamisen yleisiä edellytyksiä ja erityisiä edellytyksiä koskien yksittäisessä tapauksessa tehtyä punnintaa. Erityisesti välttämättömyyседелlytyksen täyttymistä kyseisessä ratkaistavana olevassa asiassa koskeva nimenomainen kannanotto vahvistaisi palauttamispäätösten pysyvyyttä. Lähtökohtaisesti tarkoituksenmukaisuusharkintaan perustuvana päätöksentekona palauttamisharkinnassa ei usein ole vain yhtä oikeudellisesti hyväksyttäväksi arvioitavaa lopputulosta, mikä korostaa palauttamispäätöksen perustelujen laadun merkitystä mahdollisessa muutoksenhaussa.

²⁸⁴ Kontradiktorisen periaatteen keskeisestä merkityksestä rikosprosessissa ks. *Tirkkonen* 1948 s. 102–103 ja *Pyöriä* 2019 s. 231–232.

²⁸⁵ Korkein oikeus on viimeaikaisessa ennakkopäätöksessään KKO 2020:40 vahvistanut oikeuskirjallisuudessa vakiintuneeksi katsottua oikeustilaa palauttamisen yleisten edellytysten osalta korostaen perinteisen kannan mukaista pidättyväistä palauttamispäätöksentekoa. KKO 2020:40 sisältämäksi oikeusohjueksi voidaan todeta, ettei erityisen palauttamisperusteen olemassaolon toteaminen riitä, vaan tuomioistuinten on punnittava palauttamisen yleisiä edellytyksiä.

²⁸⁶ Myös *Pyöriä* on katsonut, että jutun palauttamista koskevat perustelut tulee kirjoittaa näkyviin silloin, kun erityinen palauttamisperuste on laadultaan sellainen, ettei palauttaminen ole ilmiselvästi tarpeen. Ks. *Pyöriä* 2019 s. 258.